

Kinderen & desinformatie

De rol die het NOS Jeugdjournaal kan spelen

Afstudeeronderzoek: onderzoek naar de praktijk

M.J. van Faassen (141571)

Dit afstudeeronderzoek is ingediend om te voldoen aan de eisen van de hbo-bachelor Journalistiek.

Christelijke Hogeschool Ede / Ede Christian University of Applied Sciences, 2019

Begeleider: K. Goossen ma. Beoordelaar: drs. R. Ubels

Dit afstudeeronderzoek is een origineel werk dat beschikbaar is gesteld aan de Christelijke Hogeschool Ede om naar eigen oordeel te vermenigvuldigen of te verspreiden via bibliotheken en databases.

Ede, 24 juni 2019

Handtekening

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Leeswijzer	6
Hoofd- en deelvragen	6
Inleiding	7
Veronderstelling	8
Begrippenlijst	8
Samenvatting	9
Keywords	9
Methodologie: verantwoording	10
NOS Jeugdjournaal	10
Hoofdvraag, deelvragen en literatuuronderzoek	10
Kwantitatief onderzoek	10
Literatuuronderzoek	10
Inhoudsanalyse	11
Kwalitatief onderzoek	12
Interviews	12
Codering	14
Onderzoeksduur	14
Valorisatie	14
Methodologie: reflectie journalistieke praktijk	15
Proces	15
Onderzoeksvraag	15
Onderzoeksmethoden	15
Diepte-interviews	15
Onderzoeksduur	15
Reflectie	16
Visie journalistiek	16
Journalistieke vaardigheden	16
Conclusie: leerpunten	16
Aanbeveling vervolg onderzoek	17
Hoofdstuk 1	18
Desinformatie	18
1.1 Inleiding	19
1.2 Kanttekening	19
1.3 Begripsbepaling	20
1.3.1 Verschil desinformatie, nepnieuws en misinformatie	20
1.3.2 Oude problematiek	20
1.4 Desinformatie	21
1.4.1 Verspreiding van desinformatie	21

1.4.2 Vertrouwen in de journalistiek	21
1.4.3 Macht van bronnen en journalisten	22
1.4.4 Desinformatie leren herkennen	22
1.5 Conclusie	22
Hoofdstuk 2	23
Mediagebruik kinderen	23
2.1 Inleiding	24
2.2 Geschiedenis	24
2.3 Levensfasen	24
2.3.1 Kinderen van 9 en 10 jaar	25
2.3.2 Kinderen van 11 en 12 jaar	25
2.3.3 Ontwikkeling	25
2.4 Volwassen voorkeuren	25
2.5 Gebruik van media	26
2.5.1 Dagelijks gebruik	26
2.5.2 Gebruik in de klas	26
2.5.3 Social media	26
2.7 Apparaten	27
2.7.1 Beschikbare apparaten binnen gezin	27
2.7.2 Apparaten in persoonlijk bezit	27
2.7.3 Voorkeur kinderen	28
2.8 Nieuws volgen	29
2.9 NOS Jeugdjournaal	29
2.10 Conclusie	30
Hoofdstuk 3	31
Informatievaardigheid kinderen	31
3.1 Inleiding	32
3.2 Wat is informatievaardigheid?	32
3.3 De werking van informatievaardigheid	32
3.3 Het belang van informatievaardigheid	32
3.4 Ontwikkelingspsychologie	33
3.4.1 Piaget's cognitieve ontwikkelingspsychologie	33
3.4.2 Kanttekeningen bij Piaget	33
3.5 Kritische blik	33
3.6 Manier van leren	34
3.7 Kinderen en nieuws	34
3.7.1 Levenservaring	34
3.7.2 Informatie en desinformatie?	34
3.8 Conclusie	35
Hoofdstuk 4	36
Berichtgeving NOS Jeugdjournaal over desinformatie	36

4.1 Inleiding	37
4.2 Nieuwsitems over desinformatie	37
4.3 Berichtgeving over desinformatie	37
4.3.1 Experts en voxpops	38
4.3.2 Rectificaties	38
4.3.3 Voorbeelden van desinformatie	39
4.4 Linguïstische berichtgeving over desinformatie	39
4.5 NOS Jeugdjournaal over eigen rol rondom desinformatie	40
4.6 Framing desinformatie	40
4.7 Conclusie	40
Hoofdstuk 5	41
Resultaten	41
5.1 Inleiding	42
5.2 Verantwoordelijkheid	42
5.3 Goede berichtgeving over desinformatie	42
5.3.1 Belang onderscheid desinformatie en informatie	42
5.3.2 Uitleg desinformatie aan kinderen	43
5.3.3 Context schetsen	43
5.3.4 Voorbeelden desinformatie	43
5.4 Kijkje in de journalistieke keuken	44
5.4.1 Contact zender en ontvanger	44
5.4.2 Zelf nieuws maken	45
5.5 Toekomst (online) nieuwsmedia kinderen	45
5.5.1 Informatieverspreiding social media	45
5.5.2 Nieuwe vormen van nieuws en televisie	46
5.8 Conclusie	46
Hoofdstuk 6	48
Conclusie	48
6.1 Inleiding	49
6.2 Conclusies	49
6.2.1 Taalkundig	49
6.2.2 Context & experts	49
6.2.3 Voorbeelden	50
6.2.4 Journalistieke proces	50
6.2.5 Contact met redactie	50
Aanbevelingen	52
Publicatie	53
Referenties	56
Dankwoord	62
Bijlagen	63

Kwantitatieve inhoudsanalyse	63
Transcripten interviews	63
Codering	63
Bijlage I: Codelijst inhoudsanalyse	64
Bijlage II: Toelichting codelijst inhoudsanalyse	66
Geanalyseerde data	66
Toelichting per stelling	66
Bijlage III: Resultaten inhoudsanalyse NOS Jeugdjournaal	70
Bijlage IV: Overzicht geanalyseerde nieuwsitems	72
2016	72
2017	72
2018	73
Bijlage V: Interview met Simone Mutsaers	74
Bijlage VI: Interview met Chris van Hall	79
Bijlage VII: Interview met Henrike van Gelder	87
Bijlage VIII: Interview met Debora Post	89
Bijlage IX: Interview met Remco Pijpers	97
Bijlage X: Interview met Ruurd Oosterwoud	104
Bijlage XI: Interview met Justine Pardoën	113
Bijlage XII: Interview met Hanneke Reitsma	118
Bijlage XIII: Codeboom	123
Bijlage IX: Codering interviews	125
Kinderen	125
Desinformatie	135
Jeugdjournaal	143
Aandachtspunten	147

Leeswijzer

Hoofd- en deelvragen

Dit onderzoek geeft antwoord op de vraag:

Welke rol zou het NOS Jeugdjournaal kunnen spelen bij kinderen van 9 tot 12 jaar bij het leren herkennen van desinformatie?

De hoofdvraag is opgesplitst in vijf deelvragen. In het eerste hoofdstuk wordt uitgebreid gekeken naar de terminologie om duidelijk te kaderen wat er bedoeld wordt met de term desinformatie en waarom er voor deze bewoording is gekozen. In hoofdstuk twee wordt in kaart gebracht waar kinderen van 9 tot 12 jaar hun informatie vandaan halen aan de hand van hun mediagebruik, om vervolgens in hoofdstuk 3 uit te leggen hoe kinderen die informatie verwerken. De laatste twee hoofdstukken zijn toegespitst op het NOS Jeugdjournaal, waarbij in hoofdstuk vier in kaart wordt gebracht wat het NOS Jeugdjournaal heeft bericht over desinformatie om vervolgens in hoofdstuk vijf in kaart te brengen welke keuzes zij zouden kunnen maken in hun berichtgeving over desinformatie. Hiermee kan antwoord gegeven worden op de hoofdvraag en ontstaat er een lijst met aanbevelingen rondom kinderen en desinformatie voor het NOS Jeugdjournaal.

De deelvragen luiden:

1. Wat is desinformatie?
2. Waar halen kinderen van 9 tot 12 jaar hun informatie vandaan?
3. Waar zitten kinderen van 9 tot 12 jaar qua ontwikkeling op het gebied van informatieverwerking?
4. Wat berichtte het NOS Jeugdjournaal over desinformatie?
5. Welke keuzes zou de redactie van het NOS Jeugdjournaal kunnen maken in de berichtgeving over desinformatie om kinderen van 9 tot 12 jaar te leren desinformatie te herkennen?

Inleiding

Aanleiding

Het hart achter mijn keuze voor de journalistiek komt voort uit mijn nieuwsgierigheid naar de wereld om mij heen en de drang om het waarom achter dingen te weten. Dit zorgt er voor dat ik het belangrijk vind om verhalen te vertellen, omdat dat er toe doet en duiding geeft aan de wereld om ons heen en dat uit zich ook in dit onderzoek. Door alle berichten de afgelopen jaren over nepnieuws en desinformatie begon ik, zelf journalist, de nieuwsmedia te wantrouwen. Ik wil graag goed geïnformeerd worden om op basis daarvan keuzes te maken in het leven, dus vind ik het ook belangrijk om die informatie te kunnen filteren zodat er juiste informatie overblijft. Sinds mijn zwangerschap vind ik dit niet alleen belangrijk voor mijzelf, maar juist ook voor kinderen. Zij groeien dagelijks op met media om hen heen en daardoor komt er veel informatie op hen af. Echter, zij zijn vanwege hun leeftijd en ontwikkeling nog afhankelijk van volwassenen bij het filteren van die informatie in tegenstelling tot die volwassenen, die zelf in staat zijn om dit te doen als zij dit willen. Die afhankelijkheid zet hen in een kwetsbare positie als het gaat om informatieverwerking en het goed geïnformeerd steeds meer zelf keuzes maken in het leven. Dit geeft zowel ouders als leerkrachten als bijvoorbeeld journalisten een rol om kinderen op weg te helpen en te leren hoe zij onderscheid kunnen maken in de informatie die op hen afkomt, zeker nu er steeds meer desinformatie voorbijkomt. Dit onderzoek geeft mij als journalist de kans om te ontdekken welke rol ik als maker kan vervullen, hoe dat werkt in de praktijk en hoe dit vorm krijgt op een nieuwsredactie en tot uiting komt in het nieuws wat uiteindelijk gepubliceerd wordt.

Context

De afgelopen twee jaar vliegen termen als nepnieuws en desinformatie ons om de oren. Sinds 11 april 2017 is de term nepnieuws zelfs opgenomen in de Van Dale waarbij dit wordt omschreven als "veelal suggestief nieuws dat niet berust op feiten, maar ontsproten is aan iemands fantasie, met name bedoeld om de publieke opinie te beïnvloeden" of "nieuws dat niet op waarheid berust, vaak bewust verspreid om de publieke opinie te beïnvloeden" (Van Oers, 2018). Taalhistoricus en journalist Sanders omschreef het woord in een column in NRC al op 23 november 2016, omdat het volgens hem zelfs een goede kanshebber zou zijn voor het Nederlandse woord van het jaar, terwijl het dus nog niet eens was opgenomen in het woordenboek. Eind 2017 waarschuwde minister van Binnenlandse Zaken, Kajsa Ollongren, de Tweede Kamer via een brief voor de verspreiding van nepnieuws in Nederland (2017a), nadat er steeds meer bekend werd over desinformatie die vanuit het buitenland ingezet wordt om bijvoorbeeld verkiezingen of publieke opinie te beïnvloeden. Sinds 11 maart 2019 voert het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelatie zelfs een online bewustwordingscampagne tegen nepnieuws onder de titel 'Blijf nieuwsgierig. Blijf kritisch'. Hiermee willen zij burgers aanmoedigen om nieuws te checken, omdat "nepnieuws en desinformatie ontwrichtend kunnen werken" (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2019).

Waar journalisten verantwoordelijk zijn voor het maken, verspreiden en checken van nieuws heeft dus ook de ontvanger een plicht om kritisch te zijn, vragen te stellen en feiten te controleren. Maar hoe zit dit bij kinderen van 9 tot 12 jaar? Qua ontwikkeling op het gebied van informatieverwerking zijn ze minder ver dan een volwassene, maar het nieuws bereikt hen ook op een andere manier: ze lezen minder vaak de krant, terwijl social media en internet binnen

handbereik zijn via hun telefoon. Maar liefst 85% van de kinderen zoekt informatie het liefst digitaal op, blijkt uit onderzoek (Kennisnet, 2017a).

NOS Jeugdjournaal

Eén van de bekendste bronnen voor kinderen als het om informatie gaat is het NOS Jeugdjournaal, een nieuwsprogramma voor kinderen van 9 tot 12 jaar dat al 35 jaar bestaat (Alles over het NOS Jeugdjournaal, z.d.). Zij bereiken hun doelgroep via twee uitzendingen op televisie per dag, een website, sociale media zoals YouTube en Instagram en een eigen app. Daarmee zijn zij de enige, grote, toonaangevende nieuwsbron voor deze specifieke doelgroep en hebben zij een grote impact op hen en dus ook een verantwoordelijkheid op het gebied van informatie en desinformatie. Door specifiek naar de rol van het NOS Jeugdjournaal te kijken ontstaat er een duidelijke afbakening en invalshoek.

Veronderstelling

Het NOS Jeugdjournaal vertelt kinderen van 9 tot 12 jaar over het bestaan van desinformatie, maar deze berichtgeving is vooral gefocust op nieuws, en specifiek zelfs lichtvoetig nieuws, en minder op kinderen informatief onderwijzen over desinformatie en hoe dit te onderscheiden is van andere informatie. Ze spelen dus geen actieve rol voor kinderen van 9 tot 12 jaar bij het leren herkennen van desinformatie.

Begrippenlijst

Kinderen: dit begrip heeft betrekking op de onderzochte doelgroep, namelijk kinderen van 9 tot en met 12 jaar, ook als dit er niet specifiek bij genoemd wordt.

Nieuwsmedia: in dit onderzoek wordt het begrip nieuwsmedia gebruikt om alle media die nieuws maken, verzamelen en verspreiden aan te duiden, zowel traditionele media (zoals kranten en magazines) als nieuwe media (zoals websites, blogs en apps).

Samenvatting

Dit onderzoek geeft aan de hand van een literatuurstudie aangevuld met deskresearch, een kwantitatieve inhoudsanalyse en kwalitatieve interviews met acht experts antwoord op het vraagstuk hoe het NOS Jeugdjournaal kinderen van 9 tot 12 jaar zou kunnen helpen desinformatie te herkennen.

Informatie is een belangrijk onderdeel van ons dagelijks leven en het is tegenwoordig bijna onmiddellijk beschikbaar. Door de snelheid van informatiestromen is het steeds moeilijker geworden om te onderscheiden wat waar is en wat niet waar is. Uit de literatuurstudie en deskresearch blijkt dat de juiste term hiervoor desinformatie is, omdat nepnieuws en misinformatie de lading niet dekken.

Kinderen zien de informatiestromen die hen bereiken via allerlei media en apparaten als een vanzelfsprekend gegeven, waarbij social mediakanalen een grote rol spelen. Het NOS Jeugdjournaal probeert haar doelgroep naast de reguliere uitzendingen op televisie ook via deze kanalen te bereiken.

Door de digitalisering van informatie is het belang van informatievaardigheden toegenomen, maar is het selecteren van de juiste informatie ook moeilijker geworden. Dit blijkt ook uit het significante verschil tussen het niveau waarop kinderen hun eigen vaardigheden beoordelen en hun vaardigheden in de praktijk als het gaat om het onderscheiden van informatie en desinformatie. Dit is gezien hun jonge leeftijd niet verwonderlijk, maar benadrukt juist het belang van ondersteuning voor kinderen op dit gebied. Hierbij kan het NOS Jeugdjournaal een grote rol spelen, echter hebben ook de overheid, scholen en ouders een verantwoordelijkheid hierin. Deze rol wordt onderstreept door het feit dat nieuws door de experts aangeduid wordt als de dagelijkse samenvatting van de wereld, waarop kinderen hun visie op de wereld en de keuzes die ze maken gaan baseren.

De kracht van het NOS Jeugdjournaal is dat zij goed aansluiten bij kinderen in hun berichtgeving en dit is zeker als het om desinformatie gaat belangrijk, omdat het een moeilijke term en een moeilijk thema is. Uit het onderzoek blijkt dat er verschillende manieren zijn waarop dit rondom dit onderwerp kan, die leiden tot een vijftal aanbevelingen:

1. Sluit taalkundig aan bij kinderen;
2. Schets de context van nieuws;
3. Gebruik voorbeelden van desinformatie;
4. Bied inzicht in het journalistieke proces;
5. Zorg online en offline voor contact met de redactie.

Keywords

Desinformatie, kinderen en nieuws, NOS Jeugdjournaal, mediagebruik, informatieverwerking, aanbevelingen nieuwsmedia kinderen.

Methodologie: verantwoording

In het onderzoek is systematisch gewerkt en is gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden, zogenaamd mixed methods, dus zowel kwalitatieve - als kwantitatieve methoden, om de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek te vergroten (Koetsenruijter & Van Hout, 2014). Hieronder worden deze methoden en het onderzoeksproces toegelicht.

NOS Jeugdjournaal

Er is bewust gekozen om het onderzoek toe te spitsen op het NOS Jeugdjournaal, omdat zij al 35 jaar de bekendste nieuwsbron voor kinderen van 9 tot 12 jaar zijn en dit voor een duidelijke afbakening en invalshoek van het onderzoek heeft gezorgd.

Hoofdvraag, deelvragen en literatuuronderzoek

In eerste instantie was de hoofdvraag van dit onderzoek als volgt: welke keuzes maakt de redactie van het NOS Jeugdjournaal in de berichtgeving over desinformatie? Echter, al gauw gaf de plaatsvervangende chef van het NOS Jeugdjournaal, Sonja Verbaarschott, aan dat het voor de redactie van het NOS Jeugdjournaal vanwege meerdere redenen niet haalbaar was om aan het onderzoek mee te werken. Zonder de mogelijkheid om meerdere werknemers van het NOS Jeugdjournaal te spreken zou het niet mogelijk zijn om antwoord te geven op de eerste onderzoeksvraag, waardoor er gekozen is voor de huidige onderzoeksvraag. Dit betekende ook dat deelvraag vijf veranderde van: welke keuzes maakt de redactie van het NOS Jeugdjournaal in de berichtgeving over desinformatie? naar: welke keuzes zou de redactie van het NOS Jeugdjournaal kunnen maken in de berichtgeving over desinformatie om kinderen van 9 tot 12 jaar te leren desinformatie te herkennen? Hierdoor was het niet langer nodig om meerdere werknemers van het NOS Jeugdjournaal te spreken om tot een antwoord op de hoofdvraag te komen, maar ontstond het idee om meerdere experts op het gebied van nieuws, media, kinderen en desinformatie te spreken om tot een lijst met aanbevelingen te komen.

Kwantitatief onderzoek

Literatuuronderzoek

De informatie voor het beantwoorden van de deelvragen in hoofdstuk 1 tot en met hoofdstuk 3 zijn verkregen uit literatuuronderzoek en deskresearch en zijn aanvullend onderbouwd met relevante bronnen uit binnen- en buitenland. Er is gebruik gemaakt van boeken, onderzoeksrapporten, statistieken, krantenartikelen, televisie-uitzendingen en internetbronnen. Voor de relevantie van het onderzoek is er naar gestreefd om gebruik te maken van recente bronnen, maar in sommige gevallen is daar van afgeweken, omdat de data op dat moment niet afdoet aan de betrouwbaarheid en relevantie van de bron.

In hoofdstuk 2 wordt gebruik gemaakt van grafieken om het mediagebruik van kinderen van 9 tot 12 jaar in kaart te brengen. Tijdens het literatuuronderzoek viel bij het boven water halen van statistieken op dat 9-jarigen er net steeds buiten vallen. Hiervoor zijn dus alleen cijfers gebruikt over het mediagebruik van 10-, 11- en 12-jarigen, omdat er geen concrete cijfers te vinden waren over het mediagebruik van 9-jarigen in hetzelfde - of vergelijkbaar onderzoek en het dus discutabel is om iets relevant over 9-jarigen te zeggen. Daarnaast kan er vanuit gegaan worden dat deze drie leeftijden een goed beeld geven voor de gehele onderzochte

doelgroep. Daarnaast is in dit hoofdstuk gebruik gemaakt van persoonlijke communicatie met Simone Mutsaers als bron. Zij heeft in opdracht van Stichting Nederlandse Omroep een exploratief onderzoek gedaan naar het mediagebruik van kinderen. Dit onderzoek is niet gepubliceerd, maar werd door haarzelf bij omroepen gepresenteerd. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van de informatie die zij verstrekke tijdens de presentatie op 5 april 2018 voor de redacteurs van kinderprogramma's bij de Evangelische Omroep in Hilversum.

In dit hoofdstuk is ook een paragraaf gewijd aan de reden waarom kinderen nieuws volgen. Dit is gebaseerd op de diepte-interviews met acht experts, die hieronder worden toegelicht. Hier is bewust voor gekozen, omdat dit onderwerp het beste binnen dit hoofdstuk paste en dit het beste in kaart kon worden gebracht door experts op het gebied van nieuws, media en kinderen. Aansluitend gaat een paragraaf over het NOS Jeugdjournaal en hun social media kanalen. Er is gekozen voor een nulmeting in april 2018 om goed in kaart te kunnen brengen wat er gebeurt met de kanalen tijdens de duur van het onderzoek. Hierdoor is duidelijk inzichtelijk gemaakt dat vooral het aantal volgers op YouTube en Instagram flink gegroeid is. Dit zijn ook kanalen waar het NOS Jeugdjournaal zich op focust en het past bij de trend dat Twitter en Facebook onder jongeren minder populair zijn (Hoekstra, 2019), aangezien daar amper tot geen stijging of zelfs daling in aantal volgers te zien is. Dit heeft indirect gevolgen voor de rol die het NOS Jeugdjournaal speelt bij kinderen. Een groter publiek brengt ook meer verantwoordelijkheid met zich mee; de impact op de doelgroep is groter. Om een positieve impact te hebben op kinderen als het gaat om desinformatie en het leren herkennen daarvan zijn de aanbevelingen dus tijdens de duur van het onderzoek relevanter geworden.

Inhoudsanalyse

Om de berichtgeving van het NOS Jeugdjournaal rondom desinformatie in kaart te brengen is een kwantitatieve inhoudsanalyse uitgevoerd, waarvan de resultaten in hoofdstuk 4 en bijlage III te vinden zijn. De stellingen in de codelijst zijn opgesteld aan de hand van de inhoud van hoofdstuk 1 tot en met hoofdstuk 3 en aangevuld met thema's die naar voren kwamen in de geanalyseerde items. Door twee kanten op te werken is de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek gewaarborgd.

De nieuwsitems zijn twee of drie keer bekeken, dit verschilt per item, waarna er niets nieuws meer werd gezien. Voor de inhoudsanalyse zijn alle televisie-uitzendingen van het NOS Jeugdjournaal en artikelen op de website van het NOS Jeugdjournaal in de periode van 1 september 2016 tot en met 1 maart 2018 geanalyseerd en cyclisch doorlopen. In totaal zijn er aan de hand hiervan 21 nieuwsitems geanalyseerd. Er is gekozen voor een kwantitatieve inhoudsanalyse om aan de hand van een theoriegestuurde en empirie-gestuurde classificatie patronen in de berichtgeving bloot te leggen.

De periode waarin de nieuwsitems zijn geanalyseerd loopt van 1 september 2016 tot en met 1 maart 2018, zoals eerder al genoemd. Er is voor deze periode gekozen omdat dit de periode is waarin desinformatie veelvuldig in het nieuws en de media is gekomen en daarmee bekend werd bij het grote publiek. Deze tijdsspanne zorgt daarom voor actuele en representatieve informatie.

De focus van dit onderzoek was om te kijken op welke manier het NOS Jeugdjournaal bericht heeft over desinformatie, en een kwantitatieve inhoudsanalyse is een betrouwbare en valide manier om daarachter te komen (Koetsenruijter & Van Hout, 2014), omdat er gekeken wordt

naar de inhoud van de nieuwsitems. Dit is gelijk de grootste beperking van deze onderzoeksmethode, omdat er niet kan worden nagegaan hoe de inhoud van de nieuwsitems tot stand is gekomen en waarom hiervoor gekozen is. Dit was in eerste instantie wel de opzet van dit onderzoek, maar zoals eerder uitgelegd was het niet mogelijk om een groot deel van de redactie van het NOS Jeugdjournaal hierover te spreken. Door de nieuwe vraagstelling is het voor de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek geen probleem dat het hoe en waarom bij de resultaten van de kwantitatieve inhoudsanalyse niet bekend zijn.

De uitkomst van dit kwantitatieve onderzoek is gebruikt voor het opstellen van het kwalitatieve onderzoek.

Kwalitatief onderzoek

Interviews

In eerste instantie, voordat de hoofdvraag van het onderzoek werd aangepast, was de opzet om vier werknemers van het NOS Jeugdjournaal te interviewen over hun werkwijze, redactionele keuzes, nieuwsselectie en de resultaten uit de kwantitatieve inhoudsanalyse. Dit zou aangevuld worden met twee interviews met experts van bijvoorbeeld Mediawijsheid.nl, Nieuws in de klas of de master Jeugd & Media aan de Universiteit van Amsterdam over de rol van het NOS Jeugdjournaal voor kinderen van 9 tot 12 jaar bij het leren herkennen van desinformatie en de resultaten uit de interviews met de redacteuren. De bedoeling was om vier werknemers met verschillende functies binnen de redacties te interviewen om diversiteit te waarborgen. De interviews met de externe experts zouden de interviews met de redacteuren meer duiding geven.

Doordat de opzet van het onderzoek al in een vroeg stadium veranderde, verviel dit plan en is er voor gekozen om acht experts op het gebied van desinformatie, kinderen en (nieuws)media, het NOS Jeugdjournaal en de ontwikkeling van kinderen te interviewen. Sommige respondenten zijn op meerdere gebieden experts, anderen op een enkele. Die diversiteit zorgt voor betrouwbare resultaten.

Een aantal interviews heeft telefonisch plaatsgevonden. De interviews hebben de benodigde informatie opgeleverd. Dit heeft dus geen invloed op de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek. Echter, het is mogelijk dat als het onderzoek met exact dezelfde methoden herhaald zou worden, maar de interviews allemaal op locatie plaatsvinden, dat er meer informatie verkregen kan worden uit de interviews.

De vragenlijst voor de semigestructureerde interviews, ook wel diepte-interviews genoemd, zijn opgesteld aan de hand van de resultaten en inzichten uit hoofdstuk 1 tot en met hoofdstuk 3 en de resultaten van de kwantitatieve inhoudsanalyse. Er is gekozen voor deze interviewmethode om de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek te vergroten, omdat hierdoor aan de hand van een algemeen interviewschema elk van de geïnterviewden in de basis nagenoeg dezelfde vragen gesteld werden, maar per respondent afgeweken kon worden van deze vragen om op zijn of haar expertise in te gaan en op die manier meer en gedetailleerdere informatie te verkrijgen. Hieronder staan de experts genoemd met een korte toelichting waarom hij of zij relevant is voor het onderzoek.

Simone Mutsaers

Simone Mutsaers doet voor Stichting Nederlandse Publieke Omroep (NPO) regelmatig onderzoek en tijdens de looptijd van dit onderzoek werden de resultaten van haar exploratieve onderzoek naar het mediagebruik van kinderen gepresenteerd. Haar expertise op het gebied van media en het mediagebruik van kinderen maken haar relevant voor dit onderzoek.

Chris van Hall

Chris van Hall is manager bij Nieuws in de klas, een educatieplatform van NDP Nieuwsmedia, de brancheorganisatie voor nieuwsbedrijven. Zij stimuleren jongeren via het onderwijs om het nieuws online, in beeld, geluid en op papier te volgen en te interpreteren. Daarnaast helpen zij docenten om nieuwsmedia in hun lesprogramma te verwerken (Nieuws in de klas, z.d.). Dagelijks is hij in contact met nieuws en kinderen, wat hem uiterst relevant maakt voor dit onderzoek.

Henrike van Gelder

Henrike van Gelder heeft alleen schriftelijk gereageerd op de vragen. Het was helaas niet mogelijk om een interview met haar te plannen. Echter, omdat zij hoofdredacteur is van de enige kranten voor kinderen in Nederland, namelijk KidsWeek en 7Days, is zij wel zeer relevant voor dit onderzoek en zijn haar antwoorden opgenomen in dit onderzoek.

Debora Post

Debora Post is als bureauredacteur werkzaam bij het NOS Jeugdjournaal, waar zij zowel voor televisie als online kanalen items maakt en artikelen schrijft voor de website en app. Aangezien het onderzoek specifiek over het NOS Jeugdjournaal gaat was het belangrijk om in ieder geval één redacteur te spreken, zodat er ook een expert op dat gebied aan het woord zou komen.

Remco Pijpers

Remco Pijpers is strategisch adviseur digitale geletterdheid bij Stichting Kennisnet. Hij denkt na over hoe leerlingen digitaal vaardig worden. Zijn expertise op het gebied van media en kinderen vergroot de betrouwbaarheid van het onderzoek.

Ruurd Oosterwoud

Ruurd Oosterwoud is in 2015 afgestudeerd op desinformatie en is nu directeur van DROG, een platform voor kritische nieuwsconsumenten. Dit is een groep specialisten en ervaringsdeskundigen op het gebied van desinformatie, die zoveel mogelijk mensen immuun wil maken voor misleiding en polarisatie door desinformatie. Dit doen zij door middel van workshops, games, spreken op conferenties, onderzoek en campagnes. Zijn deskundigheid op het gebied van desinformatie, maar ook kinderen, is relevant voor het onderzoek en vergroot de betrouwbaarheid en validiteit.

Justine Pardoën

Justine Pardoën heeft Bureau Jeugd & Media opgericht, leidt mediaopvoeding.nl en is mede-oprichtster geweest van Stichting Mijn Kind Online, die is opgegaan in Stichting Kennisnet. Zij houdt zich al jaren bezig met mediaopvoeding en heeft mentorlessen ontwikkeld op het gebied van mediawijsheid en nieuwswijsheid. Hierdoor is zij expert op het gebied van kinderen, media, nieuws en desinformatie en vergroot haar input de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek.

Hanneke Reitsma

Hanneke Reitsma heeft Praktijk Extralent opgericht, waarmee zij zich richt op de begeleiding van hoogbegaafde kinderen. Zij is specialist hoogbegaafdheid en beelddenken, coach en van oorsprong (plusklas)leerkracht. Haar expertise op het gebied van kinderen en ontwikkeling ondersteunen de literatuurstudie en vergroten de betrouwbaarheid en validiteit van dit onderzoek.

Codering

Voor het analyseren van het onderzoeksmateriaal wat voortkwam uit de diepte-interviews zijn deze eerste getranscribeerd (zie bijlage V tot en met XII) aan de hand van audio opnamen en vervolgens gecodeerd, zowel open als axiaal. Allereerst zijn alle interviews algemeen gecodeerd en volgens specifiekere en systematisch om inzichtelijk te krijgen wat er gezegd werd door de experts en verbanden en overeenkomsten te vinden. Daar zijn vier hoofdcodes uitgekomen: kinderen, desinformatie, NOS Jeugdjournaal en aandachtspunten, die elk weer zijn opgedeeld in meerdere codes (zie bijlage XIII).

Onderzoeksduur

Het onderzoek heeft een langere tijd in beslag genomen, namelijk zo'n anderhalf jaar (januari 2018 tot en met juni 2019). Dit heeft voordelen (zie Kwantitatief onderzoek), maar ook nadelen. De periode die gekozen is voor de kwantitatieve inhoudsanalyse is bewust gekozen vanwege de actualiteit van het onderwerp in die periode, zoals eerder genoemd, maar inmiddels is het ruim een jaar later en is er dus ook alweer het een en ander uitgezonden en gepubliceerd over desinformatie door het NOS Jeugdjournaal, wat niet opgenomen is in dit onderzoek. Bijvoorbeeld een nieuwsitem in november 2018 tijdens de Week van de Mediawijsheid waarin een klas een aantal nieuwsitems voorgeschoteld krijgt en moet reageren op de vraag: is het echt of is het nep? Tijdens het item geeft Ruurd Oosterwoud, die heeft bijgedragen aan dit onderzoek, informatie over desinformatie en tips om het te herkennen (NOS Jeugdjournaal, 2018). Echter, omdat desinformatie tijdens de geanalyseerde periode zo'n groot onderwerp was, is er voor gekozen om deze periode niet te wijzigen, omdat dit geen gevolgen heeft voor de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek.

Valorisatie

In het kader van de valorisatie van het onderzoek is er voor gekozen om Nieuws in de klas te benaderen voor de publicatie. De waarde en impact van het onderzoek voor de praktijk komt goed tot zijn recht door een publicatie bij deze organisatie.

Methodologie: reflectie journalistieke praktijk

Proces

Onderzoeksvraag

In eerste instantie zou het onderzoek binnen de redactie van het NOS Jeugdjournaal plaatsvinden om in kaart te brengen welke keuzes zij zelf maken rondom desinformatie en de berichtgeving hierover voor kinderen. Doordat het onderzoek al was gestart voordat de redactie van het NOS Jeugdjournaal hun medewerking had bevestigd, is het een flinke tegenvaller geweest toen bleek dat zij hier vanaf zagen.

Echter, uiteindelijk heeft de aangepaste onderzoeksvraag tot een helder en concreet onderzoek geleid, waarbij het mogelijk was om objectief onderzoek te doen naar het NOS Jeugdjournaal. Hierdoor is niet uitgebreid in kaart gebracht wat het NOS Jeugdjournaal al doet op het gebied van desinformatie, zoals in eerste instantie de bedoeling was, maar is er een mooie lijst met aanbevelingen ontstaan, die ook door andere nieuwsmedia overgenomen kan worden. Daarnaast hoefde er op geen enkele manier verantwoording over het onderzoek afgelegd te worden naar een organisatie. Dit heeft er voor gezorgd dat het uiteindelijke onderzoek onafhankelijk heeft kunnen plaatsvinden.

Onderzoeksmethoden

Door de keuze voor het gebruik van mixed methods ontstond er een diversiteit in het werk voor dit onderzoek wat heeft geresulteerd in duidelijke, relevante en sterke uitkomsten. Dit heeft er voor gezorgd dat de resultaten van het literatuuronderzoek, de kwantitatieve inhoudsanalyse en de kwalitatieve interviews elkaar mooi aanvullen. Het ontbreken van één van deze factoren zou grote invloed hebben gehad op de resultaten en de betrouwbaarheid van het onderzoek.

Diepte-interviews

De lijst met experts die hebben bijgedragen aan dit onderzoek is een mooie weergave van het werkveld rondom desinformatie, kinderen, media en nieuws. Door (logistieke) omstandigheden zijn een aantal interviews telefonisch afgenomen, terwijl de voorkeur uitging naar interviews op locatie. Hoewel dit geen inhoudelijke invloed heeft gehad op het onderzoek, levert non-verbale communicatie ook veel informatie op die nu verloren is gegaan en daarnaast gaat de gespreksvoering soepeler wanneer de gesprekspartners bij elkaar aanwezig zijn. Daarnaast waren alle geïnterviewden, samen met nog een aantal andere experts, al vroegtijdig in beeld voor het onderzoek vanwege hun expertise. Er is dus niet ingeleverd op de kwaliteit van experts maar gekozen voor een selectie van alle mogelijke deskundigen. Op deze manier is er een divers, maar samenhangend geheel ontstaan in de diepte-interviews.

Onderzoeksduur

De planning was om het onderzoek een periode van zes maanden te laten beslaan. Vanwege zwangerschap en geboorte heb ik er voor gekozen om een pauze in te laten vallen die er voor gezorgd heeft dat het onderzoek anderhalf jaar heeft geduurd. Tijdens deze periode heeft het onderzoek ook een tijd officieel stilgelegen, dus in theorie heeft het onderzoek negen maanden geduurd. Deze ingelaste pauze zorgde persoonlijk voor hernieuwde energie en enthousiasme en een frisse blik, wat een positief effect heeft gehad op het onderzoek en het werken aan het onderzoek. Voor het onderwerp van het onderzoek was het interessant om

over een langere periode naar het thema te kunnen kijken, hoewel dit weinig nieuwe informatie heeft opgeleverd en voornamelijk de gekozen tijdsperiode voor de kwantitatieve inhoudsanalyse bevestigde.

Reflectie

Visie journalistiek

Het onderzoek heeft een grote bijdrage geleverd aan de professionalisering van mijn journalistieke vaardigheden. Zoals in de inleiding beschreven komt mijn hart achter mijn keuze voor journalistiek voort uit mijn nieuwsgierigheid naar de wereld om mij heen en de drang om het waarom achter dingen te weten. Tijdens dit onderzoek is mijn visie op het belang van goede journalistieke verhalen gebaseerd op juiste informatie versterkt en gegroeid. Uit het onderzoek komt namelijk duidelijk naar voren hoe belangrijk het is om goed geïnformeerd te zijn over de wereld om ons heen, zodat iedereen voor zichzelf gefundeerde keuzes kan maken.

Journalistieke vaardigheden

Echter, meer nog dan mijn visie ontwikkelden mijn journalistieke vaardigheden op het gebied van onderzoeksmethodologie en het analyseren van resultaten zich door het uitvoeren van dit onderzoek. Het stap voor stap doorlopen van het onderzoeksproces leverde daarnaast inzicht op over het belang van een brede algemene kennis, maar meer nog een duidelijke expertise als journalist. Als maker ben ik zelf verantwoordelijk voor het verspreiden van informatie, een verantwoordelijke rol. Toch ontdekte ik dat routinematig werken, wat als journalist veelvuldig voorkomt door bijvoorbeeld tijdsdruk en ervaring, er voor kan zorgen dat de invloed van deze verantwoordelijkheid naar de achtergrond verdwijnt in het proces van het maken van content. Mede hierom doe ik hieronder een aanbeveling voor vervolgonderzoek, omdat het verspreiden en controleren van nepnieuws en desinformatie niet alleen een taak is van de ontvanger(s), maar misschien nog wel meer van de verspreider(s) van informatie. Hierbij speelt niet alleen kennis (van juiste en onjuiste informatie) een rol, maar ook de kleuring die kan ontstaan door context en afkomst. Ik, bijvoorbeeld, ben een blanke vrouw en ik ben opgegroeid in een rijk westers land in een christelijk milieu. Tegenwoordig leef ik dagelijks in een gezin met man en kind. Dit heeft invloed op mijn blik op de wereld. Dit is geen probleem, mits ik mij daar bewust van ben bij het verwerven en verspreiden van informatie. Dit geldt natuurlijk voor elke journalist en is zeker in het kader van desinformatie een belangrijke tool voor het verspreiden van juiste, feitelijke en objectieve informatie.

Tevens ontdekte ik dat ik tijdens het handelen in beroepssituaties, zoals het contacten van experts of het afnemen van interviews, nog veel onzekerheid ervaar over mijn rol als beginnend journalist. Hoewel elk contactmoment en elk interview voor groei zorgde en het transcriberen van de interviews veel leermomenten opleverde, geloof ik dat ervaring in het voorbereiden en afnemen van interviews de uitkomsten ten goede komen. Mijn eigen onzekerheid over expertise op het gebied van desinformatie en het afnemen van interviews hebben daardoor invloed gehad op het werkproces. Ik durf te stellen dat de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek niet heeft geleden onder deze onervarenheid, maar wel dat ervaring de interviews had kunnen verrijken.

Conclusie: leerpunten

Ik heb drie duidelijk lessen geleerd over het doen van onderzoek en mijn journalistieke vaardigheden. Ten eerste dat het belangrijk is om de grote factoren van een onderzoek

duidelijk te hebben voor aanvang van de onderzoeksperiode. Ten tweede dat onderzoek groei betekent en dat dit onderdeel is het van proces en een verrijking oplevert voor volgende producties. Ten derde dat het ten alle tijde belangrijk is dat ik mij als journalist bewust ben van mijn verantwoordelijkheid en eigen kleuring door mijn context, zodat ik de juiste, feitelijke informatie door blijf geven.

Aanbeveling vervolg onderzoek

Tijdens het onderzoek kwam duidelijk naar voren dat er nog veel verwarring is rondom desinformatie en nepnieuws, zowel qua terminologie als betekenis en impact, onder journalisten. Het zou interessant en relevant zijn om hier vervolgonderzoek naar te doen onder journalisten in het werkveld. Op die manier kan dit probleem in kaart gebracht worden, aangezien uit dit onderzoek duidelijk blijkt dat het belangrijk is dat juist journalisten weten wat desinformatie is en grote invloed hebben op de verspreiding en invloed van deze informatie.

Hoofdstuk 1

Desinformatie

Wat is desinformatie?

"It is now clear that so-called fake news can have real world consequences"
Hillary Clinton

1.1 Inleiding

Informatie is tegenwoordig bijna onmiddellijk beschikbaar, maar het wordt steeds moeilijker om te bepalen wat waar is en wat niet. Met name om de verschillende beweringen in media te beoordelen, en te bepalen of ze foute informatie, misleidende feiten, verdraaiingen van de werkelijkheid of regelrechte leugens bevatten (Levitin, 2016). Doordat er steeds meer en sneller moet worden geproduceerd komen journalisten er nauwelijks nog aan toe om het waarheidsgehalte van hun informatie te onderzoeken, betoogt Davies in *Flat Earth News* (2009). Davies beschrijft in dit boek zijn onderzoek naar berichtgeving in Britse kwaliteitskranten en geeft daarmee inzicht in de propaganda van regeringen, de manier waarop kranten zonder inhoudelijke check worden 'gevuld' en hoe de media verhalen opblazen tot mythische proporties. Wijnberg (in Snel, 2016) bevestigt dit als hij journalisten 'makelaars in de aandachtseconomie' noemt. Het nieuws wordt bepaald door wat het grootste bereik heeft. Wat sensationeel, onverwacht of spannend wordt gevonden, wint het dus al snel van wat belangrijk is, maar minder opvallend. Het gevolg is volgens hem dat het nieuws steeds meer de werkelijkheid vertekent. Een spannende ontwikkeling, omdat Van Cuilenborg (2016) juist benadrukt dat media voor een groot deel het beeld dat mensen van de wereld hebben en wat zij als 'normaal' beschouwen bepalen. Kovach en Rosenstiel (2014) zeggen iets dergelijks ook als ze nieuws het deel van communicatie noemen wat ons geïnformeerd houdt. Zij gaan zelfs een stap verder door te schrijven dat de wortels liggen in de basisbehoefte van ieder mens en elke gemeenschap om op de hoogte te blijven van de wereld om ons heen. Het zogenoemde *awareness instinct*, de menselijke behoefte om te weten of het aan de andere kant van de heuvel wel veilig is, is de maatschappelijke oerbehoefte waaraan de journalistiek volgens hen beantwoordt.

1.2 Kanttekening

Het is goed om te beseffen dat er niet zoiets als puur objectieve journalistiek bestaat, vrij van enige subjectiviteit. Dat betekent echter niet dat waarheidsgetrouwe journalistiek een contradictio in terminis is, benadrukt Van Cuilenborg (2016). De onvermijdelijke vooroordelen die elke journalist heeft, maakt het begrip waarheid in de journalistiek niet tot een loos begrip. Het zoeken naar de waarheid is en blijft de kern van de journalistiek. "Comments are free, but facts are sacred", zei Charles Prestwich Scott, hoofdredacteur van The Manchester Guardian, voorloper van Guardian, in 1921. Het is misschien wel het bekendste basisprincipe van de journalistiek en verwijst nog steeds naar de kern van de journalistiek voor veel journalisten, met waarden als waarheidsgetrouwheid, betrouwbaarheid, volledigheid, nauwkeurigheid en onpartijdigheid (van Cuilenborg, 2016). Meerdere journalisten bevestigen dit, zoals Kussendrager, Van der Lugt, en Verschoor (2014) die het verifiëren en verantwoorden van informatie de kern van de professionele journalistiek noemen. Toch is niet iedereen meer enthousiast over de kern van de journalistiek.

"De journalistiek die zich ook de koningin van de aarde waande, of in elk geval noemde, lijkt wel een dienstmeid te zijn geworden. Al te vaak betekent eerbied voor de waarheid in de redactionele praktijk eerbied voor wat als waarheid wordt verkocht." (Ummelen, 2009, p. 2).

Informatie is dus een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven om de wereld om ons heen te duiden, en waarheid een belangrijk onderdeel van de journalistiek. Toch horen we steeds vaker over desinformatie. Maar wat is het precies?

1.3 Begripsbepaling

1.3.1 Verschil desinformatie, nepnieuws en misinformatie

Om duidelijk te maken wat desinformatie is, is het belangrijk om ook een aantal andere begrippen te definiëren. Er zijn namelijk verschillende woorden in omloop rond dit thema, zoals nepnieuws, desinformatie en misinformatie (Dersjant, 2000). Daarom is het goed om hier eerst naar te kijken, zodat het duidelijk is waar het om gaat.

Eén van die begrippen is, zoals genoemd, nepnieuws. Een complex begrip waar je niet omheen kunt, omdat het veelvuldig gebruikt wordt in de media. Sinds 11 april 2017 is het opgenomen in de Van Dale, waar het als volgt wordt omschreven:

"Veelal suggestief nieuws dat niet berust op feiten, maar ontsproten is aan iemands fantasie, met name bedoeld om de publieke opinie te beïnvloeden" (Van Oers, 2018).

Sanders (2016) voegt daar aan toe dat dit gebeurt om geld te verdienen via Google of Facebook. Heldere definities, maar er zitten nog wel haken en ogen aan. Nepnieuws is een containerbegrip geworden waar iedereen zijn eigen betekenis aan geeft. De term slaat namelijk ook op satirische nieuwssites, zoals De Speld, of comedyshows in een journaal setting. Voorheen werd nepnieuws algemeen gezien als een online fenomeen, zeker omdat de verspreiding ervan via social media razendsnel gaat (Mediawijsheid, z.d.) maar sinds anderhalf jaar wordt de term ook gebruikt voor nieuwsmedia. Sindsdien wordt nepnieuws gebruikt als frame tegen de journalistiek, als er een fout wordt gemaakt of als het slechte journalistiek betreft, maar ook als nieuws simpelweg niet bevalt. Het is een etiket geworden wat overal opgeplakt kan worden. Zeker sinds de Amerikaanse verkiezingen van 2016 is het begrip enorm populair geworden. Het werd te pas en te onpas ingezet, mogelijk om kiezers te beïnvloeden (Kang, 2016). Zo geloofden duizenden mensen dat Hillary Clinton een pedofilienetwerk leidde vanuit een pizzeria in Washington (De Morgen, 2016) en noemde toenmalig presidents-elect Donald Trump zelfs een journalist van CNN "fake news" tijdens een persconferentie (CNN, 2017), toen die hem een vraag probeerde te stellen waar hij niet op zat te wachten.

1.3.2 Oude problematiek

Nepnieuws verwijst eigenlijk naar oude problematiek in een nieuw jasje (DROG, z.d). In 1998 werd Stephen Glass, journalist bij The New Republic, ontslagen omdat hij meerdere nieuwsverhalen compleet verzonnen bleek te hebben (Baumgarten & Ray, 2003) en in 2011 werd Martijn Koolhoven, journalist bij De Telegraaf, ontslagen (Nu.nl, 2011) omdat hij verhalen zou hebben verzonnen en door derden betaald zou zijn voor nieuwsartikelen (Kuiken, 2011). Dit kwam aan het licht door een uitzending van het tv-programma ZEMBLA (2011).

"Dagblad De Telegraaf publiceert soms willens en wetens onwaarheden. <...> Bronnen die genoemd worden blijken nooit geïnterviewd, reacties van betrokkenen worden onjuist weergegeven en informatie die een verhaal ontkracht, wordt bewust genegeerd."

Nepnieuws is dus uit de voegen van zijn eigen betekenis gebarsten. Daarom wordt nu vooral gesproken over misinformatie en desinformatie, de opvolger van nepnieuws. Misinformatie is kortweg onjuiste informatie (Van Oers, 2018), terwijl desinformatie iets meer uitleg vraagt.

1.4 Desinformatie

Volgens Van Dale (2015) is desinformatie bedrieglijke schijn-informatie die feiten al dan niet moedwillig verdraaid of vervalst.

1.4.1 Verspreiding van desinformatie

In november 2017 berichtte Ollongren, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelatie en viceminister-president, in meerdere brieven aan de Tweede Kamer over desinformatie in Nederlandse media.

"Het is geen nieuw fenomeen. De opkomst van het internet heeft het echter wel een nieuwe dynamiek gegeven; brede verspreiding van desinformatie kan makkelijk, anoniem, snel en goedkoop."

Van Ginneken (2011) noemde de elektronisering ook al een gevaar voor het nieuws, omdat het mogelijk is om steeds sneller en zelfs 'live' of in real time informatie door te geven. Daardoor komt de nadruk nog meer te liggen op gebeurtenissen en routineverslaggeving en wordt het ongebruikelijker om informatie grondig te controleren voordat het wordt doorgegeven. Ollongren benadrukt het belang dat de maatschappij zich bewust is van deze digitale dreiging. Volgens haar gaat het in Nederland met name om meerdere statelijke actoren die belang hebben bij beïnvloeding van bevolkingsgroepen, politieke besluitvorming en de publieke opinie. Vaak gebeurt dit in de vorm van onopvallend ingezette drogredenen, selectieve informatie en desinformatie om politieke doeleinden te realiseren richting een bepaald publiek. Maar niet alleen de politiek merkt deze stroom aan desinformatie op. Ook bij de kwaliteitsjournalistiek is het probleem van desinformatie een bekend fenomeen, concludeerde Davies, zelf journalist, al in 2009. De ene hype lijkt de andere op te volgen, waarbij de waan van de dag overheerst (Van Ginneken, 2011) en nieuws in verhalen gegoten wordt die lezen als een spannende detective. Het risico hiervan is dat het eerder om spanning en sensatie lijkt te gaan dan betrouwbare journalistiek. Het verspreiden van desinformatie is een gevaar dat dan op de loer ligt. Mediadeskundige Jaap Stronks gaat ervan uit dat de journalistiek steeds verder overbodig wordt door de manier waarop de journalistieke praktijk zich ontwikkelt. De journalistiek beweegt steeds meer mee op de aandachtsmarkt (Snel, 2016).

1.4.2 Vertrouwen in de journalistiek

Het speuren naar waarheid is en blijft de kern van de journalistiek verdedigt Van Cuilenborg (2016), zeker als informatie ook op andere plekken beschikbaar wordt, waar de kwaliteit niet gegarandeerd kan worden. Het belang van kwaliteitsjournalistiek en het gevaar van het verkrijgen van informatie op andere plekken wordt ook door Bruce Bartlett, schrijver van *The Truth Matters* (in Politics and Prose, 2018) opgemerkt. Vroeger las je de lokale krant, een wekelijks nieuwsmagazine en keek je 's avonds naar het nieuws op televisie en kon je er zeker van zijn dat je voorzien was van betrouwbare informatie en alles wist wat je zou moeten weten. Tegenwoordig komt het nieuws in hoge snelheid van alle kanten op ons af en zijn de nieuwsmedia niet langer meer altijd betrouwbaar. Dat vinden ook burgers blijkt uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) uit 2017, want in 2016 gaf maar 31,2% van de Nederlanders aan de pers te vertrouwen. Opvallend is dat uit Amerikaans onderzoek van denktank Pew Research Center blijkt dat het vertrouwen in de media in Nederland hoger ligt dan in de meeste andere landen, wat betekent dat het vertrouwen in nieuwsmedia wereldwijd opvallend laag is (Mitchell, Simmons, Matsa, & Silver, 2018).

1.4.3 Macht van bronnen en journalisten

Daarnaast hebben de bronnen veel meer macht, omdat ze nieuwsmedia niet per se meer nodig hebben om hun informatie te verspreiden. Hierdoor hebben die media niet langer de luxe om uren te besteden aan het controleren van feiten om een verhaal kloppend te krijgen. *"Whoever is first is gonna get the lionshare of the clicks, and the clicks is where the money is"*, legt Bartlett uit. Journalisten die de tijd nemen om hun verhaal op orde te krijgen, vissen daardoor achter het net en dus is de druk om te publiceren groter dan de druk om feiten te controleren. Daarnaast levert het dus geld op om verhalen te publiceren die de aandacht trekken, omdat meer mensen dat lezen. Zelfs journalisten blijven eindeloos verhalen rondpompen, de zogenaamde roerjournalistiek, de vertaling van de Britse term churnalism (Snel, 2016). Dit is wat Kovach en Rosenstiel (2014) 'journalism of affirmation' noemen: het eindeloos opvoeren - en daarmee bevestigen - van dezelfde verhalen zonder feiten te checken. Dit kan een hele maatschappij in de ban houden en zelfs leiden tot Kamervragen. Volgens Davies (2009) is de journalistiek zelf schuldig. Al tijdens hun opleiding leren journalisten nieuws te 'maken' door snel een paar meningen tegenover elkaar te zetten.

1.4.4 Desinformatie leren herkennen

Mensen zullen tot op zekere hoogte dus hun eigen nieuws moeten verzamelen en hiervoor bepaalde journalistieke technieken moeten aanleren om te bepalen of het betrouwbare informatie is (Bartlett, 2017). Voorbeelden die hierbij kunnen helpen zijn bijvoorbeeld *NRC checkt*, een rubriek van NRC waarin nieuwsfeiten worden gecontroleerd (NRC, z.d.), dr. Peter Burger, docent en onderzoeker Journalistiek en Nieuwe Media bij de Universiteit Leiden, die via zijn onderzoeken, colleges en website *De Gestolen Grootmoeder* zogenaamde broodje aap verhalen weerlegt en anderen leert ze te herkennen (Burger, z.d.) of het factcheckerscollectief Nieuwscheckers van de Universiteit Leiden (Leidsch Dagblad, 2018) die de feiten controleren om het publiek de kans te geven er kennis van te nemen.

1.5 Conclusie

Informatie is een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven om de wereld om ons heen te duiden en het is tegenwoordig bijna onmiddellijk beschikbaar. Dit maakt het steeds moeilijker om te bepalen wat waar is en wat niet. Doordat het nieuws wordt bepaald door wat sensationeel, onverwacht of spannend wordt gevonden, wint dat het al snel van wat belangrijk, maar minder opvallend is. Het gevolg is dat het nieuws steeds meer de werkelijkheid vertekent en steeds sneller verspreid dient te worden. Hierdoor is het controleren van feiten om een verhaal kloppend te krijgen een luxe geworden waar vaak geen tijd voor is. Daarnaast hebben bronnen zelf mogelijkheden om informatie te delen, waardoor het op steeds meer plekken beschikbaar is, maar de kwaliteit niet altijd gegarandeerd kan worden. Er is hierdoor steeds vaker sprake van foute informatie, misleidende feiten, verdraaiingen van de werkelijkheid of regelrechte leugens waarvoor verschillende woorden in omloop zijn, zoals nepnieuws, misinformatie en desinformatie.

We kunnen concluderen dat de juiste term als het gaat om onjuiste informatie in media desinformatie is, omdat nepnieuws een containerbegrip is geworden wat te pas en te onpas gebruikt wordt en ook misinformatie de lading niet dekt.

Hoofdstuk 2

Mediagebruik kinderen

Waar halen kinderen van 9 tot 12 jaar hun informatie vandaan?

"Kinderen kennen geen wereld zonder internet, het is een levensbehoefte, net als water uit de kraan"

Simone Mutsaers

2.1 Inleiding

Vroeger was het overzichtelijk: verzameld voor het enige toestel in de straat keken kinderen televisie. Elk beeld, zelfs het testbeeld, was de moeite waard. Tegenwoordig vergt het meer inspanning om de aandacht van jonge kijkers vast te houden. Mediagebruik is een steeds indringender verschijnsel geworden in de maatschappij: iedereen heeft er nu mee te maken, ook kinderen (Valkenburg, 2014). De 21e eeuw is, tot nu toe, zelfs de eeuw van de netwerkmaatschappij, een maatschappij die gedragen wordt door sociale-media-netwerken, die tijd- en plaatsbarrières in de menselijke communicatie wegnemen, en die de wereld veranderen in een mondiaal dorp, zoals McLuhan in 1962 al voorspelde. Kinderen zien computers, mobiele telefoons en internet als een vanzelfsprekend gegeven, schrijft Rita Kohnstamm als inleiding op wat De Haan en Pijpers (2010) later "de gewoonste zaak van de wereld" noemen in *Contact! Kinderen en nieuwe media*.

De afgelopen decennia zijn er duizenden studies verschenen op het gebied van kinderen en media, maar toch is de wetenschappelijke kennis op dit gebied nog volop in ontwikkeling. Nieuwe media en interfaces en de ontwikkelingen rond deze media volgen elkaar namelijk in ijzingwekkend tempo op, waardoor er gaten veroorzaakt worden in de kennis over kinderen en media. Eer een onderzoek klaar is, is het mediagebruik alweer veranderd.

Daarnaast zijn er enorme veranderingen in het mediagebruik van kinderen. Er is een grote toename in het aantal uren dat kinderen per dag gebruik maken van media, het aantal media apparaten dat kinderen tot hun beschikking hebben is gegroeid en de manier waarop media gebruikt worden is veranderd. Er wordt bijvoorbeeld meer online of uitgesteld gekeken en ongeveer 30% van de kinderen gebruikt tijdens het kijken een tweede scherm om een programma van commentaar te voorzien, om reclame te ontwijken of in contact te staan met anderen (Valkenburg, 2014).

2.2 Geschiedenis

Tot de tweede helft van de achttiende eeuw bestond er geen kindermedia. Volgens historicus Ariès was het tot die tijd ongewoon een scheidslijn te trekken tussen kinderen en volwassenen: lazen ze dus hetzelfde: de Bijbel, volksverhalen en soms de krant. Als entertainment gingen gezinnen naar het marktplein om daar de openbare onthoofdingen en lijfstraffen bij te wonen (Baumgarten, 1986). In de tweede helft van de achttiende eeuw kwam er steeds meer materiaal voor kinderen en werd er in 1762 door Rousseau zelfs gepleit voor een jeugdperiode die gericht is op opvoeding (Rousseau, 1989). Na de invoering van sociale wetten zoals het verbod op kinderarbeid in 1874 en de Wet op de Leerplicht in 1900 dringt het fenomeen jeugd door tot alle lagen van de bevolking. Vanaf het einde van de jaren zestig zorgt de opkomst van de commercialisering van de jeugdcultuur via muziek, mode en media ervoor dat jeugd een steeds belangrijkere plaats krijgt in de maatschappij (Valkenburg, 2014). In de decennia die volgen nemen media een steeds grotere plek in in het dagelijks leven van kinderen en wordt de huidige generatie kinderen, geboren vanaf 2000, ook wel *Google kids* genoemd (S. Mutsaers, persoonlijke communicatie, 5 april 2018).

2.3 Levensfasen

Om de context, de leefwereld, van kinderen te schetsen als basis voor hun mediagebruik kijken we eerst naar de levensfase waarin zij zich bevinden.

2.3.1 Kinderen van 9 en 10 jaar

Op deze leeftijd bevinden kinderen zich in een fase waarin ze bij de groep willen horen, maar ook gaan ontdekken waar ze zelf in uitblinken. Het wordt belangrijk om ergens goed in te zijn, wat een competitie-element toevoegt aan het leven. Privacy wordt steeds belangrijker, waardoor ze zich meer terugtrekken op hun eigen kamer. Het is niet meer standaard dat ze alles delen met hun ouders, omdat er schaamte ontstaat over dingen die gebeuren op school. Daarnaast is het een levensfase met veel eerste keren: voor het eerst zelf naar voetbal, zelf naar de stad of naar een pyjamafeestje. Kinderen van 9 en 10 jaar willen serieus genomen worden en vinden dingen sneller kinderachtig dan de jaren hiervoor. Ook veranderd hun humor van plas- en poephumor naar sarcasme en woordgrappen (S. Mutsaers, persoonlijke communicatie, 5 april 2018).

2.3.2 Kinderen van 11 en 12 jaar

Kinderen van 11 en 12 jaar neigen naar de puberteit. Ze willen zo min mogelijk opvallen, zijn onzeker en vergelijken continu hoe ze het doen ten opzichte van leeftijdsgenoten. Er ontstaat groepsdruk: als een kind niet meedoet telt het niet mee. Daarnaast ontstaan er discussies met ouders, om een eigen mening te vormen. Waar games voorheen populair waren, worden ze nu ingeruild voor filmpjes op met name YouTube. Standaard staan er meerdere schermen tegelijk aan (S. Mutsaers, persoonlijke communicatie, 5 april 2018).

2.3.3 Ontwikkeling

Rond het achtste levensjaar vindt er een verschuiving plaats in het mediagebruik van kinderen. Ze zijn niet meer alleen actief bezig met media, maar zijn ook in de gelegenheid om eigen media-apparaten te gebruiken (Gutnick et al., 2011). Vanaf die leeftijd vinden kinderen het leerzame aspect iets voor op school en gaat de voorkeur dus uit naar entertainment. Kinderen hebben een beperkte spanningsboog, dus willen het liefst ook snel, bijna op commando, geëntertaind worden. "Als ik iets terug wil kijken bij Zapp dan moet ik wachten, want dat staat er niet meteen op en daar heb ik geen geduld voor. Dan ga ik iets anders doen", aldus een kind in het onderzoek van Mutsaers. Niet alleen de wensen van kinderen zijn snel, maar door broertjes en zusjes kan het ontwikkelingsproces rondom media ook sneller gaan. Vanaf zes jaar kunnen kinderen apparaten feilloos bedienen en vanaf negen jaar vaak zelfs beter dan hun ouders. Veel ouders maken daarom gebruik van een kids-stand, om te voorkomen dat kinderen in aanraking komen met content die niet geschikt voor hen is (S. Mutsaers, persoonlijke communicatie, 5 april 2018).

2.4 Volwassen voorkeuren

Voor kinderen boven de acht jaar begint het onderscheid tussen programma's voor kinderen en volwassenen namelijk te vervagen. In de jaren negentig deed het NOS Jeugdjournaal een onderzoek onder kinderen en kwam Goede Tijden Slechte Tijden naar voren als favoriete programma (Ritsema, 1996). Een aantal jaar daarvoor bleek uit een studie van Rosengren en Windahl (1989) ook al dat 87% van de jongens en 80% van de meisjes van negen jaar een programma voor volwassenen bovenaan hun lijst van favoriete programma's had staan. Deze cijfers zijn inmiddels redelijk gedateerd, maar door recent onderzoek kan geconstateerd worden dat dit niet veranderd is. Uit dit kwalitatieve onderzoek naar kinderen en media, uitgevoerd door Mutsaers in opdracht van de Stichting Nederlandse Publieke Omroep (NPO) (S. Mutsaers, persoonlijke communicatie, 5 april 2018) blijkt dat kinderen opvallend veel content kijken die voor volwassenen bedoeld is, ook op Netflix. Met name 11- en 12-jarigen kijken series als Stranger Things, Pretty Little Liars en Jane the Virgin, terwijl merken als Zapp

en Zappelin niet meer interessant zijn. Kinderen zeggen dat ze graag naar programma's voor volwassenen kijken omdat die hen sociale lessen leren, maar ook om informatie te verkrijgen over hoe ze moeten omgaan met persoonlijke problemen. Ondanks al die volwassen voorkeuren zijn pre-tieners, zoals deze kinderen ook wel genoemd worden, in veel opzichten nog kinderen: ze zoeken autonomie, maar opereren nog maar al te graag in de beschermde omgeving van separate jongens- en meisjesgroepen (Valkenburg, 2014).

2.5 Gebruik van media

2.5.1 Dagelijks gebruik

Volgens Amerikaans onderzoek zitten kinderen vier en een half uur per dag achter een beeldscherm. Denk hierbij aan televisie, films en online video's kijken, games spelen, het gebruik van social media, online surfen, online lezen en het luisteren naar muziek. Daarvan wordt 2 uur en 26 minuten besteed aan het kijken van video's, via de televisie of online (Rideout, 2015). De eigen smartphone wordt door 70% van de kinderen dagelijks gebruikt, slecht 5% gebruikt hem nooit (Kennisnet, 2017a).

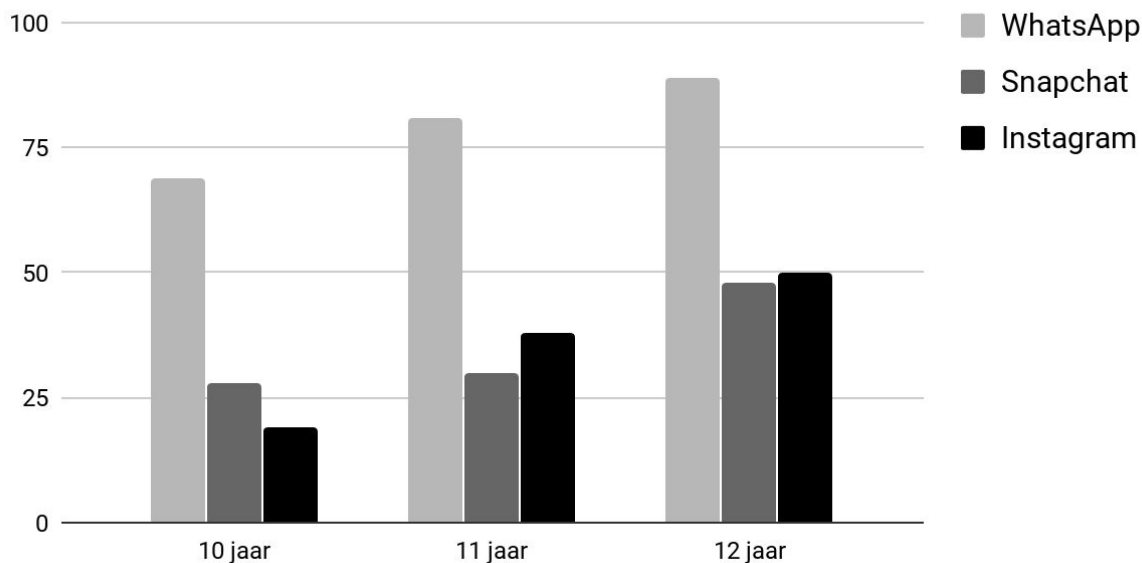
2.5.2 Gebruik in de klas

Inmiddels zijn smartphones ook in klaslokalen niet meer weg te denken. Gedeeltelijk wordt het gebruik hiervan toegestaan, zoals voor het luisteren naar muziek tijdens zelfstandig werken (40%), als leerhulp en om te stemmen via Kahoot (40%), informatie opzoeken (59%) of als rekenmachine (53%), maar natuurlijk wordt er daarnaast ook stiekem gebruik van gemaakt voor bijvoorbeeld het versturen van berichtjes (43%) of het checken van nieuwe berichten (37%), YouTube (20%) of om foto's te maken (14%). Dit stiekeme gebruik begint in de bovengrens van de onderzochte doelgroep, dus vanaf een jaar of 12 (Kennisnet, 2017a).

2.5.3 Social media

Uit onderzoek van Ofcom (2016) blijkt dat zo'n 23% van de kinderen in de leeftijdscategorie van negen tot twaalf jaar een social media profiel heeft. Van alle kinderen zit 91% wekelijks of zelfs dagelijks op YouTube. Vanaf 11 of 12 jaar hebben ze pas een eigen account, dus tot die tijd laten ze reacties achter op het account van hun ouders. Kinderen reageren veel meer op plaatjes dan op koppen en kiezen op basis daarvan wat ze kijken. Daarnaast zijn de trending video's populair. Vanaf tienjarige leeftijd worden YouTube en Google pas als social mediamerken beschouwt. Facebook wordt nauwelijks gebruikt door deze doelgroep, ook vanwege de leeftijdsgrens van 12 jaar die zij hanteren. WhatsApp is met afstand de populairste toepassing onder kinderen, 91% van hen gebruikt het met name voor gebruik binnen de klas en het gezin. Snapchat, wat 56% van de kinderen gebruikt, is steeds meer een intiem platform, waar kinderen veel delen met vrienden, waardoor het bepalend is voor vriendschappen. Instagram (ook 56%) is een platform wat een brede blik op de wereld geeft, omdat kinderen voornamelijk mensen volgen die ze in het dagelijks leven niet kennen. Met name 12-jarigen maken hier gebruik van, en vooral meisjes, omdat het meer gericht is op uiterlijk. Zodra ouders op dit soort platforms verschijnen stappen kinderen vaak over naar een nieuw platform, zoals bijvoorbeeld TikTok. Meerdere onderzoeken tonen dit aan (Kennisnet 2017a; S. Mutsaers, persoonlijke communicatie, 5 april 2018).

Gebruik WhatsApp, Snapchat en Instagram per leeftijd (Kennisnet, 2017)

2.7 Apparaten

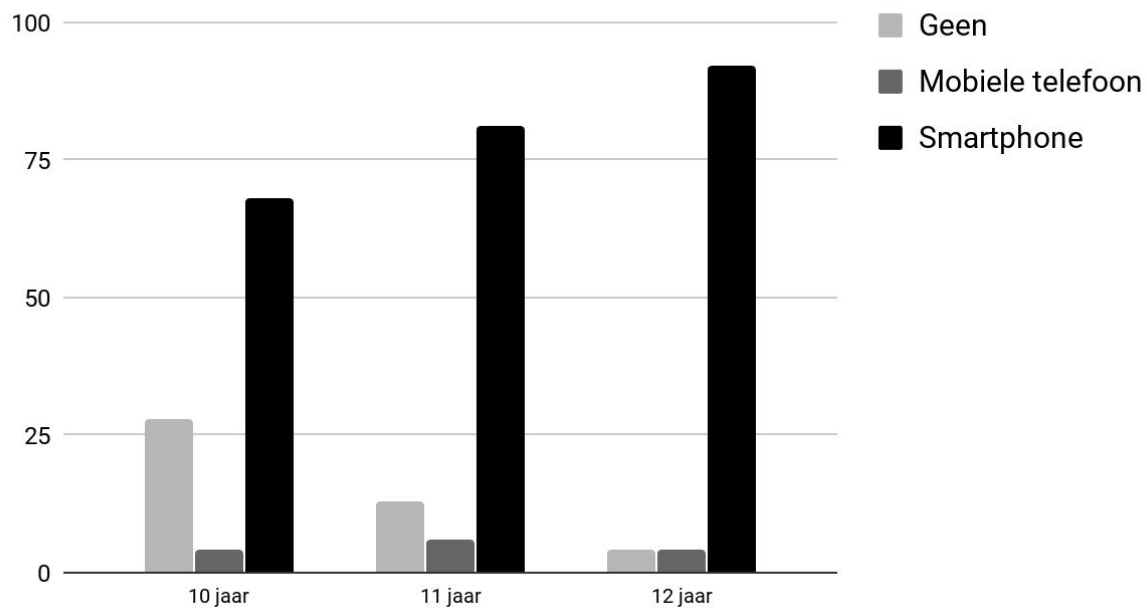
2.7.1 Beschikbare apparaten binnen gezin

Bijna alle gezinnen met kinderen beschikken over een veelvoud aan apparaten in huis. In 98% van de gezinnen is één of zijn meerdere smartphone(s) aanwezig, in 96% van de gezinnen is minimaal één televisie aanwezig en 95% bezit één of meerdere computers (laptop of desktop PC). Een kleiner percentage, namelijk 83%, bezit één of meerdere tablets. Op het gebied van computers, maar ook DVD-spelers, is al vanaf 2016 een dalende trend te zien, zo'n 2 procentpunt per jaar (Iene Miene Media, 2018). Uit onderzoek van de NPO blijkt dat kinderen tegenwoordig vaak mogen meebeslissen over welke apparaten er in huis komen, en dat een nieuw gezinslid vaak gelijk staat aan een extra tablet in huis (S. Mutsaers, persoonlijke communicatie, 5 april 2018).

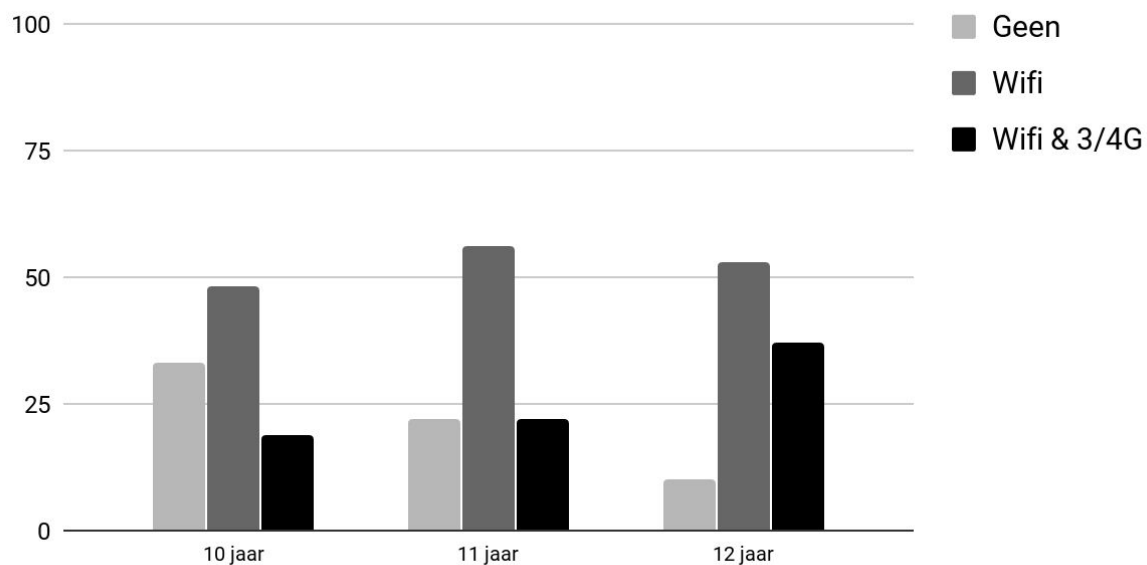
2.7.2 Apparaten in persoonlijk bezit

Naast de aanwezigheid van apparaten binnen het gezin, bezitten kinderen ook steeds vaker eigen apparaten. Gemiddeld bezit 85% van de kinderen een eigen smartphone of mobiele telefoon, waarbij van de 12-jarigen zelfs 96% één in eigen bezit heeft. Zo'n 55% van de kinderen heeft een eigen tablet, 27% heeft een eigen laptop en 14% heeft een eigen desktop PC. Opvallend is dat meisjes iets vaker een telefoon of tablet hebben, terwijl jongens vaker een eigen spelcomputer of desktop PC hebben (Kennisnet, 2017a). Uit ander onderzoek blijkt dat kinderen in de Randstad twee jaar eerder, namelijk op achtjarige leeftijd, een eigen smartphone hebben dan kinderen in de regio, die vaak tien jaar zijn als ze een eigen device krijgen. Dit bevestigt Mutsaers (bijlage V) later, waarbij ze toevoegt dat dit soms ook al met een eigen internetabonnement is. Deze mag vaker dan de tablet mee naar de eigen kamer, omdat het om een persoonlijk apparaat gaat die niet gedeeld hoeft te worden met anderen binnen het gezin (S. Mutsaers, persoonlijke communicatie, 5 april 2018).

Bezit smartphone/mobiele telefoon per leeftijd (Kennisnet, 2017)

Toegang tot internet via smartphone/mobiele telefoon per leeftijd (Kennisnet, 2017)

2.7.3 Voorkeur kinderen

Zoals hierboven aangegeven beslissen kinderen steeds vaker mee over welke apparaten er in huis komen en hun voorkeuren verklaren ook de dalende trend voor met name computers (Kennisnet, 2017a). De computer, zowel laptop als desktop PC, is in deze fase het minst favoriet en wordt gezien als apparaat voor de ouders of voor educatief gebruik. Kinderen van 9 en 10 jaar geven aan fan te zijn van de tablet, gevolgd door de spelcomputer, televisie en smartphone, terwijl 11- en 12-jarigen juist voorkeur geven aan de smartphone, gevolgd door de tablet, spelcomputer en televisie. Voor en na schooltijd wordt vooral de spelcomputer gebruikt, terwijl de televisie juist 's ochtends en 's avonds populair is. De tablet is een apparaat

wat de hele dag door gebruikt wordt. Een van de weinige plekken waar kinderen niet in aanraking komen met apparaten is op de buitenschoolse opvang, waar hooguit bij slecht weer een filmpje wordt aangezet. In het weekend spelen apparaten overdag een minder grote rol in het leven van kinderen vanwege activiteiten zoals sport of uitjes met het gezin. In tegenstelling tot doordeweeks is in het weekend vooral de televisie populair (S. Mutsaers, persoonlijke communicatie, 5 april 2018).

2.8 Nieuws volgen

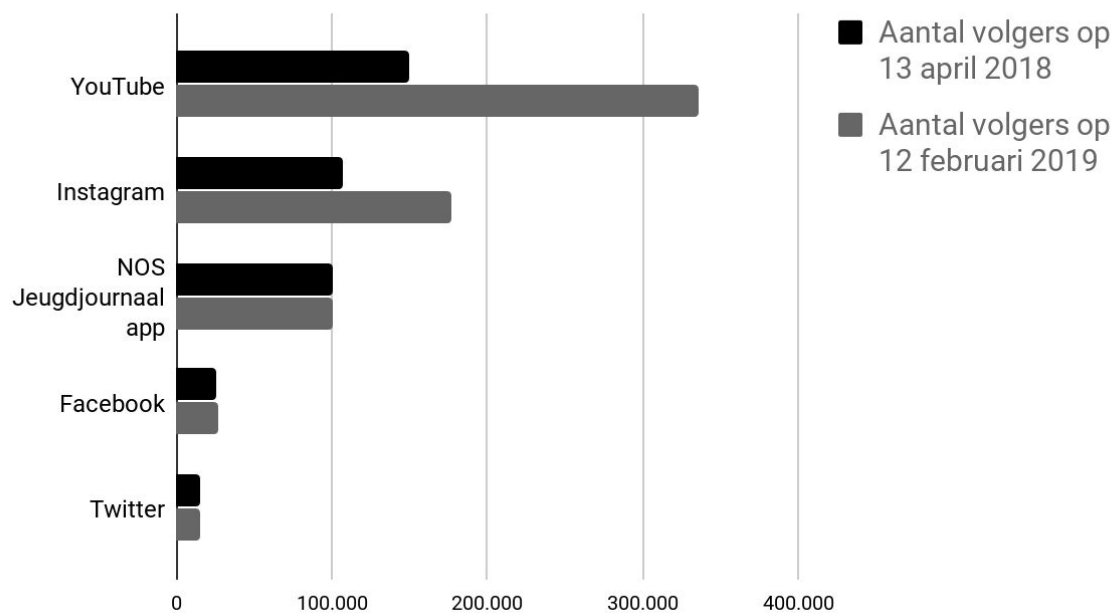
Kinderen zijn niet heel veel anders dan volwassenen, beschrijft Van Hall (bijlage VI) die net als een aantal andere experts aangeeft dat zij vooral nieuws volgen om op de hoogte te zijn, mee te kunnen praten, dingen te begrijpen. "Soms zijn het ook betweters, die kinderen, die willen ook praatje bij het koffieautomaat hebben", grapt Van Hall (bijlage VI). Hij durft te stellen dat zij misschien wel meer geïnteresseerd zijn dan volwassenen. Pijpers (bijlage IX) beaamt dat. "Ze zijn nieuwsgierig naar de wereld om hen heen. Dus ook nieuwsgierig naar de dingen die wij interessant vinden." Hij benadrukt dat nieuws een grote rol speelt bij het begrijpen van de wereld en dat de wereld beter begrijpen betekent dat je jezelf beter begrijpt als kind. "Dus vandaar dat ze kijken naar het NOS Jeugdjournaal." Post (bijlage VIII) voegt daar aan toe dat kinderen ook voor een deel nieuws volgen omdat hun ouders dat zeggen. Ze mogen bijvoorbeeld wel het NOS Jeugdjournaal kijken, maar niet een ander programma. "En ook wel omdat het gewoon leuk is", voegt zij daar aan toe. Oosterwoud (bijlage X) wijst op een gevaar van het volgen van nieuws, omdat het volgens hem bijna een psychologisch defect is dat wij altijd zo graag op de hoogte zijn van alles. "Een soort verslavingsgevoeligheid waar desinformatie volop gebruik van maakt."

In het algemeen is de sociale omgeving voor het volgen van het nieuws heel belangrijk, omdat het nieuws leren volgen ingewikkeld is. Kinderen moeten het voorgedaan krijgen, zodat het een gewoonte wordt: kinderen die hun ouders de krant zien lezen, lezen later sneller zelf ook een krant. Daarnaast kijken veel kinderen het NOS Jeugdjournaal, omdat hun ouders elke dag het journaal kijken legt Pardoën (bijlage XI) uit.

2.9 NOS Jeugdjournaal

Het NOS Jeugdjournaal heeft elke dag een ochtend- en avonduitzending die gemiddeld door 200.000 kinderen wordt bekeken (Baneke, 2017) en daarnaast staat er dagelijks het laatste nieuws op de site en in de app. Het NOS Jeugdjournaal maakt daarnaast zelf ook gebruik van vier sociale kanalen en een app om hun doelgroep te bereiken, waarbij YouTube en Instagram duidelijk het populairst zijn en het afgelopen jaar flink gegroeid zijn. Post (bijlage VIII) legt uit dat er sinds de avonduitzending vorig jaar twee keer zo lang is geworden meer content is en er een gerichte strategie is ontwikkelt voor specifiek YouTube en Instagram. Met deze kanalen, app en website richten zij zich op hun doelgroep, terwijl ze Facebook en Twitter juist inzetten om de ouders en leerkrachten van de kinderen te bereiken (NOS Jeugdjournaal, z.d.).

NOS Jeugdjournaal op social media

2.10 Conclusie

Mediagebruik is een steeds indringender verschijnsel geworden in de maatschappij en kinderen zien computers, mobiele telefoons en internet als een vanzelfsprekend gegeven. Daardoor zijn er enorme veranderingen gaande in het mediagebruik van kinderen: er is een grote toename in het aantal uren dat kinderen per dag gebruik maken van media, het aantal media apparaten dat kinderen tot hun beschikking en in eigen bezit hebben is gegroeid en de manier waarop media gebruikt worden is veranderd. Social mediakanalen zoals Instagram, Snapchat, WhatsApp en YouTube spelen een grote rol in het mediagebruik van kinderen. Dit zijn ook de kanalen waar het NOS Jeugdjournaal steeds meer het grootste deel van hun doelgroep bereikt naast de reguliere uitzendingen op televisie. Zij voorzien kinderen van het laatste nieuws, omdat kinderen net als volwassenen nieuwsgierig zijn naar de wereld om hen heen en graag op de hoogte zijn.

Hoofdstuk 3

Informatievaardigheid kinderen

Waar zitten kinderen van 9 tot 12 jaar qua ontwikkeling op het gebied van informatieverwerking?

*"Wrong information always shown by the media, infecting the young minds faster than bacteria."
The Black Eyes Peas*

3.1 Inleiding

Door de eeuwen heen zijn we er in geslaagd om informatie steeds compacter vast te leggen, te bewerken en te verspreiden. Nadat spraak als communicatiemiddel was ontwikkeld, kwam er het schrift waardoor het mogelijk werd om informatie vast te leggen en op elk gewenst moment te raadplegen. Door de uitvinding van de boekdrukkunst kon de informatie ook op grote schaal verspreid worden en door het gebruik van bijvoorbeeld telefonie was de volgende stap om informatie met nog meer snelheid te verspreiden ook genomen. De digitalisering van informatie biedt nu bijna onbeperkte mogelijkheden, zowel in hoeveelheid als snelheid. Maar deze informatie moet ook verwerkt worden, en daarvoor is informatievaardigheid nodig.

3.2 Wat is informatievaardigheid?

Er blijken veel definities en interpretaties te zijn als het gaat om informatievaardigheid, omdat het een schijnbaar rekbaar begrip is. In de kern gaat het in feite om twee processen: het zoeken naar informatie en het omzetten van die informatie naar een resultaat (Den Hollander, 2010). Maar wat gebeurt er in de hersenen bij het opzoeken van informatie, het verwerken ervan en het omzetten ervan naar kennis?

3.3 De werking van informatievaardigheid

Het zoeken naar informatie, het verwerken ervan en het omzetten ervan naar kennis is een doorlopend proces in de verbindingen tussen neuronen, oftewel zenuwcellen, de dragers van informatie. Ze zijn met elkaar verbonden en de informatie is opgeslagen in de manier waarop zij met elkaar verbonden zijn. Door verbindingen te versterken en door nieuwe verbindingen aan te leggen combineren de hersenen oude en nieuwe informatie met elkaar. Zo wordt het kennis op basis waarvan gehandeld kan worden. Dat hele proces heet leren (De Standaard, 2007). Dit hoofdstuk gaat dieper in op de ontwikkeling van de hersenen bij kinderen van 9 tot 12 jaar, die volgens de informatieverwerkingstheorie steeds beter leren omgaan met informatie. Net als computers kunnen zij meer gegevens verwerken naarmate de omvang van hun geheugen toeneemt en de zogenaamde programma's die ze gebruiken om informatie te verwerken geavanceerder worden.

3.3 Het belang van informatievaardigheid

Informatie is in overvloed beschikbaar, waardoor het steeds moeilijker, maar ook belangrijker, wordt om de juiste informatie te vinden. Het selecteren van de juiste informatie is niet alleen een techniek: het is ook belangrijk om te kunnen beoordelen of de gevonden informatie relevant is. Ook de overheid verwacht van Nederlanders dat zij informatievaardigheden bezitten. Zij vertrouwt er op dat burgers dankzij internet wel aan hun informatie komen en dat kunnen selecteren en verwerken. Toch zitten daar haken en ogen aan. Mensen komen dagelijks in aanraking met informatietechnologie via bijvoorbeeld computers, smartphones, games, televisie, social media en internet, maar blijken vaak niet de basisvaardigheden te bezitten (Den Hollander, 2010). Mensen lopen namelijk per definitie achter bij technologische ontwikkelingen. Steeds wanneer er nieuwe technologieën ontstaan, ontstaan er nieuwe mogelijkheden. Dit creëert een schijnbaar onoverbrugbare kloof tussen de aanwezige kennis en vaardigheden en de mogelijkheden van de nieuwe technologieën (Boekhorst & Van Veen, 2007). Als mensen de benodigde kennis en vaardigheden niet voortdurend blijven aanleren in een life long learning proces wordt deze kloof misschien inderdaad onoverbrugbaar. Gelukkig geldt dit nog niet voor de huidige generatie kinderen. Voor hen zijn computers, mobiele telefoons en internet een vanzelfsprekend gegeven. Wat niet weg neemt dat ook zij moeten

leren met alle toepassingen om te gaan en het zelfs relevanter is dan ooit volgens Eppo van Nispen tot Sevenaer, directeur van Beeld & Geluid (in Van Der Sluis, 2018).

3.4 Ontwikkelingspsychologie

3.4.1 Piaget's cognitieve ontwikkelingspsychologie

Hoe we deze leeftijdscategorie ook noemen, deze groep onderscheidt zich in tal van opzichten van de jongere leeftijdsgroepen. Het zijn volgens Piaget, grondlegger van de cognitieve ontwikkelingspsychologie, concreet-operationele denkers (Piaget & Inhelder, 1972). Dat betekent dat hun denken gebaseerd is op een systeem van regels en logica en dat ze, anders dan jongere kinderen, inzien dat dingen omkeerbaar zijn, oftewel ze leren het concept reversibiliteit kennen. Concreet-operationele kinderen kunnen dus logisch denken, maar nog wel met een voorwaarde: de objecten van hun logica moeten concreet aanwezig zijn. Dat is het verschil met kinderen die ouder dan twaalf jaar zijn, de formeel-operationele denkers, die niet alleen logisch kunnen denken over concrete kwesties, maar ook over abstracte concepten die niet fysiek aanwezig zijn (Valkenburg, 2014). Omdat kinderen minder egocentrisch zijn, kunnen ze rekening houden met verschillende aspecten van een situatie, een vaardigheid die ook wel decentreren wordt genoemd. De overgang naar deze nieuwe fase gaat natuurlijk niet van de ene op de andere dag, dus kinderen tussen de 9 en 12 jaar schakelen nog regelmatig tussen concreet-operationeel naar pre-operationeel, de fase die daaraan vooraf gaat. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat ze nog vaak antwoorden met: "Gewoon, daarom" als er een vraag gesteld wordt over de logica achter hun antwoord (Feldman, 2016).

3.4.2 Kanttekeningen bij Piaget

Er is ook kritiek op deze theorie van Piaget, omdat er volgens critici belangrijke kanttekeningen te plaatsen zijn bij de benadering. Volgens hen heeft Piaget de capaciteiten van kinderen onderschat, vanwege het beperkte aantal mini-experimenten dat hij uitvoerde. Bij een bredere experimentele aanpak blijkt namelijk dat kinderen minder stelselmatig in Piagets stadia passen, bijvoorbeeld omdat ze al eerder concreet-operationeel zijn dan hij aangeeft (Bibace, 2012 & Bjorklund, 1997). Reitsma (bijlage XII) beaamt dat, evenals het feit dat Piagets bewering dat zijn stadia een universele beschrijving geven van de cognitieve ontwikkeling van kinderen gebaseerd op leeftijd overdreven lijkt aangezien "er geen universele omschrijving is van de ontwikkeling van kinderen, omdat de ontwikkeling per kind verschilt".

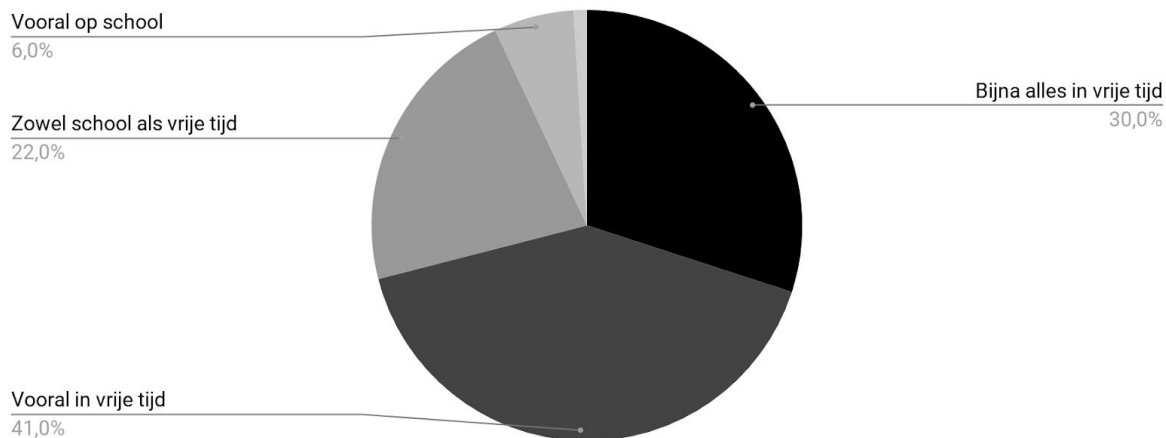
3.5 Kritische blik

Het groeiende kritische vermogen en hun denkniveau zorgen er ook voor dat alles in hun omgeving getoetst wordt op echtheid en authenticiteit, een voornaam aspect van het leven in de leeftijdsfase 9 tot 12 jaar (S. Mutsaers, persoonlijke communicatie, 5 april 2018). Die ontwikkeling is belangrijk en verklaarbaar, omdat het hoofddoel van het menselijk denken in relatie tot de omgeving staat. Door zogenaamde *adaptatie* veranderen kinderen in gedrag en denken om effectief te kunnen functioneren. Dit proces bestaat uit twee complementaire processen: een proces waarmee bestaande kennis en vaardigheden worden gebruikt in nieuwe situaties en een proces van aanpassing of uitbreiding van bestaande vaardigheden of kennis om met een nieuwe situatie om te kunnen gaan (Hooijmaaijers et al., 2012). De kritische blik is er bij kinderen niet alleen voor hun ouders en omgeving, maar ook voor commercials, games en televisieprogramma's, zeker programma's met nieuwswaarde (Valkenburg, 2014).

3.6 Manier van leren

Informatievaardigheden worden informeel of al doende geleerd, met name spontaan in het dagelijks leven in de eigen omgeving: thuis, bij vriendjes, bij een vereniging of op straat. Den Hollander (2010) waarschuwt dat dit geen garantie op kwaliteit biedt, omdat er geen toetsing plaatsvindt en er daardoor een grote kans bestaat op hiaten of uiteindelijke achterblijvers. Hij pleit er daarom voor dat informatievaardigheden onderdeel van het curriculum op school zijn en daarmee dus het formele leren. Tijdens het formele leren probeert een maatschappij de door haar verzamelde kennis, opvattingen, waarden en wijsheid aan nieuwe generaties over te brengen (Feldman, 2016). Kleine momenten, die steeds herhaald worden, zijn hierbij bepalend voor de onderwijsbeleving van een kind, zowel positief als negatief. Hedendaagse basisscholen leggen veel nadruk op individuele verantwoordelijkheid bij leerlingen en kinderen worden vaker getoetst om hun competentieniveau vast te stellen. De druk op leerlingen om te slagen is daarmee de afgelopen jaren toegenomen (McDonnel, 2004). De basis van het onderwijs is gericht op lezen, schrijven en rekenen en minder op de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Leren van digitale vaardigheden (Kennisnet, 2017)

3.7 Kinderen en nieuws

3.7.1 Levenservaring

Het probleem met kinderen in deze leeftijdscategorie is dat ze te weinig levenservaring hebben om ingewikkelde kwesties goed te kunnen begrijpen. Ingewikkelde internationale of politieke problemen worden daardoor noodgedwongen gereduceerd tot een zaak van de goeien tegenover de slechteriken. Het milieu is daar het schoolvoorbeeld van. Kinderen zijn vanzelfsprekend voor het milieu, tegen het doodknuppelen van zeehondjes, het uitsterven van de orang oetan en tegen het houden van gevaarlijke kernproeven. Alleen de slechteriken denken er anders over. Dat is allemaal heel makkelijk en overzichtelijk (Ritsema, 1996). Globaal zou je kunnen zeggen dat aan het eind van de fase negen tot twaalf jaar kinderen waarneembare zaken kunnen ordenen, verbanden kunnen leggen, verschillen en overeenkomsten zien, aldus Hooijmaaijers et al. (2012). Echter, dit gebeurt alleen nog in relatie tot hun eigen werkelijkheid en levenservaring.

3.7.2 Informatie en desinformatie?

In ons internettijdperk is alle informatie via verschillende apparaten beschikbaar, zoals in eerdere hoofdstukken al duidelijk is geworden. Het probleem is juist om in de overvloed van

beschikbare informatie de juiste informatie te vinden. Het selecteren van de juiste informatie is niet alleen een technische aangelegenheid: je moet ook kunnen beoordelen of de gevonden informatie relevant is (Den Hollander, 2010). Een onderzoek van de University of Salford (2017) toont aan dat kinderen van 9 jaar aangeven te weten wat desinformatie is, maar dat als ze gevraagd wordt aan te geven welk artikel nep of echt is ze het onderscheid niet kunnen maken.

"We found that while young people definitely claim to know what fake news is, this is only true at the less complicated end of the spectrum. They know that fake news exists but they can only spot it when it comes to stories that are incredulous or openly ridiculous."
(University of Salford, 2017)

Ook uit onderzoek van Kennisnet (2017a) blijkt dat er een significant verschil is tussen het niveau waarop kinderen hun eigen vaardigheden beoordelen en hun vaardigheden in praktijk. Veel van hen hebben moeite met het opzoeken en op waarde schatten van informatie: minder dan de helft van de kinderen is in staat om online informatie kritisch te beoordelen en te gebruiken. Ruim een kwart van de kinderen weet niet waar ze op moeten letten bij het beoordelen van informatie, en vaak letten ze meer op relevantie van de informatie voor hun taak dan op de betrouwbaarheid van de informatie. Wel geeft 18,5% aan dat informatie volgens hen betrouwbaar is als het op meerdere websites te vinden is, of als ze de bron zelf betrouwbaar vinden (16,4%).

De oorzaak voor de verschillen in informatievaardigheid lijkt - naast een verschil in cognitief vermogen - ook te liggen aan het feit dat deze vaardigheid voornamelijk informeel wordt aangeleerd in de vrije tijd. Ouders helpen hier wel bij, maar de school nauwelijks. Dat betekent dat kinderen met lager opgeleide ouders thuis minder meekrijgen over digitale geletterdheid, dan kinderen met hoger opgeleide ouders. *"Het mag niet zo zijn dat het nest waaruit je komt, bepaalt in hoeverre je je digitaal staande kunt houden"*, vindt Remco Pijpers, strategisch adviseur digitale geletterdheid bij Kennisnet. Hij wijst hierbij op het belang van passend lesmateriaal, omdat aandacht voor basale digitale informatievaardigheid belangrijker is dan werd gedacht (Kennisnet, 2017b).

3.8 Conclusie

Door de digitalisering van informatie is het belang van informatievaardigheden toegenomen, maar is het selecteren van de juiste informatie ook moeilijker geworden. Het voordeel van de huidige generatie is dat zij opgroeien met de vanzelfsprekendheid van digitale informatie. Het denken van kinderen is gebaseerd op een systeem van regels en logica en ontwikkelt zich tussen de 9 en 12 jaar van concreet-operationeel naar formeel-operationeel, wat betekent dat het in deze leeftijdsfase belangrijk is dat informatie zichtbaar aanwezig is. Door adaptatie leren kinderen om steeds effectiever te functioneren op basis van kennis en vaardigheden die steeds worden aangepast en uitgebreid door middel van informatie. Uit onderzoeken blijkt dat het belang om het aanleren van informatievaardigheden van de informele naar de formele sfeer toeneemt, omdat er een significant verschil is tussen het niveau waarop kinderen hun eigen vaardigheden beoordelen en hun vaardigheden in de praktijk.

Hoofdstuk 4

Berichtgeving NOS Jeugdjournaal over desinformatie

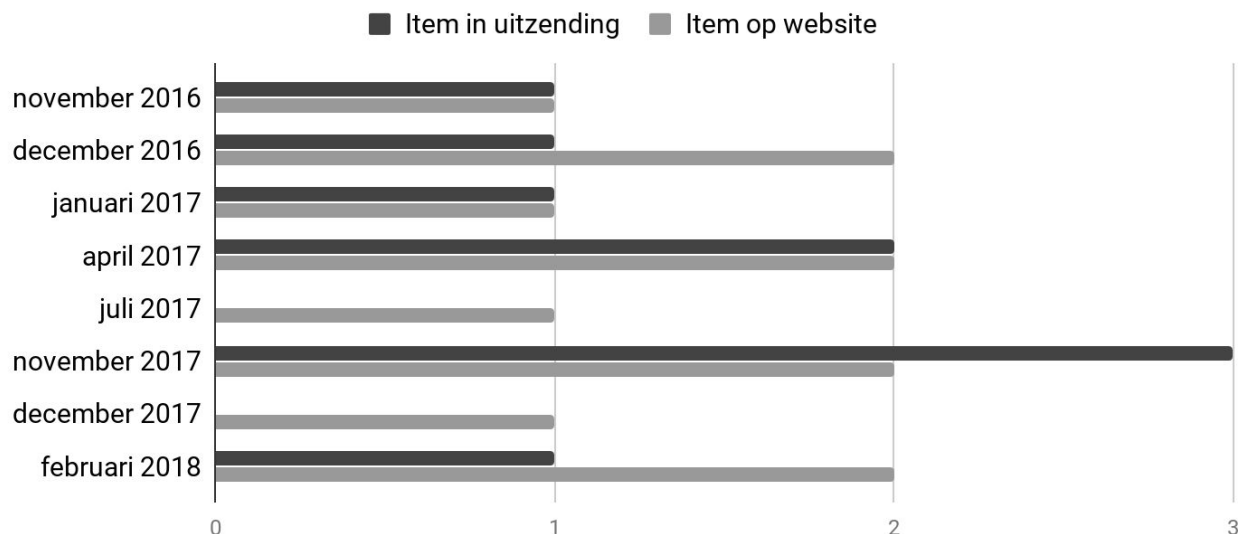
Wat berichtte het NOS Jeugdjournaal over desinformatie?

"Ik vind het heel erg belangrijk dat als kinderen naar het Jeugdjournaal kijken, dat ze geloven wat ze zien."
Marcel Gelauff

4.1 Inleiding

Desinformatie is een onderwerp waar nieuwsmedia niet om heen kunnen, zo ook het NOS Jeugdjournaal niet. In dit hoofdstuk wordt in kaart gebracht hoe vaak en hoe zij hierover berichtten in de periode tussen 1 september 2016 en 1 maart 2018.

Items over desinformatie tussen 1 september 2016 en 1 maart 2018

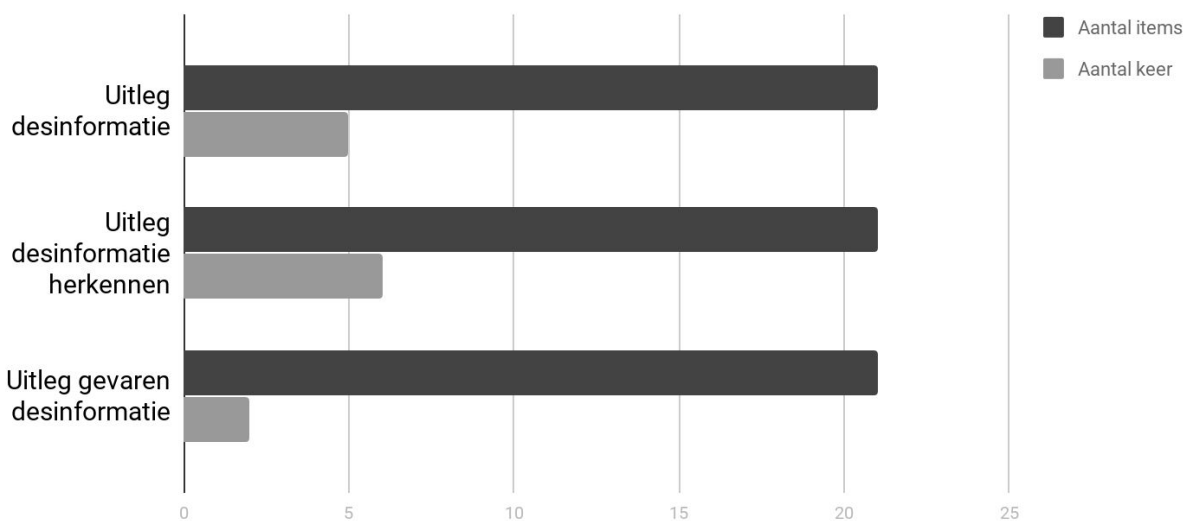
4.2 Nieuwsitems over desinformatie

Het NOS Jeugdjournaal berichtte in deze periode eenentwintig keer over desinformatie. Dit komt neer op 1,16 keer per maand. De meeste berichten, namelijk dertien nieuwsitems, rondom dit thema werden zowel in de uitzending behandeld, als op de website geplaatst. Drie keer is een item alleen in de uitzending behandeld en zes keer was het nieuwsitem alleen op de website te lezen.

4.3 Berichtgeving over desinformatie

In 71,4% van de items werd in meer dan vijftig procent van het item aandacht besteedt aan desinformatie en in 28,6% van de items werd minder dan vijftig procent daaraan besteedt. Vijf keer werd er uitgelegd wat desinformatie is en zes keer werd uitgelegd hoe je desinformatie zelf kunt herkennen, dat is een kwart van alle items. De tips die gegeven werden om de betrouwbaarheid van informatie te controleren gaan met name over het controleren van de bron, de auteur en de datum. Tweemaal werd er gewaarschuwd voor de gevaren van desinformatie.

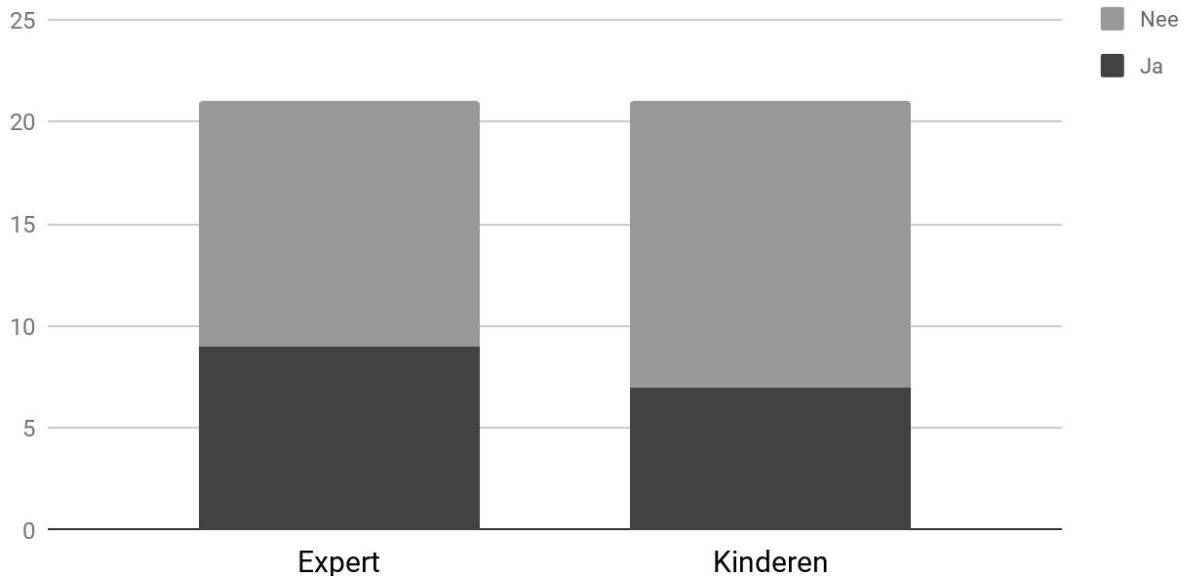
Uitleg desinformatie items NOS Jeugdjournaal

4.3.1 Experts en voxpops

Negen keer kwam er een expert aan het woord, en in de meeste gevallen is dit Nando Kasteleijn, werkzaam als techjournalist bij de NOS, die werd aangeduid als "onze internetdeskundige". In zeven van de nieuwsitems kwamen kinderen zelf aan het woord, met name als het ging over lessen die over dit thema worden gegeven in klassen

Experts of kinderen aan het woord items NOS Jeugdjournaal

4.3.2 Rectificaties

Van alle nieuwsitems over desinformatie ging het in 38 procent om berichten waarbij het achteraf om nieuws bleek te gaan die desinformatie bevatte. Dit waren voornamelijk items waarin het NOS Jeugdjournaal terugkwam op eigen 1 aprilgrappen, maar ook het nieuws dat prinses Amalia-Catharina naar een school in China zou gaan. Het NOS Jeugdjournaal had dit zelf niet gebracht als nieuws, maar bracht het als nieuws toen bleek dat het bericht wat de Telegraaf er over gepubliceerd had niet waar bleek te zijn.

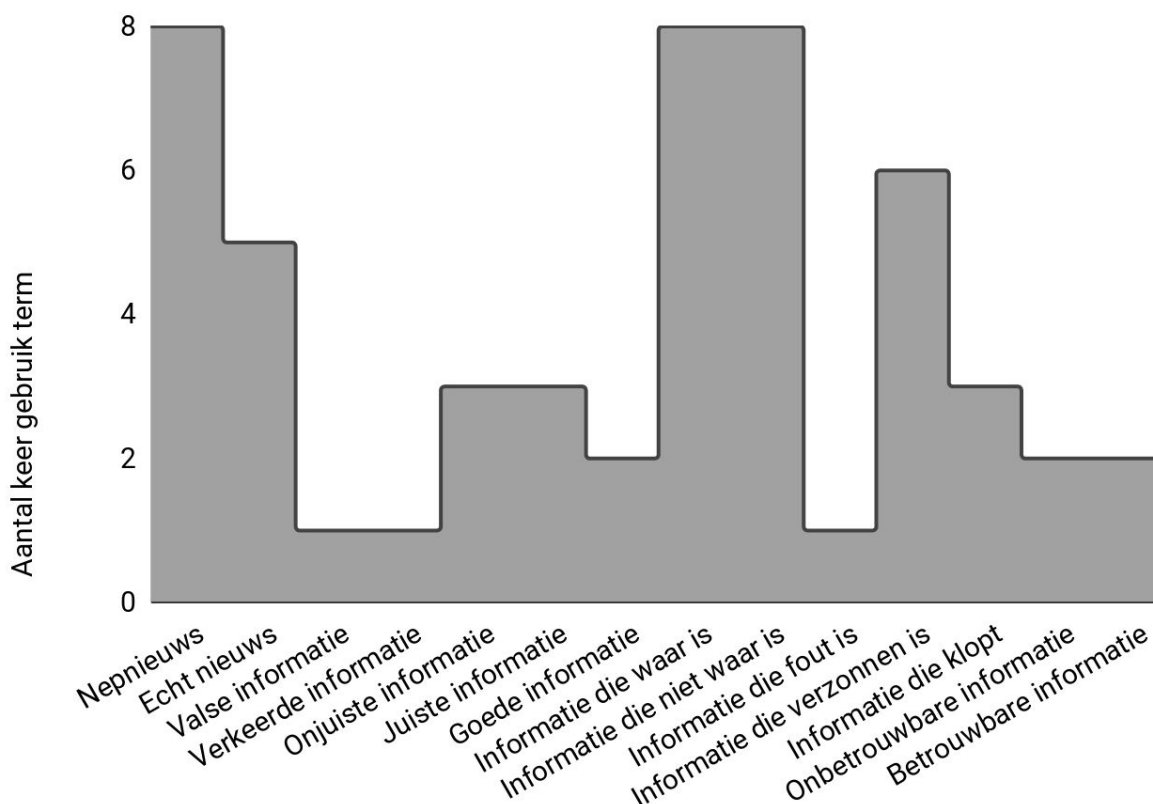
4.3.3 Voorbeelden van desinformatie

In ongeveer de helft van de nieuwsitems werd een voorbeeld van desinformatie gegeven. Dit waren vaak 1 aprilgrappen of grappige berichten in de trant van "beer kan vliegen" of "aap in de ruimte". Inhoudelijke voorbeelden missen. Er is bijvoorbeeld geen aandacht besteedt aan het verhaal rondom Hillary Clinton en de pizzeria uit december 2016 (Aisch, Huang, & Kang, 2016), één van de bekendste voorbeelden van desinformatie in de onderzochte periode.

4.4 Linguïstische berichtgeving over desinformatie

Er werden in totaal veertien termen gebruikt om desinformatie te duiden. Het woord desinformatie werd overigens niet gebruikt, net als het woord misinformatie. Andere woorden die gebruikt werden zijn: nepnieuws (acht keer), echt nieuws (vijf keer), valse of verkeerde informatie (beide één keer), onjuiste informatie (drie keer), juiste informatie (drie keer), goede informatie (twee keer), informatie die waar is (acht keer), informatie die niet waar is (acht keer), informatie die fout is (één keer), informatie die verzonnen is (zes keer), informatie die klopt (drie keer), onbetrouwbare of betrouwbare informatie (beide twee keer). Van Hall (bijlage VI) vindt het niet erg dat er verschillende termen worden gebruikt, omdat daarmee ook de veelzijdigheid in beeld wordt gebracht. Hij geeft echter aan dat hij het wel belangrijk vindt om ook desinformatie te noemen. Oosterwoud (bijlage X) sluit zich daarbij aan. "We kunnen kritiek hebben op het woord nepnieuws, maar uiteindelijk doen alle definities die één woord zijn tekort aan het probleem. De linguïstische berichtgeving verbaasd ook Post (bijlage VIII) niet, omdat desinformatie volgens haar al een lastige term is voor volwassenen, dus zeker voor kinderen. Mutsaers (bijlage V) denkt ook "dat kinderen begrijpen wat er bedoeld wordt met de term nepnieuws en niet wat er bedoeld wordt met de term desinformatie".

Linguïstische berichtgeving desinformatie NOS Jeugdjournaal

4.5 NOS Jeugdjournaal over eigen rol rondom desinformatie

Er werd één keer gezegd dat feiten moeten kloppen, zeker in berichten van het NOS Jeugdjournaal en twee keer werd gezegd dat alle berichten van het NOS Jeugdjournaal waar zijn, terwijl er dus in totaal acht keer werd bericht over een eerder nieuwsitem wat toch niet waar bleek te zijn. De inhoud van deze berichten is hierboven bij rectificaties besproken. In één van die nieuwsitems gaf het NOS Jeugdjournaal aan zelf nieuws te hebben gebracht die desinformatie bleek te bevatten. Daarnaast kwamen ze natuurlijk elk jaar met een 1 aprilgrap, maar in 2017 leek het even alsof daar een eind aan zou komen, want zei Marcel Gelauff, hoofdredacteur NOS Nieuws:

"Ik vind het heel erg belangrijk dat als kinderen naar het Jeugdjournaal kijken, dat ze geloven wat ze zien. Dat ze zeker weten dat de feiten die de redactie heeft uitgezocht kloppen. Dus daarom horen 1 aprilgrappen eigenlijk niet thuis in het Jeugdjournaal." (NOS Jeugdjournaal, 2017a).

In dit item kwam ook een zogenaamde onderwijsdeskundige aan het woord, wat later een redactielid bleek te zijn toen duidelijk werd dat het item de 1 aprilgrap van 2017 was (NOS Jeugdjournaal, 2017b). In een andere context rondom desinformatie is Gelauff in de onderzochte periode niet aan het woord geweest.

4.6 Framing desinformatie

Desinformatie werd door het NOS Jeugdjournaal geframed als een internetprobleem. Ze hadden het in de context van dit onderwerp meestal over berichten die je online leest via social media zoals Facebook en Instagram en als ze een expert raadpleegden voor dit onderwerp was het, zoals eerder genoemd, een internetdeskundige. "Dat verbaasd mij, dat het vaak aan internet wordt toegeschreven", geeft Debora Post (bijlage VIII) aan, omdat het volgens haar ook aanwezig is op andere mediakanalen.

4.7 Conclusie

Het NOS Jeugdjournaal heeft in de periode van 1 september 2016 tot 1 maart 2018 gemiddeld 1,16 keer per maand op verschillende manieren aandacht besteed aan het onderwerp desinformatie. Hierbij ging het zowel om rectificaties als lichtvoetige voorbeelden. Slechts in een klein deel van de items werd uitgelegd wat desinformatie is, werden tips gegeven om dit zelf te herkennen of werd gewaarschuwd voor de gevaren van desinformatie. Daarnaast werd desinformatie in deze periode door het NOS Jeugdjournaal geframed als internetprobleem.

Hoofdstuk 5

Resultaten

Welke keuzes zou de redactie van het NOS Jeugdjournaal kunnen maken in de berichtgeving over desinformatie om kinderen van 9 tot 12 jaar te leren desinformatie te herkennen?

"Bijna 96% van de kinderen vindt dat het verschil tussen echt nieuws en nepnieuws duidelijk moet zijn"

NOS Jeugdjournaal

5.1 Inleiding

Naar aanleiding van de literatuurstudie en de kwantitatieve inhoudsanalyse hebben zes experts gereageerd op de resultaten. Hieruit zijn een aantal aanbevelingen voor het NOS Jeugdjournaal gekomen voor het maken van nieuws voor kinderen van 9 tot 12 jaar en hen te helpen bij het herkennen van desinformatie.

5.2 Verantwoordelijkheid

Allereerst is het goed om te kijken naar de rol van media bij het leren herkennen van desinformatie. Van Hall (bijlage VI) licht toe dat nieuwsbedrijven via Nieuws in de klas, wat door hen gefinancierd wordt, hun verantwoordelijkheid nemen door het mede mogelijk te maken dat kinderen onderwezen worden over nieuws. Mediawijsheid hoort wat Pardoën (bijlage XI) betreft ook echt thuis op scholen, waarbij ook zij verwijst naar het programma Nieuws in de Klas. Post (bijlage VIII) bevestigt dat er op scholen aandacht voor is en betwijfelt of het echt de verantwoordelijkheid is van het NOS Jeugdjournaal om hier aandacht aan te besteden, maar benadrukt dat zij bijvoorbeeld wel zouden kunnen uitleggen waarom het goed is om te weten wat desinformatie is. Mutsaers (bijlage V) vindt het voornamelijk de taak van de overheid en specifiek het Ministerie van Onderwijs. "Zij zouden daar beleid op moeten voeren", en volgens haar kunnen media dan bijdragen aan de uitwerkingen daarvan. Pijpers (bijlage IX) is het er mee eens dat de media medeverantwoordelijk zijn, maar niet hoofdverantwoordelijk:

"Het onderwijs heeft verantwoordelijkheid, de ouders, de opvoeders hebben verantwoordelijkheid. En de media ook. Zij zijn de afzenders, verspreiders van informatie, dus die moeten goed nadenken over wat ze doorlaten en wat niet."

Reitsma (bijlage XII) benadrukt de rol van ouders door hen op te roepen met hun kinderen mee te kijken en samen vragen te stellen. Van Gelder (bijlage VII) onderschrijft de uitspraak van Pijpers door te benoemen dat het vooral de taak van de media is om betrouwbare, onafhankelijke journalistiek te bedrijven. Volgens Oosterwoud (bijlage X) is het lastige dat de nieuwsmedia alleen maar als doel heeft om ons te informeren, maar niet om ons bepaalde lessen te leren. "Ik denk dat de media er iets aan zouden kunnen doen, maar het is niet hun hoofdactiviteit", legt uit hij als er gevraagd wordt naar de verantwoordelijkheid van het NOS Jeugdjournaal.

5.3 Goede berichtgeving over desinformatie

Het belang van goede berichtgeving over desinformatie blijkt uit het feit dat de experts bijna unaniem uitspreken dat het te vroeg is om van kinderen te verwachten dat zij onderscheid kunnen maken tussen informatie en desinformatie, en dat het daarom belangrijk is dat het NOS Jeugdjournaal kinderen juiste informatie geeft, maar ook leert hoe zij zelf informatie kunnen controleren, aldus Post (bijlage VIII), Pijpers (bijlage IX) en Pardoën (bijlage XI).

5.3.1 Belang onderscheid desinformatie en informatie

Er zijn heel veel verschillende perspectieven en volgens van Hall (bijlage VI) is het belangrijkste dat kinderen die leren kennen, zodat ze zelf informatie op kunnen zoeken en waarderen, om vervolgens hun eigen positie te kunnen bepalen. Hij schetst het grotere plaatje door nieuws aan te duiden als sociale, maatschappelijke, actuele bronnen en de dagelijkse samenvatting van de wereld, waarop je je visie op de wereld en de keuzes die je maakt baseert. "Als nieuws heel belangrijk is voor je meningsvorming, dan heeft het ook groot maatschappelijk effect", benadrukt hij. Pijpers (bijlage IX) vindt het extreem belangrijk dat

kinderen onderscheid kunnen maken, omdat zij veel van hun informatie online vinden en dan moeten weten uit welke vaatjes ze kunnen tappen om te ontdekken wat waar is en wat niet waar is. Ook Oosterwoud (bijlage X) vindt het belangrijk, alleen benadrukt hij dat kinderen volgens hem niet moeten weten wat waar is of niet, maar moeten ze begrijpen welke technieken gebruikt zijn. Volgens Pardoën (bijlage XI) kun je er vanaf de laatste twee groepen van de basisschool, de doelgroep van het NOS Jeugdjournaal, ook bij gaan vertellen waarom die technieken worden ingezet, namelijk voor politiek of financieel gewin. Reitsma (bijlage XII) vindt het belangrijk om het met kinderen te hebben over hun mediagebruik. "Ze hebben al wel de cognitieve capaciteiten om media te gebruiken, dus dan kun je daar ook een dieper gesprek over voeren."

5.3.2 Uitleg desinformatie aan kinderen

Zowel Mutsaers (bijlage V) als Post (bijlage VIII) geven aan desinformatie een moeilijke term te vinden, niet alleen voor kinderen, maar ook voor volwassenen. Mutsaers (bijlage V) vindt het terecht dat het NOS Jeugdjournaal de term desinformatie niet hanteert en volgens haar kunnen kinderen zelf goed uitleggen wat ze daar wel en niet onder verstaan. Daarom kiezen zij net als de anderen voor een andere bewoording als het gaat om het uitleggen van de term desinformatie aan kinderen, dan wanneer zij het zouden uitleggen aan volwassenen. Volgens Pijpers (bijlage IX) is dat ook juist de kracht van het NOS Jeugdjournaal, die vaker bewust kiest voor andere bewoordingen. "Ook veel volwassenen kijken naar het NOS Jeugdjournaal, omdat zij zo goed in staat zijn om het nieuws begrijpelijk uit te leggen", legt hij uit. Volgens Post (bijlage VIII) is het daarnaast belangrijk om een context te schetsen.

5.3.3 Context schetsen

Van Hall (bijlage VI) linkt daarbij het NOS Jeugdjournaal aan NRC Next, omdat zij beiden het bredere plaatje laten zien. "Dus niet meteen naar het laatste nieuwsfeit gaan en daar diep op ingaan, maar eerst naar het bredere plaatje." Als voorbeeld noemt hij de burgeroorlog in Syrië, waar continu nieuwe ontwikkelingen zijn, maar waarbij het belangrijk is om steeds de context te blijven noemen. Pijpers (bijlage IX) noemt het feit dat steeds meer informatie zonder context bij de ontvanger terecht komt een zogenaamde *contextcollapse*. "Dus context explosie zou je kunnen zeggen: context die wegvalt." Hierdoor wordt het voor het publiek steeds lastiger om te bepalen wat klopt. Oosterwoud (bijlage X) adviseert daarom om niet gemakzuchtig te zijn en te kiezen voor verslaggevers die verstand van zaken hebben over een specifiek onderwerp. Op die manier wordt kennis, en dus informatie, zorgvuldiger overgedragen.

5.3.4 Voorbeelden desinformatie

Daarnaast noemt hij een paar keer het voorbeeld van het artikel over het trollenleger van Dotan waarin twee journalisten stap voor stap uit de doeken doen hoe Dotan zelf allerlei verhalen in scène heeft gezet om zijn imago en status als artiest te verbeteren (Misérus & Van der Noordaa, z.d.). Oosterwoud (bijlage X) legt uit dat de journalisten een jaar lang onderzoek hebben gedaan en het als het ware als een detective doorgeplozen hebben en het ook zo gebracht hebben.

"Je publiceert het dus als een detective waarin je helemaal stap voor stap uitlegt wat je gedaan hebt en wat je ontdekt hebt. Dan wordt het inzichtelijk voor mensen. Als je het zo brengt wordt het interessant voor mensen én leren ze door het lezen van het artikel hoe ze zelf informatie kunnen scheiden van desinformatie." (Oosterwoud, bijlage X)

Ben Nimmo, werkzaam bij het DFRLab voor Atlantic Council, benadert het op dezelfde manier, volgens Oosterwoud (bijlage X). "Hij zegt: je moet er een 'how done it' van maken. Je kunt mensen wel vertellen wie de moordenaar was, maar ze willen weten hoe hij het gedaan heeft. En als je dat goed uit kunt leggen, leer je mensen indirect ook wat ze wel en niet moeten geloven." Volgens hem moet het NOS Jeugdjournaal dus niet zozeer kinderen vertellen wat ze wel en niet moeten geloven, maar inzichtelijk maken hoe bepaalde beïnvloeding campagnes hebben gewerkt.

Pardoen (bijlage XI) vindt het te ver gaan om kinderen al zulke inhoudelijke voorbeelden van desinformatie te geven, maar juicht het toe dat het NOS Jeugdjournaal het thema verbindt aan concrete gevallen en simpele voorbeelden, zoals 1 aprilgrappen. "Maar vertel er dan bijvoorbeeld bij dat 1 aprilgrappen soms niet gecorrigeerd of weggehaald worden." Aan de hand daarvan kun je dan uitleggen hoe kinderen kunnen controleren of dat zo is: door te kijken naar de publicatiedatum en of het bericht ook ergens anders gepubliceerd is.

5.4 Kijkje in de journalistieke keuken

Eén van de manieren om kinderen vaardigheden te leren om desinformatie te herkennen is het geven van een kijkje in de journalistieke keuken. Zowel bij Van Hall (bijlage VI), Post (bijlage VIII), Pijpers (bijlage IX) en Oosterwoud (bijlage X) kwam deze suggestie voorbij. Van Hall (bijlage VI) haalde de verhalen van Joris Luyendijk aan als voorbeeld: laten zien en uitleggen hoe je aan je bronnen komt, waar je twijfels over hebt. "Dat kan het NOS Jeugdjournaal ook prima bij een item doen, en volgens mij is dat ook heel leerzaam." Post (bijlage VIII) beaamt dat zij wel zouden kunnen uitleggen hoe het journalistieke proces in zijn werk gaat en wat betrouwbare bronnen zijn. Volgens Pijpers (bijlage IX) is het ook veel educatiever, als er stil wordt gestaan bij het proces wat er achter het nieuws wat gepubliceerd wordt zit. Hij denkt ook dat het interessant kan zijn om nog meer te vertellen over het maken van fouten, zoals bijvoorbeeld als er een rectificatie nodig is. "Journalisten maken ook gewoon fouten, niet bewust, maar ik denk dat het voor kinderen heel interessant kan zijn om te leren van het maken van nieuws en de afwegingen die daarbij komen kijken." Dus niet alleen maar vertellen wat is waar en wat is niet waar, maar ook hoe lastig het soms is om te bepalen wat is waar en wat is niet waar. Volgens Pijpers (bijlage IX) is dit een extra stap die het NOS Jeugdjournaal kan zetten, naast wat zij al doen rondom kinderen informeren over desinformatie. "Nog meer stilstaan bij hoe het nieuws wordt gemaakt en hoe het NOS Jeugdjournaal werkt: wie zitten er allemaal op de redactie bijvoorbeeld, hoe kom je tot waarheid, welke afwegingen worden er gemaakt en waarom wordt die keuze gemaakt?" Volgens hem hoeft dat niet in elk item of in elke uitzending, maar bijvoorbeeld één of meerdere keren per week.

5.4.1 Contact zender en ontvanger

Naast het geven van inzicht in het proces van het maken van nieuws raadt Van Hall (bijlage VI) ook contact tussen journalisten van het NOS Jeugdjournaal en kinderen aan. Hij benadrukt dat het NOS Jeugdjournaal al het één en ander doet op dit vlak, zoals de maandelijkse Meet & Greet in Beeld en Geluid (NOS Jeugdjournaal, z.d.-b) waarbij kinderen vragen kunnen stellen aan een presentator en een redacteur, maar volgens hem is het enorm krachtig als journalisten en kinderen met elkaar in gesprek gaan tijdens bijvoorbeeld schoolbezoeken. "Dat doen wij ook met verschillende projecten, dat een journalist in de klas komt vertellen over zijn of haar werk." Niet alleen kinderen leren daar veel van, maar ook de journalist leert veel over zijn of haar doelgroep. "Als je in je eigen bubbel zit, word je vaak bevestigd in je eigen verhalen", legt Van Hall (bijlage VI) uit, maar er zit natuurlijk verschil tussen de belevingswereld van een kind

en die van een journalist. Niet alleen in de klas is dit contact belangrijk, maar ook online, zoals zal blijken in hoofdstuk 5.5.1.

5.4.2 Zelf nieuws maken

Naast van journalisten leren, kunnen kinderen ook veel leren door zelf nieuws te maken. Volgens Mutsaers (bijlage V) vinden kinderen het ook altijd heel leuk om zelf een bijdrage te leveren, dus om op een andere manier mee te werken aan het tot stand komen van nieuws. Van Hall (bijlage VI) en Oosterwoud (bijlage X) gaan een stap verder en moedigen het aan dat kinderen helemaal zelf nieuws maken. Van Hall (bijlage VI) heeft met Nieuws in de klas een uitgebreid pakket waardoor kinderen leren nieuws te analyseren, in kaart te brengen wat hun voorkennis is en uiteindelijk gaan ze daarmee zelf een nieuwspublicatie of nieuwsproductie maken.

"Ik denk dat dat heel sterk is: door zelf te ervaren hoe het is om iets op te schrijven, begrijp je ook hoe dat binnenkomt bij anderen. En dat het gewoon mensenwerk is, want daar moet je je ook altijd bewust van zijn. En soms voelt dat niet zo voor mensen, als het ergens zwart op wit staat. Dus dat is denk ik ook een heel belangrijke bewustwording."

Niet alleen geeft zelf nieuws maken een bewustwording van het feit dat het mensenwerk is en welke stappen er bij komen kijken om juiste informatie door te geven, maar ook hoe makkelijk het is om desinformatie te verspreiden, legt Oosterwoud (bijlage X) uit. Als voorbeeld noemt hij de opdracht uit de workshop die hij zelf geeft. "Wij geven scholieren een lege website en laten ze een artikel schrijven. We hebben bijvoorbeeld thedutchpost.nl, dus dat klinkt heel erg journalistiek. Wat wij ze dan laten doen is een een titel verzinnen, een emotioneel plaatje erbij zoeken en ongeveer drie zinnen tekst schrijven. Dat publiceren ze dan op die website, die eruitziet als een echte nieuwswebsite. Maar dat artikel is hartstikke nep, want dat is bedacht door scholieren. En vervolgens laten wij ze dat over het internet verspreiden en dan kun je dat artikel inderdaad nepnieuws noemen. Het ziet er uit als nieuws, maar dat is het niet."

5.5 Toekomst (online) nieuwsmedia kinderen

5.5.1 Informatieverspreiding social media

Het mediagebruik van kinderen brengt ook een gevaar met zich mee wat betreft desinformatie, legt Post (bijlage VIII) uit. De redactie van het NOS Jeugdjournaal maakt content speciaal voor Instagram en veel items uit de uitzendingen van het NOS Jeugdjournaal worden ook op hun YouTube kanaal geplaatst. Op beide kanalen kunnen kinderen reageren, zij het vaak met accounts van ouders. Als voorbeeld noemt zij het Spaanse jongetje wat in de put was gevallen in januari 2019 (NOS Jeugdjournaal) waarop veel reacties kwamen: kan hij nog wel leven? Sommige kinderen reageerden dat je tien dagen zonder eten en drinken kunt. Dit riep veel vragen en reacties op, omdat kinderen daar weer op reageerden. Het probleem wat dan ontstaat is dat kinderen het voor waar aannemen, omdat het op een kanaal van het NOS Jeugdjournaal staat, licht Post (bijlage VIII) toe. "Een kind leest dat en legt de link met het NOS Jeugdjournaal, dus dan zal het wel waar zijn." Ze geeft aan dat ze altijd proberen daarop te reageren of iets mee te doen, maar dat het moeilijk is om dat altijd in de hand te houden. Hieruit blijkt opnieuw dat contact tussen zender en ontvanger belangrijk is als het gaat om het verspreiden van juiste informatie, zij het dit keer online. En dus ontstond het idee voor een nieuw format: een zogenaamde checkmachine. "De stelling zou dan kunnen zijn: kun je tien dagen zonder eten? En dan uitleggen: er zit een jongetje in de put, we krijgen allemaal comments: hoe zit het nu echt? En dat dan de presentator uitlegt hoe het werkt met eten en

verteren en waarom je lichaam voeding nodig heeft en dat je dus blijkbaar langer zonder eten dan zonder drinken kunt." Op die manier wil het NOS Jeugdjournaal nepnieuws en desinformatie tegen gaan.

5.5.2 Nieuwe vormen van nieuws en televisie

Op het moment dat dit onderzoek verschijnt is dit idee nog niet gerealiseerd bij het NOS Jeugdjournaal, maar Mutsaers (bijlage V) juicht zulke ontwikkelingen toe. Volgens haar ligt het voor de hand dat YouTube een plek wordt waar nieuws wordt gebracht in short vorm, waar vaste gezichten aan verbonden zijn. Ze benadrukt dat authenticiteit van gezichten steeds belangrijker is geworden, misschien zelfs wel belangrijker dan het merk. Post (bijlage VIII) sluit zich erbij aan dat dit de toekomst van journalistiek voor kinderen wordt. Ze vult aan dat kinderen in de toekomst ook kijken wat ze willen kijken op hun eigen moment. "Nu is het nog heel erg gericht op de uitzending: zeven uur 's avonds, dan moet het zijn. Maar kinderen kijken straks gewoon op hun eigen tijd, dat zie je nu al steeds meer." Kinderen groeien niet meer op met lineaire televisie, maar met on demand televisie kijken. "Dus over een paar jaar kan dat eigenlijk gewoon niet meer, lineaire televisie."

5.8 Conclusie

Het NOS Jeugdjournaal draagt medeverantwoordelijkheid samen met ouders, scholen en de overheid als het gaat kinderen te leren desinformatie te onderscheiden van informatie. De conclusie is dat nieuwsmedia hieraan bij kunnen dragen, maar het niet hun hoofdactiviteit is. Echter wordt wel het belang van goede berichtgeving over desinformatie door de literatuur en de experts onderstreept. Helemaal gezien het feit dat de experts bijna unaniem uitspreken dat het te vroeg is om van kinderen te verwachten dat zij zelf desinformatie kunnen herkennen. Hierbij is het belangrijk dat kinderen leren welke vragen zij kunnen stellen bij informatie om te achterhalen wat waar is en wat niet waar is, zodat zij op basis daarvan hun visie op de wereld kunnen vormen en keuzes kunnen maken.

De kracht van het NOS Jeugdjournaal is dat zij goed aansluiten bij kinderen in hun berichtgeving en dit is zeker als het om desinformatie gaat belangrijk, omdat het een moeilijke term en een moeilijk thema is. Eén van de manieren die hierbij kan ondersteunen is het schetsen van de context bij nieuws, waardoor het bredere plaatje duidelijk wordt voor kinderen. Een andere manier is het geven van voorbeelden van desinformatie, waar 1 aprilgrappen onderdeel van kunnen zijn, maar de voorkeur gaat uit naar verhalen in de vorm van bijvoorbeeld een detective. Daarnaast kan het NOS Jeugdjournaal bijdragen aan het herkennen van desinformatie door een kijkje in de journalistieke keuken te geven, door kinderen mee te nemen in het proces van nieuws maken en de keuzes die daarin gemaakt worden. Dit kan zowel enkele keren per week tijdens de uitzending als door het bezoeken van kinderen in de klas. Bijkomend voordeel bij de laatste optie is het feit dat journalisten vaak zelf ook veel leren over hun doelgroep als zij contact met hen hebben.

Naast van journalisten leren kunnen kinderen ook veel leren door zelf nieuws te maken. Door het journalistieke proces zelf helemaal te doorlopen, ontdekken kinderen niet alleen dat het mensenwerk is, maar ook hoe snel informatie, en dus ook desinformatie, zich verspreidt via allerlei kanalen. Dat blijkt ook al op de social media kanalen van het NOS Jeugdjournaal, waar reacties van kinderen door andere kinderen als informatie van NOS Jeugdjournaal worden aangezien. Het NOS Jeugdjournaal onderschrijft zelf ook dat het belangrijk is om hierop actie

te ondernemen, mede omdat kinderen steeds meer op hun eigen moment, bijvoorbeeld via YouTube, nieuws kijken in plaats van steevast de reguliere avonduitzending te bekijken.

Hoofdstuk 6

Conclusie

Welke rol zou het NOS Jeugdjournaal kunnen spelen bij kinderen van 9 tot 12 jaar bij het leren herkennen van desinformatie?

"Het NOS Jeugdjournaal kan een grote rol spelen."
Marjolie Opgelder

6.1 Inleiding

In dit onderzoek is geprobeerd om aan de hand van een literatuuronderzoek - aangevuld met deskresearch -, een kwantitatieve inhoudsanalyse en kwalitatieve interviews met acht experts een complex en actueel thema praktisch te maken. Dit komt tot uiting in een aantal aanbevelingen als antwoord op de hoofdvraag. Deze recommandaties kunnen nieuwsmedia voor kinderen, maar specifiek het NOS Jeugdjournaal, helpen bij goede berichtgeving over desinformatie en het ondersteunen van kinderen bij het leren herkennen hiervan.

Het NOS Jeugdjournaal kan hier een grote rol in spelen, maar uit de kwalitatieve interviews is naar voren gekomen dat ook de overheid, scholen en ouders hierin verantwoordelijkheid dragen. Het doel van nieuwsmedia is om te informeren door middel van nieuws en niet om bepaalde lessen te leren aan haar ontvanger. Echter, dit onderstreept juist ook de rol van het NOS Jeugdjournaal, meer dan die van de andere verantwoordelijken, omdat nieuws door de experts wordt aangeduid als de dagelijkse samenvatting van de wereld waarop kinderen hun visie op de wereld en de keuzes die ze maken gaan baseren. Daarom is het extreem belangrijk dat kinderen onderscheid kunnen maken en leren hoe zij dit moeten doen. Het feit dat uit de literatuurstudie, aangevuld met de kwalitatieve interviews, blijkt dat het te vroeg is om te verwachten dat kinderen tussen de 9 en 12 jaar in het algemeen onderscheid kunnen maken tussen informatie en desinformatie, benadrukt nogmaals dat het belangrijk is dat het NOS Jeugdjournaal kinderen de juiste informatie geeft en handvatten geeft om zelf onderscheid te maken.

Uit het onderzoek zijn vijf duidelijke conclusies naar voren gekomen die hieronder worden toegelicht.

6.2 Conclusies

6.2.1 Taalkundig

Uit de kwantitatieve inhoudsanalyse is gebleken dat het NOS Jeugdjournaal zelf de term desinformatie niet hanteert om het onderwerp bij kinderen onder de aandacht te brengen, maar veertien eenvoudigere termen gebruikt. Uit de kwalitatieve interviews is naar voren gekomen dat het niet erg is dat het NOS Jeugdjournaal de term desinformatie niet gebruikt, maar juist voor verschillende andere termen kiest. Hiermee wordt de veelzijdigheid van het onderwerp duidelijk en definities bestaande uit één woord doen volgens de experts hoe dan ook tekort aan het probleem. Daarnaast is desinformatie voor veel volwassenen al een ingewikkelde term en is het juist de kracht van het NOS Jeugdjournaal dat zij vaak bewust voor andere bewoordingen kiezen om het nieuws begrijpelijk uit te leggen.

Het NOS Jeugdjournaal heeft al veel gedaan om taalkundig aan te sluiten bij kinderen in hun berichtgeving over dit onderwerp, maar het zou aan te bevelen zijn om ook het woord desinformatie toe te voegen aan hun vocabulaire.

6.2.2 Context & experts

Zoals hierboven in de inleiding al is aangestipt, is nieuws aan te duiden als dagelijkse samenvatting op de wereld, die belangrijk is voor de wereldvisie en keuzes van kinderen. Als nieuws belangrijk is voor de meningsvorming van kinderen, dan heeft het ook groot, maatschappelijk effect. Hierom is het belangrijk om bij nieuwe feiten de context te schetsen. Dus niet meteen dat laatste nieuwsfeit benoemen en daarop inzoomen, maar eerst kijken naar het bredere plaatje. Dit blijft cruciaal, ook als er continu nieuwe ontwikkelingen zijn rondom

een nieuwsonderwerp. Deze aanbeveling wordt ondersteunt door de conclusie in hoofdstuk 3 waaruit blijkt dat kinderen tussen de 9 en 12 jaar zich ontwikkelen van concreet-operationeel naar formeel-operationeel, wat betekent dat het in deze leeftijdsfase belangrijk is dat informatie zichtbaar aanwezig is. Om bovenstaande redenen is het belangrijk om te kiezen voor redacteurs en verslaggevers met verstand van zaken over specifieke onderwerpen, zodat kennis, en dus informatie, zorgvuldiger wordt overgedragen.

Het NOS Jeugdjournaal zou er goed aan doen om bij nieuwe ontwikkelingen rondom onderwerpen altijd de context in beeld te brengen wat er al bekend is, zodat deze informatie voor kinderen zichtbaar aanwezig is. Hierbij is het aan te bevelen dat het Jeugdjournaal experts aan het woord te laat, zodat informatie zorgvuldig wordt overgedragen.

6.2.3 Voorbeelden

Uit de kwantitatieve inhoudsanalyse is gebleken dat het NOS Jeugdjournaal in ongeveer de helft van de nieuwsitems over desinformatie ook een voorbeeld wordt gegeven. Dit waren vaak 1 aprilgrappen, waarmee ze elk jaar uitpakken, of grappige berichten, maar inhoudelijke voorbeelden werden niet gegeven. De experts zijn verdeeld over het belang van inhoudelijke voorbeelden, maar geven aan dat het NOS Jeugdjournaal ook wat betreft 1 aprilgrappen nog winst kan behalen door deze grappen te verbinden aan desinformatie en bijvoorbeeld te vertellen dat niet alle 1 aprilgrappen worden gecorrigeerd of weggehaald. Inhoudelijke voorbeelden of rectificaties kunnen het beste in de vorm van een detective of een 'how done it' gebracht worden, zodat kinderen indirect leren wat ze wel en niet moeten geloven.

Het NOS Jeugdjournaal geeft tot nu toe voornamelijk grappige voorbeelden van desinformatie en komt zelf elk jaar met een 1 aprilgrap, waarmee ze op een laagdrempelige manier het onderwerp bij kinderen onder de aandacht brengen. Ze zouden er goed aan doen om deze voorbeelden nog concreter te verbinden aan desinformatie en vaker inhoudelijke voorbeelden te geven in leerzame vormen.

6.2.4 Journalistieke proces

Een andere manier om kinderen vaardigheden te leren om desinformatie te herkennen is het geven van een kijkje in de journalistieke keuken. Het is voor kinderen educatief om uit te leggen hoe het journalistieke proces rondom het maken van een nieuwsitem in zijn gang gaat en welke afwegingen en keuzes de redactie dagelijks maakt. Op die manier wordt een rectificatie bijvoorbeeld een manier om te laten zien waar in het proces er iets mis is gegaan en leren kinderen daar ook van. Dus niet alleen vertellen wat waar en wat niet waar is, maar ook hoe lastig het soms is om te bepalen wat waar en wat niet waar is.

Het is aan te bevelen dat het NOS Jeugdjournaal één keer of meerdere keren per week tijdens een nieuwsitem inzicht te geeft in het journalistieke proces wat vooraf is gegaan aan de totstandkoming van het item of tijdens een afzonderlijk item een kijkje op de redactie te geven.

6.2.5 Contact met redactie

Naast het geven van inzicht in het proces van het maken van nieuws is ook contact tussen de redactie van het NOS Jeugdjournaal en kinderen een krachtige tool. Niet alleen kinderen leren veel als een journalist vertelt over zijn of haar werk, maar ook een journalist leert veel over zijn of haar doelgroep. Offline zou dit contact plaats kunnen vinden op scholen, naast de maandelijkse Meet & Greet in Hilversum. Online is dit contact belangrijk om de verspreiding

van desinformatie door kinderen op officiële kanalen van het NOS Jeugdjournaal tegen te gaan en kinderen te leren dat niet alles wat door anderen op die kanalen geplaatst wordt automatisch in de autoriteit van het NOS Jeugdjournaal geplaatst is, en dus betrouwbaar is. Het NOS Jeugdjournaal heeft hiervoor al een format ontwikkeld, maar dit is nog niet gerealiseerd.

Het NOS Jeugdjournaal geeft haar doelgroep al maandelijks de kans om offline contact te hebben met een presentator en redacteur. Aan te bevelen is dat het NOS Jeugdjournaal zou overwegen op kleinere schaal ook schoolbezoeken mogelijk te maken, zodat er nog meer ruimte is voor een gesprek tussen zender en ontvanger. Ze zou er ook goed aan doen om het ontwikkelde format voor online interactie tussen de redactie en de doelgroep te realiseren om kinderen op die manier te informeren over betrouwbare informatie en bronnen.

Aanbevelingen

1. Sluit taalkundig aan bij kinderen

2. Schets de context van nieuws

3. Gebruik voorbeelden van desinformatie

4. Bied inzicht in het journalistieke proces

5. Zorg online en offline voor contact met redactie

Publicatie

Het onderzoek is gepubliceerd bij Nieuws in de klas:

<https://www.nieuwsindeklas.nl/onderzoek-naar-het-herkennen-van-desinformatie-door-jongeren/>

Belang goede berichtgeving desinformatie nieuwsmedia kinderen

Kinderen bevinden zich in een kwetsbare positie als het gaat om desinformatie. Door de snelheid van informatiestromen is het steeds moeilijker geworden om te onderscheiden wat waar is en wat niet. Zeker voor kinderen van 9 tot 12 jaar is het een struikelblok, omdat zij vanwege hun leeftijd en ontwikkeling nog afhankelijk zijn van volwassenen bij het filteren van die informatie. Marjolie Opgelder onderzocht voor haar afstudeeronderzoek welke rol er is weggelegd voor nieuwsmedia voor kinderen om hen te helpen bij het leren herkennen van desinformatie.

Nieuwsmedia zijn belangrijk in het dagelijks leven. We informeren ons via media over de wereld om ons heen en baseren onze mening op die informatie. Nieuws en actuele informatie is overal direct beschikbaar. Voornamelijk via internet, wat voor kinderen als een eerste levensbehoefte is. Tegelijkertijd zijn nepnieuws en desinformatie steeds meer gemeengoed geworden. Vaardigheden om onderscheid te kunnen maken tussen informatie en desinformatie zijn essentieel. Uit onderzoek van de University of Salford (2017) blijkt dat er een significant verschil zit tussen het niveau waarop kinderen hun eigen vaardigheden beoordelen en hun vaardigheden in de praktijk. Ook in onderzoek van Kennisnet (2017) komt dit verschil duidelijk naar voren. Dit is gezien hun leeftijd niet verwonderlijk, maar benadrukt nogmaals het belang van ondersteuning voor kinderen op dit gebied en onderschrijft dat het een urgent en actueel vraagstuk is.

"We found that while young people definitely claim to know what fake news is, this is only true at the less complicated end of the spectrum. They know that fake news exists but they can only spot it when it comes to stories that are incredulous or openly ridiculous."
(University of Salford, 2017)

Dit creëert het een belangrijke rol voor leerkrachten en ouders. Maar ook nieuwsmedia die zich richten op kinderen. Om hen op weg te helpen en te leren hoe zij dit onderscheid kunnen maken. Ik besloot te onderzoeken hoe nieuwsmedia die rol kunnen invullen, zodat zij kinderen zo goed mogelijk kunnen ondersteunen.

Belang onderscheid

Om duidelijk te maken waarom deze ondersteuning zo belangrijk is voor kinderen is van belang om in kaart te brengen waarom kinderen onderscheid moeten kunnen maken tussen informatie en desinformatie.

Het voordeel van de huidige generatie is dat zij opgroeien met de vanzelfsprekendheid van digitale informatie, maar dat is ook juist wat hen kwetsbaar maakt. Door de digitalisering van informatie is het belang van informatievaardigheden toegenomen, maar is het selecteren van

de juiste informatie ook moeilijker en belangrijker geworden. Uit literatuuronderzoek blijkt dat kinderen tussen de 9 en 12 jaar nog niet in staat zijn om zelfstandig onderscheid te maken. Daarnaast hebben kinderen in deze leeftijdsfase weinig levenservaring om ingewikkelde kwesties goed te begrijpen, waardoor die vaak worden gereduceerd tot een zaak van 'de goeien tegen de slechteriken'.

Nieuws volgen

Toch zijn kinderen zijn niet heel veel anders dan volwassenen, beschrijft Chris van Hall van *Nieuws in de klas*. Hij geeft, net als een aantal andere experts aan, dat zij ook graag het nieuws volgen om op de hoogte te zijn, mee te kunnen praten, dingen te begrijpen. Remco Pijpers van *Kennisnet* beaamt dat. "Ze zijn nieuwsgierig naar de wereld om hen heen. Dus ook naar nieuwsgierig naar de dingen die wij interessant vinden." Hij benadrukt dat nieuws een grote rol speelt bij het begrijpen van de wereld en dat de wereld beter begrijpen betekent dat je jezelf beter begrijpt als kind. Van Hall vult dat aan door nieuws aan te duiden als actuele, sociale en maatschappelijke bronnen. Het nieuws is een dagelijkse samenvatting van de wereld, waarop kinderen hun visie op die wereld baseren en uiteindelijk ook hun keuzes. "Als nieuws heel belangrijk is voor je meningsvorming, dan heeft het groot maatschappelijk effect", zegt Van Hall, waarmee hij het belang van nieuws en de vaardigheden om betrouwbaar nieuws te kunnen herkennen blootlegt.

Verantwoordelijkheid

De verantwoordelijkheid om kinderen te helpen juiste informatie tot zich te nemen is niet alleen een zaak van de overheid en ouders. Kindercoach Hanneke Reitsma benadrukt de rol van ouders door hen op te roepen met hun kinderen mee te kijken en samen vragen te stellen. Pijpers ziet echter ook een mede-verantwoordelijkheid voor de media, net als Oosterwoud en Henrike van Gelder van *Kidsweek*. Een aantal nieuwsbedrijven neemt die verantwoordelijkheid door het bijvoorbeeld mogelijk te maken dat kinderen onderwezen worden over nieuws via *Nieuws in de klas*. Mediawijsheid hoort wat Justine Pardoën van *Bureau Jeugd & Media* betreft ook thuis bij scholen, die op hun beurt gebruik maken van wat *Nieuws in de klas* aanbiedt.

Het lastige wat betreft de verantwoordelijkheid van nieuwsmedia is dat zij als doel hebben om te informeren, niet om bepaalde lessen te leren, maar Oosterwoud beklemtoont dat zeker nieuwsmedia voor kinderen er iets aan zouden kunnen doen, ook al is het niet hun hoofdactiviteit. Zij zouden dus niet alleen de juiste informatie moeten geven, maar ook leren hoe je zelf informatie controleert.

Aanbevelingen

Uit het onderzoek kwamen een aantal duidelijke aanbevelingen naar voren over hoe nieuwsmedia deze rol zouden kunnen vormgeven.

Allereerst is het belangrijk om taalkundig aan te sluiten bij kinderen. Desinformatie is voor veel volwassenen al een ingewikkelde term en het is juist de kracht van nieuwsmedia dat zij nieuws begrijpelijk uit kunnen leggen.

Vervolgens is het belangrijk om bij nieuwe feiten de context te schetsen door niet meteen het laatste nieuwsfeit te benoemen, maar eerst te kijken naar het bredere plaatje. Dit blijft cruciaal, ook als er continu nieuwe ontwikkelingen zijn rondom een nieuwsonderwerp. Aansluitend is het aan te raden om altijd te kiezen voor redacteurs en verslaggevers die experts zijn op specifieke gebieden, zodat kennis, en dus informatie, zorgvuldiger wordt overgedragen.

Daarnaast spelen voorbeelden een grote rol om dit onderwerp voor kinderen inzichtelijk te maken. Nieuwsmedia voor kinderen pakken elk jaar uit met 1 aprilgrappen, die goed gebruikt zouden kunnen worden om uit te leggen wat desinformatie is. Inhoudelijke voorbeelden of rectificaties van nieuws kunnen het beste gebracht worden door stap voor stap te vertellen hoe het nieuws in elkaar zit, zodat kinderen indirect leren wat ze wel en niet moet geloven. Hier sluit op aan dat kinderen veel vaardigheden om desinformatie te herkennen kunnen leren door mee te kijken in het journalistieke proces rondom het maken van een nieuwsitem en de afwegingen en redactionele keuzes die daarbij gemaakt worden. Door niet alleen te vertellen wat waar is en wat niet waar is, maar ook hoe lastig het soms is om dat te bepalen. ook voor journalisten, neem je kinderen op een educatieve manier in het proces. Als laatste zouden nieuwsmedia voor kinderen nog meer contact kunnen zoeken met hun publiek, zowel online als offline. Op kleine schaal blijkt dit een effectieve manier te zijn om kinderen te ondersteunen.

Referenties

- Aisch, G., Huang, J., & Kang, C. (2016, 10 december). Dissecting the #PizzaGate Conspiracy Theories. Geraadpleegd op 13 juni 2019, van <https://www.nytimes.com/interactive/2016/12/10/business/media/pizzagate.html>
- Alles over het NOS Jeugdjournaal. (z.d.). Geraadpleegd op 9 mei 2019, van <https://jeugdjournaal.nl/over/2065380-alles-over-het-nos-jeugdjournaal.html>
- Baneke, I. (2017, 21 november). Hoe het Jeugdjournaal zijn zendtijd én (hopelijk) de kijkcijfers verdubbelt. *Trouw*. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/cultuur/hoe-het-jeugdjournaal-zijn-zendtijd-en-hopelijk-de-kijkcijfers-verdubbelt~a889c8f5/>
- Bartlett, B. (2017). *The truth matters: A citizen's guide to separating facts from lies and stopping fake news in its tracks*. New York, N.Y.: Ten Speed Press.
- Baumgarten, C. (Producent) & Ray, B. (Regisseur). (2003). *Shattered Glass* [Film]. Santa Monica, CA: Lions Gate Films.
- Baumgarten, L. (1986). *Eighteenth-century clothing at Williamsburg*. Williamsburg, N.Y.: Colonial Williamsburg Foundation.
- Bibace, R. (2012, 26 juni). Challenges in Piaget's legacy: Integrative psychological and behavioral science. Geraadpleegd op 13 april 2018, van <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12124-012-9208-9>
- Bjorklund, D. F. (1997). The role of immaturity in human development [PDF]. Geraadpleegd op 13 april 2018, van <https://rpadgett.butler.edu/ps320/coursedocs/Bjorklund97.pdf>
- Boekhorst, A. K., & Van Veen, M. J. P. (2007). Informatievaardigheden op de werkplek: Nieuwe mogelijkheden, nieuwe vaardigheden. In ORG. Faculty of Humanities (FGw) (Red.), *Handboek Informatiewetenschap 41* (pp. 1–23). Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Burger, P. (z.d.). Over deze website. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <http://www.gestolengrootmoeder.nl/wordpress/over-gestolen-grootmoeder/>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2017). *Vertrouwen in mensen en in organisaties*. Geraadpleegd van <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=82378ned>
- CNN. (2017, 11 januari). *Donald Trump shuts down CNN reporter: "You're fake news"* [Video]. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <https://www.youtube.com/watch?v=Vqpzk-qGxMU>
- Davies, N. (2009). *Flat earth news*. Londen, Engeland: Vintage Books.

- De Haan, J., & Pijpers, R. (2010). *Contact! Kinderen en nieuwe media*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- De Morgen. (2016, 3 december). 'Pizzagate': de bizarre complottheorie over een pedofilienetwerk geleid door Hillary Clinton. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <https://www.demorgen.be/buitenland/-pizzagate-de-bizarre-complottheorie-over-ee-n-pedofilienetwerk-geleid-door-hillary-clinton-bc257c31/>
- De Standaard. (2007, 8 maart). Kunnen onze hersenen zichzelf repareren? *De Standaard*. Geraadpleegd van <http://www.standaard.be/cnt/g0198vj7>
- Den Hollander, P. (2010). *Goochelen met informatievaardigheden: Een didactische aanpak*. Bussum, Nederland: Coutinho.
- Dersjant, T. (2000). *Uit onbetrouwbare bron: De mooiste missers in de media*. Zutphen/Apeldoorn, Nederland: Plataan.
- DROG. (z.d.). Alles over desinformatie. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <https://wijzijndrog.nl/alles-over-desinformatie>
- Feldman, R. S. (2016). *Ontwikkelingspsychologie* (7e ed.). Amsterdam, Nederland: Pearson Benelux.
- Gutnick, A. L., Robb, M., Takeuchi, L., & Kotler, J. (2011). Always connected: The new digital media habits of young children [PDF]. Geraadpleegd op 13 april 2018, van http://www.joanganzcooneycenter.org/wp-content/uploads/2011/03/jgcc_alwaysconnected.pdf
- Hoekstra, H. (2019, 26 januari). Social media onderzoek 2019 - Newcom Research. Geraadpleegd op 25 mei 2019, van <https://www.newcom.nl/socialmedia2019>
- Hooijmaaijers, T., Stokhof, T., & Verhulst, F. (2012). *Ontwikkelingspsychologie: Voor leerkrachten basisonderwijs* (2e ed.). Assen, Nederland: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Iene Miene Media. (2018). *Mediagebruik door kinderen van 0 t/m 6 jaar* (Monitor 2018). Geraadpleegd van <https://cdn.mediawijzer.net/wp-content/uploads/sites/6/2018/04/Onderzoek-IeneMieneMedia-2018.pdf>
- Kang, C. (2016, 21 november). Fake news onslaught target pizzeria as nest of child-trafficking. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <https://www.nytimes.com/2016/11/21/technology/fact-check-this-pizzeria-is-not-a-child-trafficking-site.html>
- Kennisnet. (2017a). *Monitor Jeugd en Media 2017*. Geraadpleegd van https://www.kennisnet.nl/fileadmin/kennisnet/publicatie/jeugd_media/

Kennisnet. (2017b, 17 november). Monitor Jeugd en Media 2017: minder digitaal vaardig dan gedacht. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <https://www.kennisnet.nl/artikel/monitor-jeugd-en-media-2017-minder-digitaal-vaardig-dan-gedacht/>

Koenen Woordenboeken. (1999). *Koenen woordenboek Nederlands* (Herz. ed.). Utrecht, Nederland: Koenen.

Koetsenruijter, W., & Van Hout, T. (2014). *Methoden voor journalism studies*. Den Haag, Nederland: Boom Lemma.

Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2014). *The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect* (3e ed.). New York, N.Y.: Three Rivers Press.

Kuiken, A. L. W. I. N. (2011, 23 september). De Telegraaf stelt journalist op non-actief. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <https://www.trouw.nl/home/de-telegraaf-stelt-journalist-op-non-actief~ae8b4633/>

Kussendrager, N., Van der Lugt, D., & Verschoor, B. (2014). *Basisboek Journalistiek: Achtergronden, genres, vaardigheden* (5e ed.). Groningen, Nederland: Noordhoff.

Leidsch Dagblad. (2018, 18 juli). Factcheckers Universiteit Leiden: de strijd om het frame woedt voort. Geraadpleegd op 18 februari 2019, van https://www.leidschdagblad.nl/cnt/dmf20180926_90472312/factcheckers-universiteit-leiden-de-strijd-om-het-frame-woedt-voort?utm_source=google&utm_medium=organic

Levitin, D. (2016). *Uit betrouwbare bron*. Amsterdam, Nederland: Atlas Contact.

McDonnell, L. M. (2004). *Politics, persuasion, and educational testing*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: The making of typographic man*. Toronto, Canada: University of Toronto Press.

Mediawijsheid. (z.d.). Nepnieuws. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <https://www.mediawijsheid.nl/nepnieuws/>

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2019, 11 maart). Campagne nepnieuws vandaag van start. Geraadpleegd op 22 mei 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/03/11/campagne-nepnieuws-vandaag-van-start>

Misérus, M., & Van der Noordaa, R. (z.d.). Het trollenleger van Dotan. Geraadpleegd op 23 mei 2019, van <https://www.volkskrant.nl/kijkverder/2018/dotan/>

Mitchell, A., Simmons, K., Matsa, K. E., & Silver, L. (2018, 11 januari). Publics globally want

unbiased news coverage, but are divided on whether their news media deliver.
Geraadpleegd op 25 april 2018, van
<http://www.pewglobal.org/2018/01/11/publics-globally-want-unbiased-news-coverage-but-are-divided-on-whether-their-news-media-deliver/>

Nieuws in de klas. (z.d.). Organisatie - Nieuws in de klas. Geraadpleegd op 25 mei 2019, van
<https://www.nieuwsindeklas.nl/over-ons/organisatie/>

NOS Jeugdjournaal. (z.d.-a). Volg het Jeugdjournaal op YouTube en Insta! Geraadpleegd op 13 april 2018, van
<https://jeugdjournaal.nl/over/2154653-volg-het-jeugdjournaal-op-youtube-en-insta.html>

NOS Jeugdjournaal. (z.d.-b). Alles over het NOS Jeugdjournaal. Geraadpleegd op 13 april 2018, van
<https://jeugdjournaal.nl/over/2065380-alles-over-het-nos-jeugdjournaal.html>

NOS Jeugdjournaal. (2016, 16 december). Het verschil tussen echt nieuws en nepnieuws moet duidelijk zijn. | NOS Jeugdjournaal. Geraadpleegd op 23 mei 2019, van
<https://jeugdjournaal.nl/vraag/2000809-het-verschil-tussen-echt-nieuws-en-nepnieuws-moet-duidelijk-zijn.html>

NOS Jeugdjournaal. (2017a, 1 april). Jeugdjournaal stopt met 1-aprilgrappen. Geraadpleegd op 22 april 2019, van
<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2165993-jeugdjournaal-stopt-met-1-aprilgrappen.html>

NOS Jeugdjournaal. (2017b, 2 april). *Jeugdjournaal stopt met 1-aprilgrappen* [Video]. Geraadpleegd op 22 april 2019, van
https://www.npostart.nl/zapp-weekjournaal-met-nos-jeugdjournaal/02-04-2017/POW_03353855?utm_medium=refferal&utm_source=tvblik

NOS Jeugdjournaal. (2018, 16 november). Les over nepnieuws: zie jij het verschil in deze video? Geraadpleegd op 25 mei 2019, van
<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2259475-les-over-nepnieuws-zie-jij-het-verschil-in-de-ze-video.html>

NOS Jeugdjournaal. (2019, 14 januari). Peuter valt in 110 meter diepe put in Spanje. Geraadpleegd op 24 mei 2019, van
<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2267427-peuter-valt-in-110-meter-diepe-put-in-spanje.html>

NRC. (z.d.-a). Nrc.Checkt. Geraadpleegd op 25 april 2018, van
<https://www.nrc.nl/rubriek/nrccheckt/>

NU.nl. (2011, 30 september). Verslaggever Telegraaf bevestigt ontslag. Geraadpleegd op 25 april 2018, van
<https://www.nu.nl/media/2629181/verslaggever-telegraaf-bevestigt-ontslag.html>

Ofcom. (2016, november). Children and parents: Media use and attitudes report [PDF].

Geraadpleegd op 13 april 2018, van
https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0034/93976/Children-Parents-Media-Use-Attitudes-Report-2016.pdf

Ollongren, K. H. (2017a, 15 november). Brief vragen lid Asscher (PvdA) over beïnvloeding van de publieke opinie door statelijke actoren [Kamerbrief]. Geraadpleegd op 12 april 2018, van <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-binnenlandse-zaken-en-koninkrijksrelaties/documenten/kamerstukken/2017/11/15/kamerbrief-over-beinvloeding-van-de-publieke-opinie-door-statelijke-actoren>

Ollongren, K. H. (2017b, 13 november). Toezegging aan lid Buma (CDA) inzake beïnvloeding van de publieke opinie door statelijke actoren [Kamerbrief]. Geraadpleegd op 12 april 2018, van <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-binnenlandse-zaken-en-koninkrijksrelaties/documenten/kamerstukken/2017/11/13/kamerbrief-over-beinvloeding-van-de-publieke-opinie-door-statelijke-actoren>

Piaget, J., & Inhelder, B. (1972). *De psychologie van het kind*. Parijs, Frankrijk: Presses Universitaires de France.

Politics and Prose. (2018, 4 januari). *Bruce Bartlett, "The Truth Matters"* [Video]. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <https://www.youtube.com/watch?v=1Koyb5RbWMg>

Rideout, V. (2015, november). The common sense census: Media use by tweens and teens [PDF]. Geraadpleegd op 13 april 2018, van https://www.common sense media.org/sites/default/files/uploads/research/census_researchreport.pdf

Ritsema, B. (1996). Laat ze maar zappen. In G. van der Wal (Red.), *Kleine berichten: Opstellen over jeugd en media* (pp. 19–24). Den Haag, Nederland: Sdu.

Rosengren, K. E., & Windahl, S. (1989). *Media Matter: TV use in childhood and adolescence*. New York, N.Y.: Ablex.

Rousseau, J. J. (1989). *Emile, of Over de opvoeding*. Meppel, Nederland: Boom.

Sanders, E. (2016, 23 november). Nepnieuws en fakenieuws. Geraadpleegd op 22 januari 2018, van <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/11/23/nepnieuws-en-fakenieuws-5429666-a1533234>

Snel, J. (2016). *Tien journalistieke idealen*. Amsterdam, Nederland: Boom.

Ummelen, B. (2009). *Journalistiek in diskrediet*. Nijmegen, Nederland: Katholiek Instituut voor Massamedia.

University of Salford. (2017, 5 december). Children 'should be educated to recognise fake news'.

Geraadpleegd op 18 april 2018, van
<https://www.salford.ac.uk/news/articles/2017/children-should-be-educated-to-recognise-fake-news>

Valkenburg, P. (2014). *Schermgaande jeugd: Over jeugd en media*. Amsterdam, Nederland: Prometheus.

Van Cuilenborg, J. (2016). *Waarheidsvinding als journalistieke missie*. Amsterdam, Nederland: Boom Lemma.

Van Dale. (2015). *Groot woordenboek van de Nederlandse taal a-h* (15e ed.). Utrecht, Nederland: Van Dale.

Van der Sluis, B. (2018, 18 april). Het vaccin tegen de nepnieuws-epidemie. Geraadpleegd op 25 april 2018, van <https://www.mediawijzer.net/het-vaccin-tegen-nepnieuws/>

Van Ginneken, J. (2011). *Verborgene verleiders: Hoe de media je sturen* (3e ed.). Amsterdam, Nederland: Boom.

Van Oers, E. (Verslaggever). (2018, 5 maart). *Nieuws of Nonsens*. Utrecht: NOS. Geraadpleegd van https://www.npo.nl/nieuws-of-nonsens/05-03-2018/POW_03787753

ZEMBLA. (2011, 16 september). De chocoladeletters van De Telegraaf. Geraadpleegd op 25 april 2018, van
https://zembla.bnnvara.nl/nieuws/56323_de-chocoladeletters-van-de-telegraaf

Bijlagen

Kwantitatieve inhoudsanalyse

Bijlage I: Codelijst inhoudsanalyse

Bijlage II: Toelichting codelijst inhoudsanalyse

Bijlage III: Resultaten inhoudsanalyse NOS Jeugdjournaal

Bijlage IV: Overzicht geanalyseerde nieuwsitems

Transcripten interviews

Bijlage V: Interview met Simone Mutsaers

Bijlage VI: Interview met Chris van Hall

Bijlage VII: Interview met Henrike van Gelder

Bijlage VIII: Interview met Debora Post

Bijlage IX: Interview met Remco Pijpers

Bijlage X: Interview met Ruurd Oosterwoud

Bijlage XI: Interview met Justine Pardoën

Bijlage XII: Interview met Hanneke Reitsma

Codering

Bijlage XIII: Codeboom

Bijlage IX: Codering interviews

Bijlage I: Codelijst inhoudsanalyse

- 0 = nee
1 = ja
- = niet van toepassing

Stellingen waaruit de vorm van het nieuwsitem blijkt

- Het nieuwsitem is alleen onderdeel van een uitzending van het NOS Jeugdjournaal
- Het nieuwsitem staat alleen op de website van het NOS Jeugdjournaal
- Het nieuwsitem is onderdeel van een uitzending van het NOS Jeugdjournaal en staat op de website van het NOS Jeugdjournaal
- Het nieuwsitem bevat alleen videomateriaal
- Het nieuwsitem bevat alleen tekst
- Het nieuwsitem bevat zowel videomateriaal en tekst
- In het nieuwsitem wordt veel aandacht besteedt aan desinformatie (>50% van het item)
- In het nieuwsitem wordt weinig aandacht besteedt aan desinformatie (<50% van het item)
- Het nieuwsitem bestaat alleen uit presentatie vanuit de studio door de presentator, eventueel ondersteunt door beelden
- Het nieuwsitem bevat een verslag of reportage
- Het nieuwsitem bevat een interview of gesprek met kinderen
- Het nieuwsitem bevat een interview of gesprek met een media- of nieuws expert
- Het nieuwsitem duurt langer dan 30 seconden
- Het nieuwsitem is langer dan 200 woorden

Stellingen waaruit blijkt hoe er over desinformatie bericht wordt

- Het nieuwsitem bericht over een eerder nieuwsitem wat achteraf desinformatie bleek te bevatten
- In het nieuwsitem worden voorbeelden gegeven van desinformatie
- In het nieuwsitem wordt uitgelegd wat desinformatie is
- In het nieuwsitem wordt uitgelegd hoe je desinformatie zelf kunt herkennen

Stellingen waaruit blijkt hoe er linguïstisch over desinformatie bericht wordt

- In het nieuwsitem wordt het woord desinformatie gebruikt
- In het nieuwsitem wordt het woord misinformatie gebruikt
- In het nieuwsitem wordt het woord nepnieuws gebruikt
- In het nieuwsitem wordt gesproken over echt nieuws
- In het nieuwsitem wordt gesproken over valse informatie
- In het nieuwsitem wordt gesproken over verkeerde informatie
- In het nieuwsitem wordt gesproken over onjuiste informatie
- In het nieuwsitem wordt gesproken over juiste informatie
- In het nieuwsitem wordt gesproken over goede informatie
- In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die waar is
- In het nieuwsitem wordt gesproken over nieuws wat niet waar is
- In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die fout is
- In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die verzonnen is
- In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die klopt

- In het nieuwsitem wordt gesproken over onbetrouwbare informatie
- In het nieuwsitem wordt gesproken over betrouwbare informatie
- In het nieuwsitem wordt gewaarschuwd voor de gevaren van desinformatie

Stellingen waaruit blijkt wat het NOS Jeugdjournaal over zichzelf zegt rondom dit thema

- In het nieuwsitem wordt aangegeven dat feiten moeten kloppen, zeker in berichten van het NOS Jeugdjournaal
- In het nieuwsitem wordt aangegeven dat berichten van het NOS Jeugdjournaal allemaal waar zijn
- In het nieuwsitem geeft het NOS Jeugdjournaal aan zelf nieuws te hebben gebracht die desinformatie bleek te bevatten

Bijlage II: Toelichting codelijst inhoudsanalyse

Geanalyseerde data

Nieuwsitems over desinformatie die tussen 1 september 2016 en 1 maart 2018 in een uitzending en/of op de website van het NOS Jeugdjournaal uitgezonden of gepubliceerd zijn zijn geanalyseerd.

Toelichting per stelling

Stellingen waaruit de vorm van het nieuwsitem blijkt

- Het nieuwsitem is alleen onderdeel van een uitzending van het NOS Jeugdjournaal

Hierop wordt met 1 beantwoord als het nieuwsitem alleen onderdeel is van een uitzending van het NOS Jeugdjournaal, met 0 als dit niet zo is en met - als het om een artikel op de website van het NOS Jeugdjournaal waarover niet bericht is in een uitzending.

- Het nieuwsitem staat alleen op de website van het NOS Jeugdjournaal

Hierop wordt met 1 beantwoord als het nieuwsitem alleen op de website van het NOS Jeugdjournaal staat en met 0 als dit niet zo is.

- Het nieuwsitem is onderdeel van een uitzending van het NOS Jeugdjournaal en staat op de website van het NOS Jeugdjournaal
-

Hierop wordt met 1 beantwoord als het nieuwsitem zowel onderdeel is van een uitzending als op de website staat en met 0 als dit niet zo is.

- Het nieuwsitem bevat alleen videomateriaal
- Het nieuwsitem bevat alleen tekst
- Het nieuwsitem bevat zowel videomateriaal en tekst
- In het nieuwsitem wordt veel aandacht besteedt aan desinformatie (>50% van het item)

Hierop wordt met 1 beantwoord als meer dan 50 procent van het item over desinformatie gaat en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt weinig aandacht besteedt aan desinformatie (<50% van het item)

Hierop wordt met 1 beantwoord als minder dan 50 procent van het item over desinformatie gaat en met 0 als dit niet zo is.

- Het nieuwsitem bestaat alleen uit presentatie vanuit de studio door de presentator, eventueel ondersteunt door beelden

Hierop wordt met 1 beantwoord als er alleen presentatie vanuit de studio is door de presentator, eventueel ondersteunt door beelden die hij/zij voorziet van een voice-over, met 0 als dit niet zo is en met - als er geen presentatie vanuit de studio is.

- Het nieuwsitem bevat een verslag of reportage

Hierop wordt met 1 beantwoord als het item een verslag of reportage bevat, die door een andere redacteur dan de presentator wordt geleid, met 0 als dit niet zo en met - als er geen verslag of reportage is.

- Het nieuwsitem bevat een interview of gesprek met kinderen

Hierop wordt met 1 beantwoord als het item een interview of gesprek met kinderen bevat en met 0 als dit niet zo is.

- Het nieuwsitem bevat een interview of gesprek met een media- of nieuws expert
- Het nieuwsitem duurt langer dan 30 seconden

Hierop wordt met 1 beantwoord als het item langer dan 30 seconden duurt, met 0 als dit niet zo en met - als er geen beeld- of geluidsmateriaal is.

- Het nieuwsitem is langer dan 200 woorden

Hierop wordt met 1 beantwoord als het item langer dan 200 woorden is, met 0 als dit niet zo en met - als er geen geschreven tekst is.

Stellingen waaruit blijkt hoe er over desinformatie bericht wordt

- Het nieuwsitem bericht over een eerder nieuwsitem wat achteraf desinformatie bleek te bevatten
-

Hierop wordt met 1 beantwoord als er bericht wordt over nieuws wat eerder gebracht is als nieuws, maar achteraf desinformatie bleek te bevatten en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem worden voorbeelden gegeven van desinformatie

Hierop wordt met 1 beantwoord als er voorbeelden van desinformatie worden gegeven en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt uitgelegd wat desinformatie is

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt uitgelegd hoe je zelf desinformatie kunt herkennen en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt uitgelegd hoe je desinformatie zelf kunt herkennen

Stellingen waaruit blijkt hoe er linguïstisch over desinformatie bericht wordt

- In het nieuwsitem wordt het woord desinformatie gebruikt

Hierop wordt met 1 beantwoord als er de woord desinformatie wordt gebruikt en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt het woord misinformatie gebruikt

Hierop wordt met 1 beantwoord als er de woord misinformatie wordt gebruikt en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt het woord nepnieuws gebruikt

Hierop wordt met 1 beantwoord als er de woord nepnieuws wordt gebruikt en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over echt nieuws

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over echt nieuws en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over valse informatie

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over valse informatie en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over verkeerde informatie

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over verkeerde informatie en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over onjuiste informatie

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over onjuiste informatie en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over juiste informatie

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over juiste informatie en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over goede informatie

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over goede informatie en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die waar is

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over informatie die waar is en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over nieuws wat niet waar is

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over informatie die niet waar is en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die fout is

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over informatie die fout is en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die verzonnen is

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over informatie die verzonnen is en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die klopt

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over informatie die klopt en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over onbetrouwbare informatie

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over onbetrouwbare informatie en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gesproken over betrouwbare informatie

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gesproken over betrouwbare informatie en met 0 als dit niet zo is.

- In het nieuwsitem wordt gewaarschuwd voor de gevaren van desinformatie

Hierop wordt met 1 beantwoord als er wordt gewaarschuwd voor de gevaren van desinformatie en met 0 als dit niet zo is.

Stellingen waaruit blijkt wat het NOS Jeugdjournaal over zichzelf zegt rondom dit thema

- In het nieuwsitem wordt aangegeven dat feiten moeten kloppen, zeker in berichten van het NOS Jeugdjournaal
- In het nieuwsitem wordt aangegeven dat berichten van het NOS Jeugdjournaal allemaal waar zijn

Hierop wordt met 1 beantwoord als er in gesproken woord of tekst wordt aangegeven dat berichten van het NOS Jeugdjournaal allemaal of altijd waar zijn, en met 0 als dit niet niet gebeurd.

- In het nieuwsitem geeft het NOS Jeugdjournaal aan zelf nieuws te hebben gebracht die desinformatie bleek te bevatten

Hierop wordt met 1 beantwoord als er het NOS Jeugdjournaal niet in het algemeen terugkomt op nieuws wat desinformatie bleek te zijn, maar specifiek op eigen berichtgeving en met 0 als dit niet zo is.

Bijlage III: Resultaten inhoudsanalyse NOS Jeugdjournaal

Aantal apart geanalyseerde nieuwsitems: 21

	Aantal 0	Aantal 1	Aantal -	Notities
Het nieuwsitem is alleen onderdeel van een uitzending van het NOS Jeugdjournaal	15	3	3	
Het nieuwsitem staat alleen op de website van het NOS Jeugdjournaal	13	6	2	
Het nieuwsitem is onderdeel van een uitzending van het NOS Jeugdjournaal en staat op de website van het NOS Jeugdjournaal	8	13	0	
Het nieuwsitem bevat alleen videomateriaal	6	9	6	
Het nieuwsitem bevat alleen tekst	7	5	9	
Het nieuwsitem bevat zowel videomateriaal en tekst	15	6	0	
In het nieuwsitem wordt veel aandacht besteedt aan desinformatie (> 50% van het item)	6	15	0	
In het nieuwsitem wordt weinig aandacht besteedt aan desinformatie (< 50% van het item)	15	6	0	
Het nieuwsitem bestaat alleen uit presentatie vanuit de studio door de presentator, eventueel ondersteunt door beelden	9	2	10	
Het nieuwsitem bevat een verslag of reportage	4	13	4	
Het nieuwsitem bevat een interview of gesprek met kinderen	14	7	0	
Het nieuwsitem bevat een interview of gesprek met een media- of nieuws expert	12	9	0	
Het nieuwsitem duurt langer dan 30 seconden	1	14	6	
Het nieuwsitem is langer dan 200 woorden	10	2	9	
Het nieuwsitem bericht over een eerder nieuwsitem wat achteraf desinformatie bleek te bevatten	13	8	0	1 aprilgrappen Amalia niet naar China
In het nieuwsitem worden voorbeelden gegeven van desinformatie	11	10	0	1 aprilgrappen
In het nieuwsitem wordt uitgelegd wat desinformatie is	16	5	0	

In het nieuwsitem wordt uitgelegd hoe je desinformatie zelf kunt herkennen	15	6	0	
In het nieuwsitem wordt het woord desinformatie gebruikt	21	0	0	
In het nieuwsitem wordt het woord misinformatie gebruikt	21	0	0	
In het nieuwsitem wordt het woord nepnieuws gebruikt	13	8	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over echt nieuws	16	5	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over valse informatie	20	1	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over verkeerde informatie	20	1	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over onjuiste informatie	18	3	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over juiste informatie	19	2	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over goede informatie	19	2	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die waar is	13	8	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die niet waar is	13	8	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die fout is	20	1	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die verzonnen is	15	6	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over informatie die klopt	18	3	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over onbetrouwbare informatie	19	2	0	
In het nieuwsitem wordt gesproken over betrouwbare informatie	19	2	0	
In het nieuwsitem wordt gewaarschuwd voor de gevaren van desinformatie	19	2	0	
In het nieuwsitem wordt aangegeven dat feiten moeten kloppen, zeker in de berichten van het NOS Jeugdjournaal	20	1	0	
In het nieuwsitem wordt aangegeven dat berichten van het NOS Jeugdjournaal allemaal waar zijn	19	2	0	

In het nieuwsitem geeft het NOS Jeugdjournaal aan zelf nieuws te hebben gebracht die desinformatie bleek te bevatten	17	4	0	1 aprilgrappen

Bijlage IV: Overzicht geanalyseerde nieuwsitems

Nieuwsitems van de uitzendingen en website NOS Jeugdjournaal tussen 1 september 2016 en 1 maart 2018. Totaal 21 nieuwsitems.

2016

November

Artikel 17 november

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2143539-mediawijsheid-waar-of-niet-waar.html?ext=html>

Uitzending 17 november

https://www.npo.nl/nos-jeugdjournaal/17-11-2016/POW_02992935

December

Uitzending 16 december

https://www.npo.nl/nos-jeugdjournaal/16-12-2016/POW_02992380

Stelling 16 december

<https://jeugdjournaal.nl/vraag/2000809-het-verschil-tussen-echt-nieuws-en-nepnieuws-moet-duidelijk-zijn.html>

Artikel 16 december

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2148623-facebook-gaat-kijken-of-nieuws-echt-is.html?ext=html>

2017

Januari

Uitzending 30 januari

https://www.npo.nl/nos-jeugdjournaal/30-01-2017/POW_03353489

Artikel 30 januari

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2155780-europese-politici-willen-nepnieuws-aanpakken.html>

April

Uitzending 1 april

https://www.npo.nl/nos-jeugdjournaal/01-04-2017/POW_03353542

Uitzending 2 april

https://www.npo.nl/zapp-weekjournaal-met-nos-jeugdjournaal/02-04-2017/POW_03353855

Artikel 1 april

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2165993-jeugdjournaal-stopt-met-1-aprilgrappen.html>

Artikel 2 april

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2166155-jeugdjournaal-stopt-met-grappen-maken-1-april.html>

Juli

Artikel 28 juli

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2185423-vieze-urker-vistaart-blijkt-een-grap.html?ext=html>

November

Uitzending 14 november

https://www.npo.nl/nos-jeugdjournaal/14-11-2017/POW_03353748

Artikel 14 november

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2202843-pas-op-voor-nepnieuws-ook-in-nederland.html>

Uitzending 17 november (1)

https://www.npo.nl/nos-jeugdjournaal/17-11-2017/POW_03353225

Uitzending 17 november (2)

https://www.npo.nl/nos-jeugdjournaal/17-11-2017/POW_03353751

Artikel 17 november

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2203256-echt-of-nep-kinderen-zien-online-moeilijk-het-verschil.html>

December

Artikel 25 december

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2209287-koning-wil-dat-mensen-in-nederland-meer-samenzijn.html>

2018

Februari

Uitzending 16 februari

https://www.npo.nl/nos-jeugdjournaal/16-02-2018/POW_03683338

Artikel 16 februari

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2217669-amalia-moet-lachen-om-onzin-verhaal-over-school-in-china.html>

Artikel 28 februari

<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2219836-celstraf-voor-zangeres-na-grapje-over-vervuilde-rivier.html>

Bijlage V: Interview met Simone Mutsaers

1: Interview met Simone Mutsaers op woensdag 16 mei 2018 in Hilversum.

Duur: 16 minuten, 10 seconden

1: Kun je kort iets over jezelf vertellen en de werkzaamheden die je doet?

2: Ja, dat kan ik. Uh, ik ben Simone, ik werk hier bij de NPO. Ik ben psycholoog van achtergrond, mediapsycholoog eigenlijk en uh ik werk al vijftien ongeveer bij het onderzoek. Dat is marktonderzoek, kwantitatief maar de afgelopen jaren geswitcht naar kwalitatief onderzoek. Kwalitatief onderzoek is kleinschaliger onderzoek, dat gaat meer de diepte in. Hier bij de NPO nodigen wij kijkers, luisteraars en gebruikers uit, maar ook mensen die we eigenlijk niet bereiken en die vragen we het hemd van het lijf en dat gaat over heel veel verschillende dingen. Enerzijds over de programma's, programmering, merken, zenders en platforms, maar bijvoorbeeld ook over hoe gebruiken ze media in het algemeen, wat voor thema's of onderwerpen vinden ze interessant, waar kunnen we op in kunnen spelen. Dus ook hele specifieke dingen. We hebben bijvoorbeeld nu iets lopen over nasynchronisatie. Uh, over ondertiteling ook wel eens wat dingen.

1: Mijn onderzoek gaat over het NOS Jeugdjournaal, wat ik net kort al even vertelde, en de rol die zij spelen bij kinderen in de leeftijd van 9 tot 12 jaar bij het leren herkennen van desinformatie. Wat is in jouw woorden desinformatie?

2: Ik vind het woord desinformatie een beetje moeilijk gekozen als ik heel eerlijk ben. Uh, mijn advies aan jou zou zijn om dat wat concreter te maken. Je had het net ook over nepnieuws uh fake news is nu natuurlijk een term die heel erg ook bij jongeren speelt, uh ja dus, ik vind desinformatie een moeilijke term. Daar kan ik zelf niet zo heel veel mee.

1: Ok, ik heb onder andere gekeken naar Nieuws en Nonsens, de uitzending van de NOS over nepnieuws, nieuws, desinformatie en daar kwam in naar voren dat nepnieuws een containerbegrip is geworden en eigenlijk ook gegeven wordt aan: hé ik vind dit nieuws niets waard of ik vind het niet leuk, dus uit zijn context is getrokken. Daarom heeft de NOS er voor gekozen om de term desinformatie te gebruiken, wat nu eigenlijk dus de leidende term is. Dus vandaar dat ik die term gebruik. Het is interessant om nu terug te krijgen wat die term doet.

2: Ja, voor mij doet die niets nee.

1: Want hoe zou je de term uitleggen aan kinderen van 9 tot 12 jaar?

2: Desinformatie?

1: Ja.

2: Ik zou aan kinderen zelf vragen wat voor nieuws zij onderscheiden, wat volgens hen echt - en nep nieuws is. Ik zou dus inderdaad, je neemt de doelgroep van 9 tot 12 jaar, nou, dat is een doelgroep die best wel goed zelf kan uitleggen wat ze wel en niet daaronder verstaan, dus ik zou het hen zelf vragen.

1: Want zijn kinderen van 9 tot 12 jaar in staat om informatie en desinformatie van elkaar te scheiden?

2: Weer die term, desinformatie. Tja, en informatie is breder dan nieuws. Desinformatie is ook breder dan nieuws. Dus, ja. Je vraagt aan mij of zij echt nieuws en nepnieuws...

1: Ja, waar en niet waar eigenlijk.

2: Nieuws gebaseerd op feiten van elkaar kunnen scheiden? Ja, ik denk dat wel. Als je gaat kijken in de ontwikkelingspsychologie van kinderen dan zit daar zeker wel voedingsbodem om te beweren dat zij dat van elkaar kunnen onderscheiden. Ja, als je hen daar op wijst wat dan, hoe dat in elkaar zou kunnen zitten.

1: Is het volgens jou ook belangrijk dat kinderen dit onderscheid kunnen maken?

2: Uh, ja, zeker wel. Er zijn ook heel veel projecten, met name in Scandinavische landen, die kinderen trainen om daar mee aan de slag te gaan. Daar zijn genoeg experimenten mee. Ik denk zeker wel dat het goed zou zijn, niet alleen voor kinderen, maar ook voor volwassenen.

1: Welke rol spelen echtheid en authenticiteit bij het mediagebruik van kinderen?

2: Uh, echtheid en authenticiteit zien we vooral op YouTube dat dat heel belangrijk is, sowieso op andere social media kanalen ook als het gaat over influencers en vloggers. We weten gewoon eigenlijk dat authenticiteit van gezichten steeds belangrijker is geworden en misschien wel belangrijker dan uh dan welke merken ze dan precies aandragen. Het gaat er wel heel erg om dat het klopt.

1: Wat kun je mij vertellen over het mediagebruik van kinderen? Wat kijken ze, wat gebruiken ze, hoeveel tijd spenderen ze daar aan?

2: Oh, dat is een hele algemene vraag, dat zou je dan een beetje moeten specificeren.

1: Zou je specifiek iets kunnen vertellen over het mediagebruik van kinderen van 9 tot 12 jaar?

2: Dat zou wel kunnen, maar dan moeten we heel even de rapportages ook er bij pakken. Mediagebruik, heb je het dan over de tablet uh. Wat ik bijvoorbeeld wel kan vertellen als het gaat over apparaten, dat we zien dat vanaf hele jonge leeftijd dat apparaten interessant zijn. Tablets en smartphones komen al heel snel in het leven van jonge kinderen, naast televisie. Ouders zetten hun kinderen relatief jong voor de televisie. Logisch, dan heb je even je handen vrij. Op een gegeven moment wordt die tablet opzij geschoven voor de spelcomputer, die gaat dan ineens heel erg aan populariteit in winnen. Dat is zo vanaf 8 jaar, en iets meer bij jongens dan bij meiden. Maar vanaf een jaar of 10 zien we dat alle apparaten een beetje minder populair worden vanwege de smartphone. We weten dat kinderen in de Randstad een beetje vanaf een jaar of 8 toegang krijgen tot een eigen smartphone, en soms ook al wel een eigen internetabonnement en in kleine steden, gemeenten in het land is dat vanaf 10 jaar. Dat is wat ik je kan vertellen.

1: En meer specifiek dan over mediagebruik rondom nieuws. Waarom kijken kinderen van 9 tot 12 jaar naar nieuws en specifiek het NOS Jeugdjournaal?

2: Dat zou ik zo niet durven te zeggen. Wij doen wel eens iets voor het Jeugdjournaal, maar dat gaat dan over de programmahoud, niet zozeer over waarom kijk je überhaupt naar nieuws. Dat zou je echt bij het Jeugdjournaal zelf moeten vragen.

1: Ja, want in je onderzoek naar mediagebruik van kinderen, is daar ook gekeken naar het nieuws wat ze kijken via tablet, televisie, smartphone?

2: Nee, dat hebben we niet gedaan en daarom heet het onderzoek ook exploratief onderzoek, dus dat we heel breed in kaart hebben gebracht: wat voor type apparaten gebruiken kinderen, op welk moment van de dag doen ze dat en wat voor soort content gebruiken ze daarvoor. De nadruk zit veel meer op social, filmpjes kijken, gaming en ook een stukje films en series, het gaat niet zo diep in op genres. We gaan niet precies kijken wat voor soort filmpjes ze dan kijken op YouTube, of wat voor films, of wat voor series. We hebben grofweg een differentiatie aangebracht, maar niet op titel. Deze vraag zou je bij het Jeugdjournaal moeten stellen.

1: Ja. Zou je misschien wel iets kunnen zeggen over wat belangrijke aandachtspunten zijn als je nieuws wil maken voor kinderen?

2: Ja, ook hierbij, ja, weet je, ik heb onderzoek gedaan naar het Jeugdjournaal, maar dat is echt in opdracht van het Jeugdjournaal en ook van ZAPP en ja, ik voel me niet helemaal vrij om dat hier zo nu met jou te delen, omdat je ook niet in opdracht van het Jeugdjournaal werkt. Nogmaals zou ik je daarvoor willen verwijzen naar het Jeugdjournaal.

1: En als je het niet specifiek hebt over het Jeugdjournaal, maar kinderen en nieuws, zou je daarover dan kunnen zeggen op basis van het onderzoek wat belangrijk is rondom het maken van nieuws, de plekken waar je het nieuws brengt, zoals social media en bepaalde tijdstippen en welke inhoud?

2: Het is een beetje te breed.

<Onderbreking door collega's.>

2: Wat was de vraag ook alweer?

1: Of je in het algemeen iets kunt zeggen over de inhoud, het tijdstip of de vorm waarin nieuws gebracht wordt naar kinderen, wat daarbij belangrijke aandachtspunten zijn?

2: Uh, ja, uh, ik vind het een hele moeilijke vraag. Het is heel erg afhankelijk van, ik zit nu heel erg met het Jeugdjournaal in mijn hoofd, en je hebt het over vorm, ja, dat zou dus alles kunnen zijn. Ja, wat, he, heel erg voor de hand ligt is om op YouTube het een en ander te brengen in short vorm en om bepaalde gezichten daar aan te verbinden. Kinderen van 9 tot 12 jaar vinden het ook altijd heel leuk om zelf een bijdrage te leveren aan, dus om uh in een of andere manier uh ja daar aan mee te doen. Ja, dus dat. Ik vind het een hele brede vraag.

1: Zou ik je misschien iets meer mogen vertellen over wat het NOS Jeugdjournaal heeft bericht over desinformatie? Ik heb daar aan kwantitatieve inhoudsanalyse naar gedaan.

2: Ja.

1: Ik heb de afgelopen anderhalf jaar onderzocht, dat is 1 september 2016 tot 1 maart 2018, en daarin berichtte het Jeugdjournaal 21 keer over desinformatie. Dat deden ze zowel in de uitzending als op de website en daar kwamen een aantal punten uit naar voren die ik graag aan je voor zou willen leggen.

- Ze gebruiken veertien termen als het gaat om desinformatie. Het woord desinformatie gebruiken ze overigens niet.
- In de uitzendingen wordt twee keer gezegd dat alle berichten van het NOS Jeugdjournaal waar zijn. Dit wordt gezegd door mensen die werken bij de NOS.
- Er worden regelmatig voorbeelden gegeven van desinformatie. Dit zijn vaak 1 april grappen of grappige berichten in de trant van "beer kan vliegen" of "aap in de ruimte". Inhoudelijke voorbeelden missen. Er is bijvoorbeeld geen aandacht besteedt aan het verhaal rondom Hillary Clinton en de pizzeria uit december 2016.
- In 5 van de 21 items wordt uitgelegd wat desinformatie is.
- Desinformatie wordt door het NOS Jeugdjournaal geframed als een internetprobleem. Ze hebben het in de context van dit onderwerp meestal over berichten die je online leest via social media en raadplegen ze een internetdeskundige.

Als je dit zo hoort, is er dan iets wat je opvalt, of iets waarvan je zegt dat je het toejuicht of in twijfelt trekt?

2: Uh, ja. Het is heel gedetailleerde informatie. Je zegt het nu zo, maar ja, wat valt mij op? Dat vraag je hè? Dan zou ik het nog een keer moeten horen eigenlijk. Ja, wat ik belangrijk vind is dat het Jeugdjournaal daar zeker aandacht aan besteedt. Ik snap wel dat zij dat linken aan internet, omdat internet één van de belangrijkste media is voor kinderen.

1: En het feit dat van de 21 items 5 keer wordt uitgelegd wat desinformatie is, kunnen we er dan vanuit gaan dat kinderen al weten wat desinformatie is?

2: Ja, hier hebben we het al eerder over gehad. Ik vind de term desinformatie heel raar. En je gaf net ook aan dat het Jeugdjournaal die term zelf ook niet gebruikt.

1: Nee, zij gebruiken termen als niet waar, onjuiste informatie of informatie die niet klopt.

2: Nou, om dan antwoord te geven op jouw vraag: ik denk dat kinderen begrijpen wat er bedoeld wordt met de term nepnieuws en niet wat er bedoeld wordt met de term desinformatie.

1: Dus de terminologie is belangrijk?

2: Dus ik vind het terecht dat het Jeugdjournaal de term desinformatie niet hanteert.

1: Hoe zouden nieuwsmedia voor kinderen kunnen inspelen op de belevingswereld van kinderen en het herkennen van informatie die waar is en informatie die niet waar is? Zowel op social media als op televisie.

2: Het zijn allemaal hele brede vragen die je mij stelt.

1: Is het überhaupt een rol van de media om te kinderen te leren wat waar is en wat niet waar is?

2: Is het een taak van de NPO of van media?

1: Van media.

2: Is het een taak van media om kinderen te leren onderscheid te maken tussen nepnieuws en nieuws gebaseerd op feiten?

1: Ja.

2: Of ik dat een taak vindt van de media?

1: Ja.

2: Ik vind het een taak van de overheid, om dat op de basisschool goed duidelijk te maken en ik denk dat media daaraan bij kunnen dragen. En ik denk zeker dat publieke media daar aan bij kan dragen. Maar he, je ziet op YouTube ook allerlei initiatieven, zoals bijvoorbeeld influencers die met elkaar een verbond maken om te laten zien wat nou reclame is en wat werkelijkheid. Wat vinden we werkelijk, wat past bij onze persoonlijke stijl en waar worden we voor betaald om dat te zeggen? Dus ik vind ook dat commerciële media daar wat meer openheid, en ik denk ook dat de tijdsgeest en het feit dat kinderen authenticiteit zo belangrijk vinden, dat dat vereist van allerlei soorten media om daar verder aandacht aan te geven. Maar ik vind het geen taak, ik vind het de taak van de overheid.

1: Ja. En met de overheid bedoel je specifiek onderwijsinstanties of het kabinet?

2: Het Ministerie van Onderwijs in eerste instantie. Zij zouden daar beleid op moeten voeren.

1: Ok, dank je wel.

2: Dat was hem?

1: Ja.

Bijlage VI: Interview met Chris van Hall

1: Interview met Chris van Hall op vrijdag 18 mei 2018 in Amsterdam.

Duur: 38 minuten, 15 seconden

1: Zou je jezelf kort voor willen stellen en wat willen vertellen over je werkzaamheden?

2: Ja, ik ben manager Nieuws in de klas. Nieuws in de klas is een stichting uh gefinancierd door de uh EDP nieuwsmedia. Ehm, wij stimuleren het gebruik van nieuws in het onderwijs en richten ons op taalvaardigheid, mediawijsheid en burgerschap. En we kunnen al onze, ehm, diensten kosteloos aanbieden aan het onderwijs en we kunnen uh content van nieuwsbedrijven gratis aanbieden aan het onderwijs. Dat kan zijn op papier, bezorging bij leerlingen of bij docenten op school. En uh digitale content, ook van een heleboel dagbladen kunnen we gratis het nieuws aanbieden via Blendle. En dat dan voor bepaalde periodes. En daar hebben we lesmaterialen en lesprojecten en materialen omheen en kennis vergaren we en verspreiden we. Ja. Dat is het belangrijkste wat we doen. Dat doen we uh onder andere door samenwerkingen, door te lobbyen richting het onderwijs en samen te werken met groepen docenten.

1: Heb je een schatting hoeveel schatting of misschien specifieke cijfers van hoeveel docenten, leerlingen of scholen gebruik maken van jullie diensten?

2: Ja, het aantal klassen zit tussen twee en drie duizend per jaar dat er gebruik van maakt en dat is dan een veelvoud van leerlingen natuurlijk. We verspreiden ongeveer iets van 600.000 dagbladen in het onderwijs per jaar en sinds een jaar bieden we ook Bendle aan en daar hebben we sinds een jaar 19.000 coupons voor uitgedeeld waarmee je steeds 4 weken toegang hebt tot één of meerdere titels via Blendle. De naamsbekendheid is redelijk hoog, en de dienst ook wel, maar er valt nog steeds een wereld te winnen en vanuit burgerschap en mediawijsheid en taalvaardigheid, eigenlijk alle drie die termen hebben wel de wind mee in het onderwijs, dus het gaat goed en we groeien ook wel de laatste jaren. En oja, gericht op uh vanaf groep 5/6 kan je er mee beginnen in het basisonderwijs, maar het begint echt bij begrijpend lezen, zeg maar uh, als dat wat steviger staat. Maar je kan al veel projecten doen over het nieuws, leerlingen van alle leeftijden krijgen heel veel mee dus het is denk ik altijd belangrijk om te laten zien wat nieuws is, daar kan je natuurlijk op alle leeftijden al mee beginnen. Verder bieden we het ook aan voor het voortgezet onderwijs en MBO kan er ook gebruik van maken, maar daar zijn we iets minder actief op met onze lesmaterialen.

1: Ik vertelde net al even kort dat mijn onderzoek gaat over het NOS jeugdjournaal en kinderen tussen 9 en 12 jaar en hoe zij desinformatie kunnen leren herkennen. Wat is in jouw bewoording desinformatie?

2: Daar hadden we het net al even over, maar desinformatie uh is een deel van het nepnieuws, nepnieuws is een beetje een containerbegrip. Desinformatie is bewust misleidende informatie met valse informatie zeg maar. Met een bepaald motief, dat kan zijn: sturen op verwarring, uh dat kan politiek of commercieel gemotiveerd zijn. Dat is volgens mij desinformatie.

1: Hoe zou je de term uitleggen aan kinderen?

2: Informatie die niet waar is en je hebt altijd heel veel informatie en dat is een genuanceerd

ingewikkeld verhaal. Mijn omschrijving van desinformatie, is dat waar? Ook dat is een perspectief. Dus er zijn heel veel verschillende perspectieven en volgens mij is het belangrijkste is voor leerlingen om te leren, dat ze leren begrijpen dat er verschillende perspectieven op informatie, of op data, zijn zeg maar. En dat je dat op verschillende manieren kan interpreteren. Dat bewust misleidende informatie maakt soms deels bewust van waarachtige informatie en soms natuurlijk ook van nepdata. Maar ik denk eigenlijk dat het nepnieuws of fakenieuws, of al die termen, de laatste tijd is dat heel veel in het nieuws. Maar ik denk de kern zit hem in informatievaardigheden. Leerlingen moeten goed kunnen zoeken en waarderen van inhoud die ze zien. En ook hun eigen positie daarin. Wat voor de één nepnieuws is, is voor de ander misschien wel helemaal geen nepnieuws.

1: Is dit ook onderdeel van jullie lespakketten? Bijvoorbeeld van het thema mediawijsheid?

2: Ja. Het begint eigenlijk op heel veel verschillende gebieden, zeg maar. We hebben een checklist waarmee je nepnieuws zou kunnen onderscheiden, maar ik geloof niet zo helemaal in checklists, dat je die naast je uh berichtgeving houdt, en kijkt of het nep is, dus het zit veel meer in een bewustwording uh dat het bestaat en verder moet je dat proberen te tackelen. Er is een veelheid van facetten die daarin een rol spelen. Je hebt bijvoorbeeld een brede algemene kennis nodig, je moet bewust zijn van motieven voor het publiceren, je moet onderscheid kunnen maken in verschillende genres van nieuws of media. Eigenlijk zijn het gewoon de journalistieke regels die je daarvoor moet toepassen, maar dan bij de gebruiker, bij de eindgebruiker van dat medium. Ja, dat is aan de ene kant de bron controleren, is dat een betrouwbare bron, ken ik die, kan ik daar nog wat meer over terugvinden? Ik ben even mijn verhaal kwijt. Ja, dat moet je doen, journalistieke vaardigheden. Hoor, wederhoor, kan je dat terugvinden in een artikel en is het een compleet verhaal, dus eigenlijk die standaard journalistieke vaardigheden, ja die zit verweven door al onze lesmaterialen natuurlijk. En dat begint soms met kleine oefeningetjes: probeer feiten en meningen te onderscheiden of schrijf eens een andere titel boven een klein artikeltje, uh of probeer een andere foto bij een artikel te zoeken. Zo zit dat helemaal verweven door al onze lesmaterialen. En soms is dat meer gericht op een onderwerp, bijvoorbeeld 'de verkiezingen' ofzo, en soms gaat het meer echt over het nieuws. We hebben bijvoorbeeld een heel uitgebreid pakket, Nieuwsmakers. Daarin ga je eerst nieuws analyseren, daarna je eigen positie, dus wat is mijn voorkennis, vrij uitgebreid gaan leerlingen daarmee aan de slag. Uiteindelijk gaan ze daarmee zelf een nieuwspublicatie of nieuwsproductie maken. Ik denk dat dat ook heel sterk is: door zelf te ervaren hoe het is om iets op te schrijven, begrijp je ook hoe dat binnenkomt bij anderen. Als leerlingen van groep 7, zeg maar, een schoolkrant maken, dan zijn ze apetrots en is het opeens echt waar: als zij dat verslag hebben geschreven, ja dan begrijpen ze ook hoe dat binnenkomt. Aan de ene kant dat het gewoon mensenwerk is, want daar moet je je gewoon ook altijd bewust van zijn: het is gewoon mensenwerk. En soms voelt dat niet zo voor mensen, als het ergens zwart op wit staat. Dat is denk ik ook een heel belangrijke bewustwording.

1: Is het belangrijk dat kinderen het onderscheid kunnen maken tussen wat waar is of wat niet waar is?

2: Ja! Nou ja, nog belangrijker is het denk ik dat je leert dat er verschillende perspectieven mogelijk zijn. Uhm, ja en waar of niet waar, dat is volgens mij essentieel als je, nou ja als je het vanuit een groot plaatje bekijkt, als je nieuws dan opvangt als sociale, maatschappelijke, actuele bronnen en je dagelijkse samenvatting van de wereld daarmee hebt, en daarop baseer je ook je visie op de wereld en je keuzes die je maakt, en je meningsvorming is

natuurlijk ook erg belangrijk daarin. Of het nieuws heel belangrijk voor je meningsvorming, dan heeft het groot maatschappelijk effect zeg maar. Dus ik denk dat het heel belangrijk is ja.

1: Blijkt in de praktijk ook dat kinderen van 9 tot 12 jaar in staat zijn om dat onderscheid te maken?

2: Ja. Met kleine lesjes kan je dat dus beginnen. En, ja, je hebt eigenlijk allemaal verschillende soorten van wat ik net al zei: het gaat wat mij betreft niet alleen om desinformatie, maar ik trek het eigenlijk breder. Dat ze begrijpen hoe het nieuws in elkaar zit en wat de dynamiek daarachter is en dat ze onderscheid leren maken tussen reclame en gewoon nieuws. Ja, en daar is natuurlijk ook heel belangrijk het controleren van je bronnen en het netjes omgaan met bronnen. Dat moeten ze natuurlijk ook gewoon leren voor Nederlands, dus het sluit op een heleboel plekken ook gewoon naadloos aan op het onderwijs, want ook daar moeten ze natuurlijk de bronnen ook goed vermelden. En als ze zien dat iemand anders dat niet doet, kunnen ze de informatie beter plaatsen.

1: Nu zijn jullie als stichting dus heel erg bezig met het kinderen aanleren van journalistieke vaardigheden en het leren herkennen van bronnen en informatie. Is dat ook een rol van de media zelf, dat ze leren aan de ontvanger wat informatie en wat desinformatie is?

2: Dat doen de nieuwsbedrijven eigenlijk via Nieuws in de klas. Wij worden gefinancierd door nieuwsbedrijven, dus aan die kant zit het al. En ik denk zeker dat media daar ook een belangrijke rol in hebben, dat doen ze natuurlijk ook: er is heel veel reflectie op het eigen werk natuurlijk en ook het, nou ja, het netjes omgaan met die journalistieke regels, dus het goed onderscheid maken tussen feiten en meningen. Ik denk dat dat, maar dat hangt misschien een beetje van de aanbieder af. Sommigen houden meer van waar dat een beetje verweven zit en anderen houden meer van een propere nieuwsduiding zeg maar. En, maar ik denk wel dat media zich daar bewust van zijn, van de ontvanger zeg maar. En uh, ja. Dus ik denk het zeker.

1: Zou je iets kunnen zeggen over de rol die echtheid en authenticiteit spelen in het mediagebruik van kinderen?

2: Nou, uh, een brede vraag. Ik denk voor, ja, een beetje vanuit onze diensten gedacht, uh, leerlingen vinden het heel gaaf om te werken met het echte nieuws. Als ze in een lesboek een fictief artikel krijgen en daar staan vragen bij dan uh is dat een heel ander gevoel dan als ze het nieuws van vandaag zien en aan de hand daarvan vragen krijgen. Dan ontdek je ook samen met je leraar: wat is hier aan de hand? En de volgende dag gebeurd er nog meer en dat kan gekoppeld worden aan je situatie thuis. Misschien hoor je over belangrijk nieuws wat dan speelt. Je hebt natuurlijk het schokkend nieuws, dan blijft dat veel meer haken bij leerlingen en geef je het ook echt een functie. Tenminste dan heeft het inhoudelijk kracht. Dan heeft het ook zin om daarover te leren in plaats van Pietje wilde graag een speeltuin organiseren en ging daarom naar de gemeenteraad, weet je wel. Als dat er echt is, bij jou in het dorp dan wordt het betekenisvol. En dat is ook wel een stroming in het onderwijs die steeds meer recht krijgt, zeg maar. Betekenisvol onderwijs, dus dat je het ook relateert aan de omgeving van de leerling. En daarin is nieuws natuurlijk heel krachtig.

1: Wat is volgens jou de reden dat kinderen van 9 tot 12 jaar het nieuws volgen?

2: Uhm. Ik denk, kinderen zijn niet altijd heel anders dan volwassenen. Die zijn ook gewoon geïnteresseerd, misschien wel meer geïnteresseerd dan volwassenen. En daarin heb je

gewoon heel veel verschillende uh mensen en verschillende interesses. Dus sommigen leerlingen zijn meer maatschappelijk geïnteresseerd, zijn geïnteresseerd in hun omgeving en zijn benieuwd hoe dat systeem dan in elkaar zit en stellen daar vragen over. Anderen zijn meer geïnteresseerd in andere onderwerpen. Dus dat verschilt heel erg. Leerlingen zijn denk ik sowieso heel nieuwsgierig. Ze krijgen heel veel mee via verschillende kanalen, al is het maar een gesprek tussen twee ouders op het schoolplein. En dan willen ze daar toch meer van weten, ze willen het begrijpen. Het zijn denk ik de motieven die wij als volwassenen ook hebben om het te volgen. En soms zijn het ook betweters, die kinderen, die willen ook praatje bij de koffieautomaat hebben zeg maar en er over mee kunnen praten, zeg maar.

1: Jullie leveren bronnen aan waar ze nieuws uit kunnen halen, wat je zei: dat zijn kranten, maar ook Blendle en dergelijke. Wat is voor kinderen de voornaamste bron voor het nieuws? Is dat wat ze in de klas krijgen aangeboden, of is dat ook wat ze tot beschikking hebben via apparaten thuis, of televisie?

2: Ja, dat is heel divers. Ik denk uh niet alle scholen werken met ons, ik zou het graag willen, maar ook binnen de gebruikers, docenten, die werken met ons materiaal is het heel divers. Sommige docenten hebben zeg maar gespreid, het hele jaar door gebruiken ze het nieuws. Bijvoorbeeld een docent met wie we veel contact hebben, die er ook veel gebruik van maakt, begint gewoon elke dag met een kwartier de krant lezen en stelt daar vragen over. Het is een ervaren docent, dus die weet ook: vanmiddag gaan we aardrijkskunde doen, wat is er in Colombia gebeurd? En uh, dus die is heel ervaren, die kan het helemaal inpassen in zijn alledaagse praktijk. Ik denk dat ook dat je als je elke dag, voor mezelf leer ik ook nog steeds heel veel van het nieuws. Nou, een docent NEDerlands, van het voortgezet onderwijs dan, die zegt ook: als je elke week met je klas van 5 of 6 VWO één keer een artikel goed analyseert dan hoef je dat hele eindexamen eigenlijk niet meer te maken, dan uh begrijp je precies hoe een opbouw in elkaar zit. Dus het wordt op heel veel verschillende manieren gebruikt. En voor leerlingen komt het ook op heel veel verschillende manieren binnen. Jeugdjournaal is natuurlijk een belangrijk kanaal. Maar heel veel, de krant wordt ook nog steeds in heel veel huishoudens gelezen. Je ziet dat eigenlijk kinderen de krant toch wel meer lezen en dat het dan een dip krijgt zeg maar rond de middelbare school leeftijd. Dus de sociale omgeving voor het volgen van nieuws is heel belangrijk. Je ziet ook bij abonnementen van dagbladen: als je ouders zelf thuis vroeger de krant hebben gehad dan ben je zelf veel meer genegen om ook een abonnement te nemen of de krant te gaan lezen, dan als je in een nieuwsarme omgeving zit. Dus de sociale omgeving is ook heel belangrijk. En het leren volgen van het nieuws is natuurlijk ook best heel ingewikkeld. Uh, je moet het voorgedaan krijgen. Als een kind nog nooit het nieuws heeft gezien en je geeft het een krant, dan denkt het: wat moet ik hier mee? Die begint links bovenin te lezen en haakt na twee minuten af waarschijnlijk. Dus je moet het nieuws ook leren volgen, dat het scannende wijs kan, je hoeft niet alles te lezen. Langzaam krijg je een bredere kennis en kan je het indelen: o ja, dit is een ramp die gebeurd, dit gaat over politiek uh de besturing van het land of zoiets, dit gaat over sport. Als je dan het nieuws leert lezen, ja, dan wordt het ook leuker. Als er dan Olympische Spelen zijn en uh er is kunstschaatsen op tv, dan kan ik dat ook ineens, ineens begrijp ik het. En omdat ik er wat vanaf weet wordt het interessanter, en dat geldt natuurlijk voor iedereen. Want dan leer je het ook lezen, bij kunstschaatsen bijvoorbeeld weet ik: bij die moet je meer op de techniek letten, en die heeft meer flair en dat is een moeilijke oefeningen en op het laatst moet je goed opletten. Als je dat opeens weet en je kan ook zo een artikel lezen over de politiek ofzo, dat is dan meer voor het voortgezet onderwijs, als je dat soort dingen weet, maar dat ligt ook op een lager

niveau. Als je weet wie Mark Rutte is lees je al weer anders een artikel over hem. Een zekere basiskennis is essentieel. En dat proberen wij als Nieuws in de klas, dat er een gewoonte ontstaat. En je hebt natuurlijk ook heel veel digitale kanalen, alle nieuwskanalen zitten ook op Instagram en Snapchat en uh. Ze horen ook gewoon veel via via van elkaar. Dus de nieuwsconsumptie is eigenlijk groter dan ooit. En dat is eigenlijk in tegenspraak met wat je vaker hoort: mensen zijn niet meer geïnteresseerd, en de nieuwsorganisaties hebben het lastig ofzo, maar tegelijkertijd ja, als ik in de klas kom ben ik altijd verbaasd. Niet iedereen hoor, het verschilt heel erg, maar er zijn heel veel leerlingen die van van alles en nog wat alles afweten. En uh, dat adviseren we bijvoorbeeld ook bij schokkend nieuws, als er heftig nieuws is, bijvoorbeeld aanslagen of zoiets, ja dan moet je dat in de klas behandelen. Want op zoveel verschillende manieren krijgen ze er wel iets van mee, en als je het dan niet behandelt kan de fantasie de vrije loop gaan. Dan wordt het opeens heel eng: we hebben Parijs en Brussel gehad, is Amsterdam de volgende stad die aan de beurt is? Misschien is dat ook wel zo, maar dan nog is de kans heel klein dat je er bij bent. Dus het is geruststellend om er iets van af te weten. En tuurlijk moet je daar niet teveel in details, en verschilt het per groep, dus als docent moet je dat heel goed aanvoelen. Maar leerlingen krijgen op heel veel verschillende manieren, op heel veel verschillende manieren hebben ze daar weet van.

1: Je geeft dus duidelijk aan dat nieuws heel breed beschikbaar is voor kinderen. Nu maakt het Jeugdjournaal specifiek nieuws vóór kinderen, Wat zijn dan belangrijke aandachtspunten, als je specifiek nieuws voor kinderen maakt?

2: Ja, wat ze bij het Jeugdjournaal, en je ziet ook wel een soort variant bij NRC Next zeg maar, is dat ze ook altijd het bredere plaatje schetsen. Dus niet meteen naar het laatste nieuwsfeit en daar diep op ingaan, en commentaar en kritiek, maar even het bredere plaatje: er is in Syrië al een tijdje een burgeroorlog en we hebben nu te maken met die en die situatie, bijvoorbeeld. Dus uh dat ze het even in perspectief plaatsen, dat is denk ik belangrijk. En ja, tuurlijk moet je, gaat het om ander woordgebruik. Als je, als je het hebt over het schokkende nieuws moet je daar natuurlijk ook anders mee om gaan: niet per se de details, niets per se die schokkende beelden erbij, maar ook wel laten zien wat het met andere leerlingen in Nederland bijvoorbeeld doet. Dus niet alleen maar inzoomen daar, maar ook wat je er in Nederland mee kan en moet. Soms is het goed om een handelingsperspectief te geven als er iets aan de hand is. Wil je er ook iets aan doen? Dat ze niet alleen maar het nieuws frontaal naar zich toe krijgen, maar dat ze zelf ook mee aan het werk gaan, dat ze er zelf iets mee doen. Dat zijn allemaal elementen die denk ik wel helpen daarbij, bij het brengen van nieuws aan kinderen. Maar ik denk niet dat je teveel op uh soms zie ik ook wel voorbeelden dat het echt als kinderen nieuws gebracht wordt, zeg maar, ik denk dat je ze wel ook serieus moet nemen. Dat is wel heel belangrijk. Ja.

1: Ik heb de nieuwsberichten van 1 september 2016 tot 1 maart 2018, dus anderhalf jaar lang, geanalyseerd op basis van wat zij berichten over desinformatie. Daar heb ik een kwalitatieve inhoudsanalyse voor gedaan en daar zijn een aantal interessante punten uit naar voren gekomen die ik je graag zou willen voorleggen en dan ben ik benieuwd wat je daarin toejuicht, wat je eventueel in twijfel trekt of wat je misschien mist daarin.

De eerste is: zij gebruiken 14 termen om desinformatie te duiden. Opvallend daarbij is dat ze de term desinformatie nooit gebruiken.

2: Ja. Ja, dat is, op zich vind ik het niet erg om veel verschillende termen te gebruiken, want daarmee laat je ook de veelheid zien. Het is ook niet een heel eenzijdig verhaal, waar we het al eerder over hadden. Nepnieuws, fakenieuws, is een belangrijke uh aanleiding geweest en er zit nou eenmaal een heel groot verschil tussen een kanaar en satirisch nieuws, zeg maar. Dus dat vind ik niet per se erg. Je moet ook zorgen dat je niet altijd een eenvormig verhaal vertelt, dat je juist die weidheids laat zien. Ik denk wel dat het belangrijk is om ook desinformatie te noemen. Dat is wel volgens mij waar meer mensen over nadenken de laatste tijd. Nepnieuws is ook kleurend aan de ene kant. Dat gaat over dus eigenlijk, nou ja, zoals jij het ook al omschreef, over informatie. Wanneer is iets nieuws? Dat is het pas misschien als het wordt opgepikt door meerdere nieuwsorganisaties. Ja, en als het goed is zit daar, zit binnen in ieder geval de professionele nieuwsmedia poortwachters die dat moeten selecteren. Dus het gaat denk ik inderdaad meer om desinformatie, dan om nepnieuws. Plus de kleuring die je er mee krijgt. Nieuwsorganisaties zijn al jaren bezig met het controleren van feiten, bronnen analyseren, dus het gaat nu juist, nieuwsorganisaties zijn bij uitstek geselecteerd om die rol als poortwachter te nemen. En er zijn natuurlijk uh het vak journalist is natuurlijk een vrij beroep. Iedereen mag zijn stukjes schrijven, en daar ben ik ook hartstikke voor, leve de vrijheid van meningsuiting en persvrijheid. Maar daarmee is het wel belangrijk dat je begrijpt dat er verschillende perspectieven, verschillende genres en uh belangrijk onderdeel van je informatievaardigheden is altijd beseffen: wie is de afzender van dit bericht?

1: In die anderhalf jaar tijd hebben ze 21 keer bericht over desinformatie, ik houd die term aan. In twee items zeggen ze ook dat alle berichten van het NOS Jeugdjournaal waar zijn. Dit wordt gezegd door een presentatrice en de directeur van de NOS. Is dit een statement die een nieuwsorganisatie kan en mag maken?

2: Nee, wel dat ze hun uiterste best doen om het nieuws en dat ze daar verschillende stappen voor maken om zoveel mogelijk waar nieuws te brengen, maar uh ik denk ook zeker juist bij Jeugdjournaal zit ook wel eens meningen er door verweven en uh ook dat is een onderdeel van het bredere complex. Niet per se nepnieuws, maar wel voor het begrijpen van je nieuwsbronnen. En soms gaat er ook wel eens wat mis. Dus dat is lastig, maar dat is een genuanceerd verhaal natuurlijk, dus soms wil je ook wel eens kort zijn. In plaats van zeggen: "wij doen ons best", ja je kan ook wel zeggen: "95% van alles wat we zeggen is waar". Ik zou daar niet per se zo zwaar aan trekken. Maar in principe is het onwaar. Het is onwaar. Alleen al dat bericht is alleen onwaar.

1: Er worden regelmatig voorbeelden gegeven van desinformatie. Dit zijn vaak 1 april grappen, waar zij natuurlijk ook elk jaar mee uitpakken. Of grappige berichten in de trant van "beer kan vliegen" of "aap in de ruimte". Inhoudelijke voorbeelden ben ik niet tegenkomen in die anderhalf jaar tijd. Er is bijvoorbeeld geen aandacht besteedt aan het verhaal rondom Hillary Clinton en de pizzeria uit december 2016. Is dit begrijpelijk voor een nieuwsmedium die voor kinderen bericht, dat je juist de grappige dingen er uitpakt of zijn de inhoudelijke voorbeelden ook belangrijk?

2: Ik denk wel dat het belangrijk is, maar het hoeft niet per se het verhaal van de pizza-gate te zijn. Maar ik denk wel dat het belangrijk is, los van dat je ook wel eens kort door de bocht mag zeggen: we proberen zoveel mogelijk, wat we doorgaans doen is waar zeg maar, maar uh denk ik wel dat het goed is om je eigen rol daarin te laten zien. En daar hoort volgens mij

desinformatie wel bij ook. Dus het is belangrijk om leerlingen te leren over het nieuws en wat de rol van nieuwsorganisaties is en zo ook het Jeugdjournaal.

1: We hadden het net al even over het leren herkennen van desinformatie. In 5 van de 21 items wordt uitgelegd wat desinformatie is. Is dit naar verhouding een begrijpelijk cijfer of zou eigenlijk in elk item die context nog even geschetst moeten worden?

2: Dat hangt er een beetje van af op welk niveau. Als het gaat om een 1 april grap dan hoeft het niet altijd. Maar nogmaals: het is wel belangrijk om je genre te duiden. Jezelf als afzender te laten, en dat het ook maar een perspectief is en dat je daarin bronnen gebruikt. Dus ja, volgens mij is het belangrijk. Zeker bij kinderen, als je het er over hebt, dat je even dat bredere perspectief, dat kadertje van in Syrië is al langer een burgeroorlog gaande, dus volgens mij is dat belangrijk. Dus als dat het bredere kader is waarin het wordt geplaatst dan zou het logisch zijn om dat ook even uit te leggen. Maar ja.

1: Hoe zou het Jeugdjournaal kunnen inspelen op berichtgeving over desinformatie voor kinderen van 9 tot 12 jaar?

2: Ik denk door te laten zien hoe hun werkwijze is, zeg maar. Dat ze hun bronnen controleren, en dat ze, en dat te laten zien. Volgens mij kun je daar een hartstikke leuk item van maken. En soms, nou ja, dat vooral. Laten zien hoe je aan je bronnen komt. Eigenlijk een beetje het verhaal van Joris Luyendijk: laten zien en uitleggen hoe je aan je bronnen komt, waar je twijfels hebt. Dat kunnen ze ook prima bij een item doen, en volgens mij is dat ook heel leerzaam.

1: Dus transparantie in het proces van het maken van nieuws?

2: Ja. Dat is volgens mij uh belangrijk. Verder doet het Jeugdjournaal natuurlijk ook veel. Ik heb niet helemaal zicht op wat ze allemaal doen, maar een lespakketje. Ze doen natuurlijk ook schoolbezoeken. In dat alles kun je het meenemen op deze manier.

1: Dus het zit hem niet alleen in de uitzendingen. Ze hebben pas bijvoorbeeld een dag georganiseerd dat kinderen vragen mochten stellen aan de presentatoren en dat ze helemaal laten zien: nou, dit is wat we doen. Dat is dus ook heel belangrijk voor de beleving van nieuws voor kinderen?

2: Ja. Ik ben zelf ook wel eens uh een soort prijsvraag, al langer geleden, op het Mediapark geweest met een groep kinderen. Het was heel grappig, maar je ziet daar al die decors staan en die staan soms opgestapeld, en daarmee beseften ze: he, alles is nep. Het voelt natuurlijk als een 3D omgeving, terwijl dat het helemaal niet is, die studio. Dus zij gingen helemaal los, schreeuwend liepen ze daar: dit is ook nep, nep, nep. Dat was heel leuk en ik vond het ook heel leuk om dat een beetje op te stoken. Dus nee, ik denk ook dat contact met die journalisten, dat is heel krachtig natuurlijk. Dat doen wij ook met verschillende projecten, dat een journalist in de klas komt om te vertellen: hoe werkt het nou als journalist. En uh wat zijn dan, dat project bijvoorbeeld is aan de hand van de aanslagen van Charlie Hebdo, dan komt een journalist in de klas en dan leren ze eerst over de vrijheid van meningsuiting en dan gaan ze bespreken met die klas, juist ook op VMBO scholen hier in Amsterdam. Want ook juist daar waren ook heel veel complottheorieën over de aanslagen in Parijs, en ja als je in je eigen bubbeltje zit wordt je heel vaak bevestigd in je eigen verhalen. Zo zit ik ook in mijn eigen

bubbel, maar er zit best wel een verschil tussen de VMBO scholier bubbel en de journalist. Dus daar, dat contact maken is heel belangrijk. En dan leren de leerlingen niet alleen van de journalist, maar andersom ook.

1: Ja, want het is ook heel goed voor het proces van het maken als je als journalist weet: dit is mijn doelgroep en dit is hun context.

2: Ja, klopt.

1: Dank je wel.

2: Graag gedaan.

Bijlage VII: Interview met Henrike van Gelder

1: Interview met Henrike van Gelder op woensdag 6 juni 2018 per e-mail.
Henrike van Gelder is hoofdredacteur van Kidsweek, 7Days en Samsam.

1: Wat is volgens jou desinformatie en hoe leg jij deze term uit aan kinderen van 9 tot en met 12 jaar?

2: Desinformatie is onjuiste informatie die willens en wetens wordt verspreid met als doel meningen te beïnvloeden of onrust te creëren.

Dat leggen wij in principe niet uit. Wij maken gewoon ECHT nieuws en hopen dat kinderen de kwaliteit daarvan waarderen.

Ik vraag me ook af in hoeverre ze met fake nieuws in aanraking komen, dat wordt toch vooral via social media verspreid. En daar zitten ze nog niet zo veel op. Ja met hun vrienden. Maar GeenStijl achtige platforms ... daar zitten ze (nog) niet op.

1: Zijn kinderen van 9 tot 12 jaar in staat om informatie en desinformatie van elkaar te scheiden?

2: Tja. De ene wel, de andere niet.

Ik kan hier werkelijk niks zinnigs over zeggen. En als ze het kunnen onderscheiden denk ik wel dat dat ze ooit geleerd is. Goed voorbeeld is reclame. Dat moet je de kleinsten uitleggen waartoe dat dient. We hebben het ook nooit getest of zo. Ik zou deze vragen bij Mediawijzer stellen.

Een goed voorbeeld dat ze wel zomaar klakkeloos geloven wat in onze krant staat – wat natuurlijk ook niet zo gek is want we zijn een super betrouwbaar medium – is onze 1 april-grap. Daar trappen ieder jaar weer honderden kinderen in. Dat weten we omdat elke grap oproept tot een actie, bijvoorbeeld een petitie ondertekenen.

Dit jaar ging het over een snoepchip in je mond die bijhoudt hoeveel je snoept en dat doorstuurt naar je ouders. Honderden kinderen ondertekenden de petitie op onze site. Daarna hebben we natuurlijk wel goed uitgelegd hoe het zat.

1: Is de media verantwoordelijk om kinderen te leren wat desinformatie is?

2: Dat weet ik niet. Wij nemen die verantwoordelijkheid wel door bij Kidsweek in de klas een les mediawijsheid te geven. Verder is het vooral de taak van de media om betrouwbare onafhankelijke journalistiek te bedrijven.

1: Welke rol spelen echtheid en authenticiteit voor kinderen van 9 tot 12 jaar in hun mediagebruik?

2: Deze vraag zou ik bij Mediawijzer neerleggen, die hebben daar ongetwijfeld onderzoek naar gedaan. Ik weet wel dat de kinderen die hier wel eens op bezoek komen allemaal vragen of alles echt waar is wat in de krant staat. Kennelijk twijfelen ze daar toch nog wel eens aan.

1: Waarom kijken kinderen van 9 tot 12 jaar nieuws, zoals het NOS Jeugdjournaal of lezen ze een krant zoals KidsWeek?

2: Om op de hoogte te zijn van nieuws. Mee te kunnen praten. Dingen te begrijpen. En onze krant lezen ze ook voor het grootste deel voor hun plezier. Met moppen, dierennieuws, Raar Nieuws en strips maken we het een aantrekkelijke krant waar ook serieus nieuws niet gemeden wordt. Maar de mix waarin het wordt opgediend maakt het behapbaar. Voor wat betreft dat echte nieuws: wij zien het als onze taak om ingewikkelde zaken goed uit te leggen. Dus duiding is belangrijker dan nieuws.

1: Wat zijn belangrijke aandachtspunten bij het maken van nieuws voor kinderen van 9 tot en met 12 jaar?

2: Taal- en beeldgebruik. En de mix van hard nieuws en vermakelijke stukjes. Ook is nieuws dat direct relevant is voor kinderen een belangrijk onderdeel. Nieuws dat OVER kinderen gaat. Wat wij terughoren in onderzoek onder lezers is dat ze het heel fijn vinden dat oudere mensen het maken, echte journalisten. Nieuws of media gemaakt door leeftijdgenoten willen ze niet. En volwassenen moeten ook niet hip gaan doen door kinder-jargon te gebruiken. Dat geloven ze al helemaal niet.

Bijlage VIII: Interview met Debora Post

1: Interview met Debora Post op woensdag 20 februari 2019 in Ede.

Duur: 19 minuten, 24 seconden.

1: Kun je jezelf kort voorstellen inclusief je werkzaamheden?

2: Ik ben Debora Post. Ik werk nu sinds 2016 bij de NOS, en sinds juni. Nee, sinds september 2017 helemaal bij het Jeugdjournaal. En mijn functie is bureauredacteur en ik doe zowel voor online als tv maak ik items en schrijf ook artikelen voor de site en de app. En ik plaats de video's op YouTube en op Instagram. En dat is eigenlijk het verschil. Sommige mensen maken alleen voor de uitzending dingen en ik doe zowel voor online als voor tv.

1: Mijn onderzoek gaat over nieuwsmedia voor kinderen, zoals het NOS Jeugdjournaal inderdaad, en de rol die zij kunnen spelen bij kinderen in de leeftijd van 9 tot 12 jaar bij het leren herkennen van desinformatie. Wat is volgens jou desinformatie?

2: Oeh, goede vraag. Ik denk ook hele, ja, uhm, grote term. Maar uhm ik zou zeggen informatie die misschien niet klopt of niet helemaal waar is, of misschien niet helemaal nodig is om te weten. Bij het Jeugdjournaal maken we natuurlijk al een hele grote selectie uit wat wij denken dat belangrijk is om te weten en daarin laten we natuurlijk ook best wel veel dingen weg omdat je niets alles kunt vertellen. Uhm. Ja, dat eigenlijk.

1: En hoe zou je de term uitleggen aan kinderen van 9 tot 12 jaar? Zou je dan andere bewoording gebruiken.

2: Ja, absoluut. Maar wat, dat vind ik moeilijk om echt als term zo los te zien. Ik zou het meer in context dan schetsen.

1: In welke context zou je dat schetsen dan?

2: Nou, ik moet gelijk denken aan nepnieuws en Trump, maar dat is meer een beetje mijn eigen associatie en Facebook natuurlijk, waar het nu ook heel veel over gaat. Daar hebben we ook wel items over gemaakt. En nepnieuws is dan wel een goede term, zeg maar. Dat begrijpen wel veel kinderen.

1: Zijn kinderen van 9 tot 12 jaar in staat om informatie en desinformatie van elkaar te scheiden denk je?

2: Nee, dat denk ik niet. In de zin van, ik denk dat ze heel veel dingen aannemen en misschien nog wel een onderscheid kunnen maken in wie het zegt. En dan kunnen denken: hmm, weet niet of dat waar is. Maar echt zo, nee, dat denk ik niet.

1: Is het belangrijk dat kinderen dit onderscheid kunnen maken? Waarom wel of niet?

2: Nou, ik vind het ook wel iets groots om dat te verwachten van kinderen. Dus, ik denk eigenlijk niet dat we dat niet hoeven te verwachten van kinderen, maar dat het dus wel heel

belangrijk is dat als Jeugdjournaal zijnde, je zorgt dat je gewoon altijd de waarheid vertelt en vertelt hoe het echt is en dan hoeven ze dat ook eigenlijk helemaal niet te kunnen in die zin.

1: Want denk jij dat media daarvoor verantwoordelijk is, om kinderen te leren wat desinformatie is?

2: Nou, deels wel. Dat je bijvoorbeeld ook uitlegt van uhm dat het goed is om te weten. Er wordt nu ook op scholen, is er ook wel meer aandacht voor. Dus ik vraag me dan meer af of het echt de taak van het Jeugdjournaal is. Kan wel deels uitleggen zijn, maar wij zouden het dan meer focussen op bijvoorbeeld er wordt les over gegeven, wat is het dan precies, wat vinden kinderen daar over. Zo zouden we daar dan denk ik meer mee om gaan.

1: En welke rol spelen echtheid en authenticiteit voor kinderen van 9 tot 12 jaar in hun mediagebruik?

2: Uhm, de echtheid en authenticiteit van de media bedoel je, of?

1: Uh, ja, en uh de informatie die daar in staat en de mensen die ze zien, dat die echt zijn.

2: Ja, ik denk wel dat dat heel belangrijk is. En dat dat dus een grote rol speelt. Maar dat dat zeker niet altijd zo is. Zeker in de online wereld en dergelijke. Ik vind het ook wel onze rol dan om dat zo goed mogelijk te vertellen, ja, ja.

1: Wat zou jij mij kunnen vertellen over het mediagebruik van kinderen van 9 tot 12 jaar: waar halen zij bijvoorbeeld hun informatie vandaan, hoe doen ze dat en hoeveel tijd besteden ze daar aan?

2: Ja, uhm, dat verschil heel erg, er zit een groot verschil al tussen 9 en 12.

1: Ja, klopt.

2: En uit wat voor milieu je komt, nou ja, welke middelen tot je beschikking hebt. Maar over het algemeen kun je denk ik wel zeggen dat veel kinderen thuis een Ipad hebben bijvoorbeeld, of een telefoon. Kan een eigen telefoon zijn, of een telefoon die ze als gezin bijvoorbeeld gebruiken of een telefoon van hun ouders. Dus het is vaak gebonden aan wifi. Dat is belangrijk. En gebonden aan huis. Dus wij houden bijvoorbeeld ook heel erg rekening met onze YouTube planning, dat we dat pas inplannen vanaf 15:00 uur 's middags zodat als iedereen weer thuis is van school dan een nieuwe melding krijgt dat er een nieuwe video is zeg maar. Dus zo. Dat is best wel gezette tijden in die zin. Dus mediagebruik wat we vooral in onze statistieken zien is vooral in de ochtend al heel veel, voor dat je naar school gaat. In de middag pauze zeg maar, tussen de middag, zie je een klein beetje, en vooral na schooltijd gaat het vooral weer heel erg omhoog. Dan is het echt het grootst. En in de avond ook wel redelijk. Maar dan, wij hebben op onze website ook altijd de afspraak we reageren tot 20:00 uur en daarna is het ook gewoon normaal als je gaat slapen of je media weg legt. Dus uhm, ja. Is dat al een antwoord op je vraag?

1: Zeker.

Waarom kijken kinderen van 9 tot 12 jaar nieuws, zoals het NOS Jeugdjournaal?

2: Om bij te blijven allereerst. Een beetje te snappen waar het over gaat. Uh, ik denk ook wel voor een deel omdat je ouders dat zeggen, of dat aanzetten of zeggen van: nou, je mag wel iets van het Jeugdjournaal kijken, maar niet dit, bijvoorbeeld. Dat speelt denk ik ook een grote rol. En ook wel denk ik omdat het gewoon leuk is. Sinds kort behandelen we nu ook de *Check Dit* dan aan het einde van de uitzending. Dat ken je dan vast wel. Die is heel populair. Dat is die rubriek waar een beetje de leuke, luchtige filmpjes.

1: O, ja, ja.

2: Voorbijkomen die je dan gewoon even moet gezien hebben zodat je daar op school dan weer over mee kunt praten. Ofzo, weet je wel. Dus uh, ja, die dingen denk ik. Meemaken, begrijpen, beleven. En uhm, ja, dat.

1: En wat zijn belangrijke aandachtspunten bij het maken van nieuws voor deze doelgroep?

2: We denken altijd heel erg vanuit het kind. Dus raakt dit kinderen, dit nieuws? En waarom zou je dit als kind willen weten, of moeten weten? En dat levert ook altijd heel veel discussie op hoor, en over verschillende onderwerpen kun je het denk ik eens of niet zijn. Gisteren bijvoorbeeld hadden we die modeontwerper die was overleden, Karl Lagerfeld, hadden we over: moeten we dat nu doen of niet. En was een best wel lange discussie. Uiteindelijk hebben we het dan wel gedaan. En is het ook een heel leuk item geworden. Maar we zeiden uiteindelijk wel: het is leuk, en het is leuk dat we het gedaan hebben, omdat ook veel beroemdheden zeg maar die kinderen dan wel kennen die lopen dan in zijn kleding bijvoorbeeld en wilden heel graag naar zijn shows. Dus dat is dan een beetje het aanknopingspunt. Plus hij had een kat en die ging die altijd mee op de foto, dus dan lichten we die kat bijvoorbeeld heel erg uit. En die beroemdheden en dan vertellen we even kort wie hij was. Dus het was heel leuk, maar we hadden het ook prima niet kunnen doen. Dus daar houden we eigenlijk altijd rekening mee.

1: Ok.

De afgelopen anderhalf jaar heb ik dus zoals ik net vertelde - van 1 september 2016 tot 1 maart 2018 - uh, gekeken wat het NOS Jeugdjournaal berichtte over desinformatie.

2: Daar ben ik heel benieuwd naar.

1: Jullie hebben 21 keer bericht over desinformatie, zowel in de uitzendingen op televisie als op de website en ik wil daarvan een aantal punten voorleggen die naar voren kwamen uit de uh kwalitatieve inhoudsanalyse waaruit blijkt welke keuzes gemaakt zijn uh in de berichtgeving over uh desinformatie en daar stel ik je dan een paar vragen over.

- Er worden 14 termen gebruikt om desinformatie te duiden. De term desinformatie wordt overigens niet gebruikt.
- In de uitzendingen wordt twee keer gezegd dat alle berichten van het NOS Jeugdjournaal waar zijn. Dit wordt gezegd door mensen die werken bij de NOS.

2: Ja.

1: Er worden regelmatig voorbeelden gegeven van desinformatie. Dit zijn vaak 1 aprilgrappen of grappige berichten in de trant van "beer kan vliegen" of "aap in de wasmachine".

2: Ja.

1: Uh, inhoudelijke voorbeelden missen. Er is bijvoorbeeld geen aandacht besteedt aan het verhaal rondom Hillary Clinton en de pizzeria uit december 2016.

- In 5 van de 21 items wordt uitgelegd wat desinformatie is.
- Desinformatie wordt door het NOS Jeugdjournaal geframed als een internetprobleem. Ze hebben het in de context van dit onderwerp meestal over berichten die je online leest via social media en raadplegen daarvoor een internetdeskundige.

Wat valt je op als je deze dingen hoort?

2: Uhm. Ja. Wat valt me op. Ik ben wel benieuwd naar die termen die we er dan voor gebruiken. Weet, heb je die ook?

1: Ja, die heb ik. Ik weet sowieso dat nepnieuws vaak gebruikt wordt.

2: Ja, nepnieuws dus vaak he, ja.

1: Misinformatie, informatie die niet waar is, informatie die waar is, uh ja, in die trant een beetje. Vaak in een context uh worden die termen gebruikt.

2: Dat we desinformatie niet gebruiken, dat verbaasd me niet, want ik vind het zelf ook een lastige term, wat valt er nou onder? En dat verbaasd me wel, dat het vaak aan internet wordt toegeschreven, want het is natuurlijk ook wel op tv en je zou ook kunnen zeggen, uh, heeft het Jeugdjournaal dan altijd gelijk? Nou ja, denk ik wel, dat is in ieder geval wat we absoluut proberen.

1: Ja.

2: Uhm, en het is natuurlijk ook wel zo dat nieuws achteraf niet waar blijkt te zijn, of dat iets niet blijkt te kloppen. Dat zijn, dat is misschien een beetje een ander uitstapje.

1: Nou, er is, uh, uit die analyse bleek ook dat, uh, dat volgens mij was het tussen de drie en de vijf keer kwam het Jeugdjournaal dan terug wat eerder bericht was wat niet waar bleek te zijn, omdat die informatie op dat moment niet voorhanden was dat het desinformatie bleek te zijn en achteraf wel en dan is daar ook op teruggekomen.

2: Ja, dat vind ik persoonlijk echt heel belangrijk altijd om te doen. En ook wel weer op verschillende platforms, want kinderen kijken ook niet elke avond, dus straks, nou ja het is gewoon goed om dat goed breed uit te zetten. Uhm, en, jij zei van: er is niet bericht over Hillary Clinton bijvoorbeeld destijds. Vind je dat we dat wel hadden moeten doen?

1: Uhm, dat, nee dat probeer ik niet te zeggen inderdaad met die uh stelling, maar ik vond het opvallend en dat was een heel groot voorbeeld van nepnieuws slash desinformatie in die tijd, dus vandaar dat ik die ook noem. Maar dat zou bijvoorbeeld ook kunnen zijn, kan ik me

voorstellen op basis van je eerdere antwoorden, dat er dan in de vergadering besloten is: maar dit is niet iets wat kinderen hoeven te weten in de berichtgeving die wij doen.

2: Ja, dat zou kunnen, ja. Volgens mij hebben we het over gehad toen Donald Trump werd geïnaugureerd dat hij zelf zei dat dat hele plein zo vol stond en uit foto's bleek dat niet zo te zijn. Dat is dan wel weer heel interessant, omdat het ook een heel aantoonbaar voorbeeld is denk ik. Van een foto, iemand zegt iets, klopt niet, kijk maar: deze foto. En met Hillary Clinton was het toch ook wel weer een denk ik ingewikkelder verhaal, dus dat is dan, dat kan dan ook een afweging zijn geweest.

1: Dat is dan een redactionele keuze om dat niet te belichten?

2: Ja.

1: Hoe zou het NOS Jeugdjournaal, maar ook nieuwsmedia in het algemeen voor kinderen, dus bijvoorbeeld Kidsweek denk ik dan ook, kunnen inspelen op berichtgeving over desinformatie voor kinderen?

2: Nou, wat wel leuk is, waar we nu mee bezig zijn, maar dat moet je dan maar even.

1: <Maakt gebaar dat mond op slot zit.>

2: Precies. Dat blijft nu in jouw onderzoek gewoon. Maar toevallig hebben we vorige week een hele brainstorm week gehad voor YouTube en toen is daar dus eigenlijk een soort format uitgerold wat hier ook een beetje op inspeelt. En dat heet de Checkmachine, en daarin willen we dus eigenlijk dingen die wij heel erg zien, zoals comments onder video's. We hadden toen als voorbeeld genomen dat Spaanse jongetje wat in de put was gevallen, daar kwam toen heel erg veel reactie op van: kan hij nog wel leven? Sommige mensen zeiden: je kan tien dagen zonder eten, en zonder drinken. Maar kinderen vragen dan toch: is dat zo? Nee, hij is al lang dood, dat soort dingen worden dan allemaal gecoment.

1: Ja.

2: Nou, en uh, wij zitten dan altijd heel erg van wat moet je daar mee? Wij proberen daar dan wel altijd op te reageren, of iets mee te doen. En eigenlijk vanuit die behoefte kwam toen dus ook dat nieuwe format. Dus het idee is nu om het te gaan maken en dan bijvoorbeeld zo'n stelling beetje mee te beginnen. Van: kun je tien dagen zonder eten? En dan beetje uit te leggen: jongen in de put, we krijgen allemaal deze comments: hoe zit het nu echt? En dat dan de presentator uit legt van: nou, eten werkt zo en zo en dat gaat met verteren en je moet hier en hier en hierom eten en drinken en je kunt dus blijkbaar veel langer zonder eten dan zonder drinken. Als je echt geen water drinkt ga je heel snel dood.

1: Ja.

2: Maar zonder eten kun je dus, nou, best wel lang. En dat wordt dan uitgelegd en aan het eind blijkt dan die stelling waar te zijn bijvoorbeeld, van: je kunt tien dagen zonder eten. Nou, zo willen we dan bijvoorbeeld een beetje door die checkmachine. En dat je daar af en toe dan dingen in kunt gooien. Beetje zo, nou, nepnieuws en desinformatie tegen gaan. Dus dat, daar

moest ik wel aan denken toen je dat stuurde, dacht ik: oh, grappig we zijn hier echt net nu heel veel mee bezig.

1: Oh, cool.

2: Dus dat is wel leuk hè.

1: Dat is ook wel voor mijn onderzoek interessant, want het is natuurlijk maart 2018, is alweer een jaar geleden, dus het kan best zijn dat aan de hand van mijn onderzoek en de interviews die ik doe dat er aanbevelingen uitkomen en die wil ik dan ook gaan checken, van: hé, wat is er tussen maart 2018 en uh, nou maart 2019 bijvoorbeeld gebeurd? Zijn die aanbevelingen bijvoorbeeld zonder uh het onderzoek al opgenomen of iets dergelijks?

2: Ja.

1: Dus zo'n voorbeeld past daar dan mooi bij inderdaad.

2: Ja. Dus nu is het vooral nog de vraag: hoe kunnen we dat dan. Want het gaat dan ook altijd weer over geld. Want we, de hoofdredactie wil dan niet meer geld er aan geven. Dus hoe kunnen we dan met de huidige bezetting dit toch gaan maken? Nou ja, dat kan eigenlijk bijna niet, dan moeten we iets anders niet of minder doen. Dus daar gaat het gesprek heel erg over, maar iedereen ziet wel echt het belang van zoiets heel erg in.

1: Ja.

2: Dus ik denk dat dit een super relevant thema is wat je ook hebt.

1: En uh, kan het ook zijn dat het belang ervan uh wordt gezien omdat inderdaad ook internet communicatie toeneemt? Dus dat er inderdaad de kans is dat kinderen onder YouTube video's gaan reageren met informatie waarvan andere kinderen zich dan weer afvragen: is dit waar?

2: Precies. Ja.

1: Want op een uitzending kunnen ze natuurlijk niet met elkaar communiceren.

2: Nee, maar wel heel erg onder een onderwerp op YouTube en daar gebeurt het ook heel veel, maar daar kunnen wij het natuurlijk ook niet altijd in de hand houden. Als één iemand dit zegt. Ja, dan is het gewoon als kind: ja, dat heb ik daar gelezen dus. Misschien denk je dan ook wel weer dat het van het Jeugdjournaal is ofzo, weet je wel. Dat kan natuurlijk ook allemaal. Dus uh, ik denk dat het echt heel goed zou zijn als we zoiets zouden doen.

1: En, uh, hoe zouden nieuwsmedia volgens jou nog beter kunnen bijdragen aan het herkennen van desinformatie bij kinderen? Dus bijvoorbeeld jij noemt bijvoorbeeld het voorbeeld van het checken van informatie die ze zelf misschien verkondigen op internet, maar zijn er bijvoorbeeld nog andere manieren die daar aan bij zouden kunnen dragen?

2: Nou, misschien uitleggen hoe het gaat, of wat dan wel betrouwbare bronnen zijn. Dat zou je wel kunnen uitleggen natuurlijk. Ik denk dat het gewoon lastig blijft. Zelfs voor volwassenen is het volgens mij al lastig, dus uh ja, blijft gewoon een lastig thema.

1: Uh, en iets anders wat me specifiek voor jou een interessante vraag leek: ik heb in februari 2018, of nee, april 2018 gekeken hoeveel volgers jullie hebben.

2: O, leuk.

1: Op YouTube, Instagram, Facebook, Twitter en uh, de app. De app is een beetje lastig te achterhalen, omdat in de PlayStore staat dan 100.000+, dus dat is een beetje lastig, maar uh ik heb dat afgelopen week nog een keer gekeken omdat mij opviel dat vooral Instagram en YouTube echt extreem gegroeid zijn.

2: Ja!

1: Maar, echt met tientallen duizenden en met name YouTube. Is daar een verklaring voor?

2: Ja. Sinds vorig jaar is ook de uitzending twee keer zo lang geworden. We maakten eerst tien minuten uitzending in de avond en nu twintig. Dus toen is het team ook twee keer zo groot geworden en daardoor maken we dus veel meer content. Dus we publiceren ook veel vaker. Maar we hebben nu ook gericht een YouTube en een Instagram strategie. Dus we hebben op Instagram bijvoorbeeld om de twee uur plaatsen we een foto in verschillende categorieën, we hebben altijd dat het op elkaar lijkt. Uhm, dus ja, het is gewoon leuk om te volgen. En zeker op YouTube is de groei ook echt super hard gegaan.

1: Echt heel hard, ja.

2: Dat komt ook vooral omdat we dus meer content maken en we proberen steeds meer na te denken hoe kunnen we dit het beste voor YouTube maken. Dus uhm, ja, door die gerichte strategie en bijvoorbeeld die upload tijden die ik net al even noemde, dus na school enzo, gewoon super veel abonnees erbij. En het doel is wel, voor mezelf, ambitieus hoor, maar wel om dit jaar nog op een half miljoen te komen. Dus, ja, ik denk dat kan, maar dat is wel een uitdaging.

1: En je zegt dan: er is een strategie gemaakt voor YouTube en Instagram, is dat dan uh en ik noem bijvoorbeeld een aantal keer nieuwsmedia voor kinderen. Dan kun je traditioneel denken aan een Kidsweek, een krant, of het Jeugdjournaal op tv, maar is dat denk je ook de toekomst dat het steeds meer verplaatst naar social media en YouTube, dus dat media zich niet gaan beperken tot die traditionele media?

2: Ja, dat denk ik absoluut dat dat de toekomst is. En ook heel erg de toekomst kijken wat je wil kijken op jouw moment. Nu is het nog heel erg gericht op de uitzending hè, 19:00 uur 's avonds dan moet het zijn, maar kinderen, en eigenlijk ik ook, kijk gewoon wat je wil op je eigen tijd. Dus, uh, dat gaat in de toekomst alleen nog maar meer worden. Ik denk zeker omdat kinderen daar nu heel erg mee opgroeien. Veel minder met lineaire tv, maar daarmee. Dus over een paar jaar, ja, kan dat eigenlijk gewoon niet meer zo, lineaire tv.

1: Ok, dat waren mijn vragen. Dank je wel, super goede antwoorden. Echt interessant.

2: Ja, heb je er wat aan.

1: Ja, zeker.

Bijlage IX: Interview met Remco Pijpers

1: Interview met Remco Pijpers op donderdag 28 februari 2019 via telefoon,
Duur: 18 minuten, 42 seconden

1: Vind je het goed als ik nog even kort weer toelicht waar mijn onderzoek overgaat zodat je er ook wat meer context bij hebt?

2: Ja, dat is prima.

1: Top. Nou, ik doe dus naar kinderen en desinformatie, nepnieuws. Uh, en specifiek hoe nieuwsmedia ze kunnen gaan helpen om desinformatie te leren herkennen.

2: En voor welke opleiding?

1: Journalistiek, HBO.

2: Ja, ok. En waar, precies? In Utrecht?

1: Nee, ik heb in Utrecht gestudeerd, maar ik studeer momenteel in Ede.

2: Ja, ok.

1: Aan de Christelijke Hogeschool Ede. En uh, ik heb dus al een literatuuronderzoek gedaan en op basis daarvan heb ik een aantal vragen opgesteld, en die zou ik je graag willen stellen.

2: Ja, ok. Steek maar van wal.

1: Super. Zou je misschien kort jezelf willen voorstellen, inclusief je werkzaamheden?

2: Ja, ik werk als strategisch adviseur digitale geletterdheid bij Stichting Kennisnet. Een publieke ICT partner voor het onderwijs. En uh mijn werk houdt in dat ik nadenk over hoe je leerlingen digitaal vaardig maakt. En daar valt dan heleboel onder. Het voert misschien te ver om dat nu allemaal op te sommen.

1: Hmm.

2: Maar uh het komt er op neer dat ik schoolbesturen help om dat in hun onderwijs te integreren, maar ik probeer te onderzoeken wat nou precies daadwerkelijk steviger in hun digitale schoenen zet.

1: Ja. Dank je. Mijn onderzoek gaat dus over nieuwsmedia voor kinderen, zoals het NOS Jeugdjournaal, en de rol die zij kunnen spelen bij kinderen in de leeftijd van 9 tot 12 jaar bij het leren herkennen van desinformatie. Wat is volgens jou desinformatie?

2: Uhm, ja goeie vraag. Uhm. Nou, zo uit de losse pols. Want als ik er voor ga zitten en ik schrijf het op dan zou ik veel meer nuances aanbrengen, maar uit de losse pols: uhm, valse

informatie dan wel informatie die niet op feiten is gebaseerd, die op een verkeerde voorstelling van zaken is gebaseerd en bewust wordt verspreid om tweespalt te zaaien.

1: Ja, en zou je de term op dezelfde manier uitleggen aan kinderen of zou je dan andere bewoording gebruiken?

2: Uh, dan zou ik andere woorden gebruiken. Ja, en wat zou ik zeggen? Umh. Ik zou zeggen informatie die niet klopt. Die ook bewust uh verkeerd uh is uh om uh omdat de afzender, degene die die valse informatie verspreid, een belang heeft bij het verspreiden van die valse informatie. En dat belang kan zijn twijfel zaaien bij publiek, of jou te laten twijfelen aan iets waar jij heel zeker van denkt te zijn, Dat doet zo'n persoon of instantie omdat ze bijvoorbeeld macht willen hebben, politiek, dat jij stemt op hen op basis van dingen die helemaal niet kloppen. En een voorbeeld is dat ze bewust valse informatie verspreiden over het klimaat en alle dingen die er niet goed uitzien. Dus door twijfel te zaaien uh kunnen ze jou voor hun karretje spannen. En je laten geloven dat, nou ja wat iedereen zegt daar klopt helemaal niets van, maar zij hebben de waarheid in pacht.

1: Ja.

2: En als je nou maar hen de macht geeft, dan zorgen zij dat alles goed komt.

1: En zijn kinderen van 9 tot 12 jaar in staat om zelf informatie en desinformatie van elkaar te scheiden?

2: Nou, als dat heel uh. Als het overduidelijk fout is uh denk ik dat ze daartoe wel in staat zijn. Maar zodra uh het het grijze gebied in gaat, dat je denkt: dit zou kunnen kloppen, ja, dan is het voor kinderen heel erg lastig.

1: Ja. En is het belangrijk..

2: En ja, waar baseer je dat op? Je weet of iets klopt of niet. Want als je over kennis beschikt, dus veel gelezen hebt en veel op school geleerd hebt en uh vervolgens kun je dus zeggen, zegt iets in jou: hier klopt helemaal niets van, of ik weet het niet zeker dus ik zoek het uit. Men moet daar een soort antenne voor hebben, maar als je ja, als je niet weet of uh of of of iets klopt, bijvoorbeeld informatie over je gezondheid. Uh of nou bijvoorbeeld een bepaald middel werkt om puistjes tegen te gaan, ja, hoe weet je nou of dat klopt of niet? Dat moet je gaan opzoeken. En als iemand dat zegt waarvan je denkt dat is een betrouwbare afzender, dan wil je misschien toch wel gaan geloven dat het wel waar is.

1: Want is het ook belangrijk...

2: Voor kinderen is het best lastig.

1: Ja.

2: Die, die we weten ook uit eigen onderzoek dat ze het heel lastig vinden uh te bepalen wat voor criteria ze nou precies gebruiken om te kunnen zeggen: ja, deze informatie klopt. En

meestal gokken ze maar wat. Maar wil je het uitzoeken, als iets online staat en je moet het kunnen uitzoeken en dan moet je weten uit welke vaatjes je tapt.

1: Ja.

2: Je gaat kijken naar de afzender; wie is de afzender? En welke belangen heeft de afzender om deze informatie te verspreiden? Is het een museum, of een omroep? Ken ik die afzender? Is die betrouwbaar, of niet? Wat is dan de bedoeling van de boodschap van deze afzender? Dat is één criterium. Een andere criterium kan zijn of iemand een beetje netjes schrijft en zijn taal op orde heeft. Dat kan ook getuigen van betrouwbaarheid. Idealiter kun je uit verschillende vaatjes tappen om uiteindelijk te kunnen oordelen: deze informatie is betrouwbaar. Maar de meeste kinderen vinden het al best een opgave om uit één vaatje te tappen. Maar de meesten weten helemaal niet waar ze op moeten letten, die hebben dat niet geleerd. Dus die weten dat wel als ze van huis uit dingen mee krijgen, als ze kranten lezen, als ze daar met hun ouders over praten, als ze naar het Jeugdjournaal kijken en daar met hun ouders over praten. Dus je vraag: weten ze desinformatie te herkennen? Dat geldt voor een kleine groep kinderen, meestal met hoogopgeleide ouders.

1: Ok, en is het belangrijk dat kinderen dit onderscheid zouden kunnen maken?

2: Extreem belangrijk. Ja, natuurlijk. Uh, voor een deel is het niet te leren, uh, maar wat wel is bij te brengen is, nou ja, een antenne voor wat klopt en niet klopt. Je moet gewoon nieuwsgierigheid hebben, dus een onderzoekende houding, nou ja, dat heb je niet per se in groep 8, dat is iets waar je aan moet blijven werken, waar je ook als volwassene aan moet blijven werken.

1: Ja, en is media daar dan mede-verantwoordelijk voor om kinderen dit te leren?

2: Ik denk dat uh daar een verantwoordelijkheid, mede-verantwoordelijkheid ligt. Niet hoofdverantwoordelijk. Het onderwijs heeft verantwoordelijkheid, de ouders, de opvoeders hebben verantwoordelijkheid. En de media ook. Hè, de media zijn de afzenders, verspreiders van informatie, dus die moeten goed nadenken over wat ze doorlaten en wat niet. Hè, gaat ze het één op één overzetten of geven ze daar een context bij, een uitleg bij? Dus je hebt als, en het probleem van deze tijd is dat heel veel zonder context bij, bij het publiek terecht komt. Dat noem je contextcollapse. Dus context uh explosie zou je kunnen zeggen. De context die wegvalt. Waardoor het voor de lezer, het publiek nog lastiger wordt om te bepalen of het klopt.

1: Ja.

2: Vroeger he, las je de krant en wist je hier heeft de krant over nagedacht, er is commentaar bij en het heeft een bepaalde context die mij helpt om tot een oordeel te komen, of iets desinformatie is of niet. Uhm, nu, ja krijg je via WhatsApp doorgestuurd. En ja, wie stuurt dat dan door? Wie is de afzender? Dat zie je vaak helemaal niet. Dus het is echt een stuk lastiger geworden.

1: Ja.

2: Maar als je iets tot je neemt via bijvoorbeeld Nu.nl, of via de NOS of het Jeugdjournaal, ja dan heb je daar, dan heb je een enorme verantwoordelijkheid. Een mooi voorbeeld is wat Nu.nl besloten heeft, ik weet niet of je dat hebt meegekregen.

1: Hmm.

2: Daar heeft men besloten dat, dat mensen die via Nujij.nl, he het sociale media onderdeel van Nu.nl.

1: Ja.

2: Klimaat, ja, klimaatontkenners, dat die berichten worden verwijderd. Nou, dat is nogal een stap.

1: Ja.

2: Je kunt in wezen zeggen dat Nu.nl zijn verantwoordelijkheid neemt. En, en dat juich ik echt van harte toe.

1: Ja.

2: En je moet ook niet meer via sociale media meer maar alles kunnen zeggen wat je wil zeggen. En uh in Amerika ligt dat iets anders dan hier, he, daar mag je zelfs uh discriminerende dingen zeggen, en dan doet niet iedereen meteen moeilijk. Hier kunnen we gelukkig wat vrijer zijn, maar zeker media outlet moeten daar gewoon scherper op zijn en tot nu toe uh zag je vooral dat ze wel optraden als er sprake was van discriminatie of of pesten, dat dan iets wordt weggehaald, daar kun je dan melding van maken, maar je zult ook op inhoud gewoon kunnen zeggen: dat is desinformatie, wij proberen daar onze kanalen van te zuiveren. En het is lastig om te bepalen wat is nou desinformatie, en wat niet. Maar als we het hebben over klimaat, en over vaccinatie en dat soort zaken, dan kun je daar je verantwoordelijkheid in nemen.

1: Ja. En wat kun jij mij specifiek vertellen over mediagebruik van kinderen van 9 tot 12 jaar? Waar halen zij bijvoorbeeld hun informatie vandaan, hoe doen ze dat, en hoeveel tijd besteden ze daar aan?

2: Oeh, daar kan ik heel veel over zeggen. Ik raad je vooral aan om uh de Monitor Jeugd en Media op te zoeken. Als je googelt dan vind je heel veel informatie. Ik ben voor die monitor verantwoordelijk, maar het voert een beetje ver om daar nu van alles uit te halen.

1: Ja, nee, ik heb die monitor inderdaad gevonden, dus dan neem ik die nog verder door inderdaad.

2: Je kunt ook zoeken naar rapporten van mediawijzer.net. Die zijn iets actueler, dus ook dat zijn goede bronnen.

1: Super, ga ik daar naar op zoek inderdaad. Wat zou je mij dan kunnen vertellen over de reden waarom kinderen van 9 tot 12 jaar nieuws zoals het NOS Jeugdjournaal kijken?

2: Ja, ze zijn nieuwsgierig naar de wereld om hen heen. Dus, dus ook nieuwsgierig naar de dingen die wij interessant vinden. Dus ja hoe ouder je wordt, hoe meer je zelf een rol in de wereld speelt en je kunt beter een rol spelen als je die wereld begrijpt. Dus de wereld beter begrijpen is jezelf beter begrijpen. Dus vandaar dat ze kijken naar het Jeugdjournaal. En ook heel veel volwassenen kijken naar het Jeugdjournaal, omdat het Jeugdjournaal zo goed in staat is uh om het nieuws begrijpelijk uit te leggen.

1: Ja. En wat zijn dan belangrijke aandachtspunten bij het maken van nieuws voor kinderen?

2: Dat je eerlijk bent. Dat je helder bent. Dat je niet betuttelend doet, dat je niet op de knieën gaat zitten. Kinderen kunnen heel veel, begrijpen heel veel, weten heel veel, maar je moet ze wel een handje helpen.

1: Ja. Ik heb voor dit onderzoek ook anderhalf jaar aan materiaal bekeken van het NOS Jeugdjournaal en wat zij berichten over specifiek desinformatie, zowel op tv als op de website en uh ik heb een aantal punten die daaruit naar voren zijn gekomen uh en die zou ik aan je voor willen leggen en dan heb ik daar een aantal vragen over. Uh, en dat is dan ook de afrondende vraag meteen. Uh.

- Als ze berichten over desinformatie worden er 14 termen gebruikt om dit duiden. De term desinformatie wordt overigens niet gebruikt.
- In de uitzendingen wordt twee keer gezegd dat alle berichten van het NOS Jeugdjournaal waar zijn. Dit wordt gezegd door mensen die werken bij de NOS.
- Er worden ook regelmatig voorbeelden gegeven van desinformatie. Dit zijn vaak 1 aprilgrappen of grappige berichten in de trant van "beer kan vliegen" of "aap in de ruimte". Inhoudelijke voorbeelden zoals bijvoorbeeld Hillary Clinton en de pizzeria uit december 2016 uh krijgen geen uh aandacht.
- In 5 van de 21 items wordt ook daadwerkelijk uitgelegd wat desinformatie is.
- Desinformatie wordt geframed als een internetprobleem. Ze hebben het in de context van dit onderwerp meestal over berichten die je online leest via social media en raadplegen hiervoor ook een internetdeskundige.

Wat juich je toe, wat trek je in twijfel en wat mis je op basis van deze punten?

2: Nou ja, het wordt nu wel geframed in een digitale context, maar kijk je terug in de tijd dan zijn er natuurlijk wel meer voorbeelden van informatie die uh werd verdraaid om daar een bepaald belang mee te dienen. En dan denk ik met name aan de jaren 30 in Duitsland, maar ook in Rusland. In de jaren 30 waren de Nazi's heel goed in het verdacht maken van Joden door het verspreiden van desinformatie over Joodse medeburgers. Met als doel om ze te isoleren en verdacht te maken, nou ja de afloop weten we. Dus ja het klopt wel dat desinformatie heel erg kloppend is in de digitale context, tegelijkertijd is het ook van alle tijden.

1: Ja. En hoe zou de nieuwsmedia voor kinderen nog beter kunnen inspelen op berichtgeving over desinformatie?

2: Ik denk dat het Jeugdjournaal, dat doen ze al hoor.

1: Ja, klopt.

2: Maar, maar nog educatiever uh kan stil staan bij alles wat achter het nieuws zit. He, hoe werkt het nieuws, waar, hoe wordt nieuws gemaakt, welke afwegingen worden gemaakt? Ik denk dat het ook heel interessant kan zijn om nog veel meer te vertellen over het maken van fouten. Journalisten maken gewoon ook heel veel fouten, uh, niet bewust he, maar ik denk dat het voor kinderen heel interessant kan zijn te leren over het maken van nieuws, het maken van afwegingen van nieuws. Dus niet alleen maar vertellen wat is waar en wat is niet waar, maar ook hoe lastig het soms is om te bepalen wat is waar en wat is niet waar. He, voor journalisten is dat ook heel lastig. Als je een persbericht krijgt toegestuurd, klopt dat dan niet? Hoe bepaal je nou of je daar iets mee moet, en hoe je dat aan kinderen doorgeeft. Je wordt als journalist heel vaak gebruikt door mensen met een bepaald belang. Dus uh, ik heb het idee dat het Jeugdjournaal al behoorlijk ingaat op wat desinformatie is en kinderen probeert te helpen. Maar wil je nog een stap zetten, dan zou je daar op kunnen insteken. Nog meer uh stilstaan bij hoe het nieuws wordt gemaakt en hoe het Jeugdjournaal werkt. Ik geniet zelf heel erg van, en ik weet niet of je het kent, The Daily, een dagelijkse podcast van The New York Times.

1: Ja.

2: Waarin ze elke dag stil staan bij bepaalde politieke onderwerpen, maar in feite ook een kijkje geven in de keuken van The New York Times, van de redactie. Welke verslaggevers zijn er allemaal, hoe uh komt men tot items, hoe maakt men afwegingen? Ja, ik zou het heel leuk vinden als het Jeugdjournaal ook die kant op gaat.

1: Ja, dus echt een kijkje in de keuken, het proces?

2: Ja, nog, en dat doet het Jeugdjournaal al, maar dat nog meer. Nog meer van binnen, van buiten, nee niet meer van binnen naar buiten, nee uh nog meer van binnen naar buiten. Zo van, wat zit er nou allemaal op die redactie, en wat kun je daar van laten zien?

1: Goeie.

2: Door niet de presentatoren uh naar voren te halen, maar een keer de regisseur, of de redacteur.

1: Ja, dus echt alle uh functies binnen uh de redactie belichten en wat is nou hun bijdrage aan het item wat jij ziet, dagelijks?

2: Ja, en dan praten over hoe kom je nou tot die waarheid? Die waarheid uh welke afweging heb je gemaakt, waarom hebben we deze keuze gemaakt? Paar keer per week, één keer per week.

1: Ik wil je heel erg bedanken voor je tijd en je antwoorden. Ik ga dit uh verwerken. Als je het interessant vind kan ik je het onderzoek toesturen als het af is.

2: Ja, zeker, ik ben heel geïnteresseerd.

1: Zorg ik dat je het ter zijne tijd krijgt.

2: Ok, succes!

1: Dank je wel, fijne dag.

2: Dag.

Bijlage X: Interview met Ruurd Oosterwoud

1: Interview met Ruurd Oosterwoud op dinsdag 23 april 2019 via telefoon.

Duur: 31 minuten, 24 seconden

2: Hi, met Ruurd.

1: Hi, fijn dat je even terug belt en tijd hebt om vragen te beantwoorden. Ik zal nog even kort uitleggen waar mijn onderzoek over gaat. Omdat ik zelf merk dat desinformatie groot is en steeds meer aanwezig en het voor volwassenen al best lastig is om te filteren, al die informatiestromen, dacht ik: hoe is dat dan voor kinderen? Dus daar doe ik onderzoek naar: hoe verwerken zij informatie, hoe gebruiken zij media, wat is desinformatie en hoe help je kinderen bij het herkennen hiervan? Dat doe ik in het algemeen en specifiek besteedt ik ook een stukje aan hoe het Jeugdjournaal hiermee om gaat en mee om zou kunnen gaan, omdat zij eigenlijk de bekendste bron voor kinderen voor nieuws. Dus dat is eigenlijk waar mijn onderzoek over gaat en daar zou ik je graag een paar vragen over willen stellen.

2: Ja, top.

1: Kun je jezelf eerst kort voorstellen inclusief je werkzaamheden?

2: Ik ben Ruurd Oosterwoud en de directeur van DROG. En wat wij doen is eigenlijk mensen vaccineren tegen nepnieuws, door middel van verschillende manieren. Uh, zo hebben wij onder andere een game ontwikkelt, maar we doen ook workshops en we zijn op meer strategisch niveau bezig met beleidsadvies. En uh we zijn een organisatie inmiddels van zo'n drie, vier man. En uh dit doe ik al sinds 2017, januari. Uh en ik ben afgestudeerd op precieze desinformatie in 2015.

1: Ok, en wat is volgens jou desinformatie?

2: Dat is een heel, heel systeem eigenlijk aan allemaal manieren waarop je mensen kunt misleiden, online voornamelijk. En dat is niet zozeer nepnieuws, want het gaat ook heel vaak over meer sociologische elementen dan puur over is het nou waar of niet. Dus uh bijvoorbeeld: hoe kun je mensen beïnvloeden door te doen alsof een hele groep mensen het al met iets eens is, zonder dat werkelijk zo hoeft te zijn, maar bijvoorbeeld door het inzetten van bots op social media. Ja, goed, in onze game hebben we dus geprobeerd om het op te breken in zes verschillende technieken waarbij inderdaad gebruik van emotie, het vermommen, polariseren, trollen, manipuleren en er was nog een maar die ben ik even kwijt. Goed, zo hebben we inderdaad zelf geprobeerd om het op te breken.

1: Ik vind het interessant dat je noemt dat jullie ook specifiek kiezen voor de term desinformatie, want in mijn literatuuronderzoek heb ik ook gekeken naar de terminologie, omdat je veel hoort over nepnieuws, maar dat dat eigenlijk niet toereikend is inderdaad. Terwijl ik al een aantal mensen heb geïnterviewd hierover, ook journalisten, en zij blijven elke keer terug komen op nepnieuws terwijl uh dat uh dekt gewoon niet de lading. Dus ik vind het interessant dat jullie dat desinformatie noemen,

2: Ja, dat zijn we eigenlijk al vanaf het begin gaan doen. Voor mij was de aanleiding bijvoorbeeld in 2014 de oorlog, of de opstanden in de Oekraïne die gevolgd werden door Russische desinformatie, die dus heel vaak wel met nieuws te maken hadden. Want bijvoorbeeld als ik een heel concreet voorbeeld geef van nepnieuws dan gebruik ik altijd de dingen die we doen in de workshop met scholieren, waarbij we de scholieren een lege website geven en een artikel laten schrijven en dan hebben we bijvoorbeeld thedutchpost.nl, dus dat klinkt heel erg media, journalistiek, en uh wat we ze dan laten doen is een titel, een emotioneel plaatje erbij en ongeveer drie zinnen tekst en dat publiceren ze dan op die website en dat ziet er dan dus uit alsof het een nieuwswebsite is, maar dat artikel is hartstikke nep want dat is bedacht door twee veertienjarigen. En uh vervolgens laten we ze dat verspreiden over internet en dan kun je dat artikel inderdaad nepnieuws noemen. Het ziet er uit als nieuws, maar dat is het niet, want het is gewoon uit de duim gezogen. Eigenlijk alleen in die workshop kunnen we dat heel duidelijk stellen, want verder, de meeste nepnieuws zijn, die soorten, waar mensen van zeggen: die verspreiden leugens en die manipuleren de publieke opinie, als je het dan hebt over Russian Today, of Spoetnik, vanuit Rusland, dan blijkt eigenlijk dat 95% van al die artikelen is gewoon waar, maar toch zijn ze misleidend. En dat is het probleem als je het hebt over nepnieuws en ik denk inderdaad dat de journalistiek nog niet altijd door heeft wat nou het grotere probleem is. Als je nou kijkt naar experts als Peter Burger aan de Universiteit Leiden en dergelijke: die kijken heel erg naar de inhoud van het bericht, is het nou waar of niet, maar die missen eigenlijk het hele idee van die massa psychologie die daarachter zit en die massa sociologie.

1: Ja. Nu is mijn onderzoek specifiek voor kinderen van 9 tot 12 jaar. Hoe zou jij de term desinformatie aan hen uitleggen?

2: Dat is een goede vraag. Uh. We hebben toevallig ook een game ontwikkelt voor 8 tot 10 jarigen onlangs uh die kun je vinden op getbadnews.com/junior. Dat is een Engelse versie en uh goed voor ons was dus inderdaad het grootste probleem wat voor woorden gebruik je zodat die kinderen uh je blijven begrijpen omdat je te moeilijke woorden gebruikt. Uh het zijn ja uh het zijn eigenlijk, je laat eigenlijk nep mensen je het idee geven uh dat iets bestaat terwijl het niet bestaat. Of je bedenkt zoveel verschillende verhalen dat iemand uiteindelijk niet meer weet welke van de verhalen nu waar is of niet, en dat is juist het idee er achter. Maar goed er zijn natuurlijk heel veel verschillende vormen van desinformatie ook weer. Als je bijvoorbeeld kijkt naar MH17 dan zie je een hele reactieve vorm van desinformatie uit Rusland komen waar gewoon wordt geprobeerd om zoveel mogelijk twijfel te zaaien.

1: Ja.

2: Terwijl op andere momenten er ook een soort desinformatie continu wordt verspreid over bijvoorbeeld Europa of migranten die veel meer mensen juist wel een beeld wil geven van: het gaat heel slecht met Europa, of: migranten stromen Europa binnen. En dat zijn twee heel verschillende varianten.

1: Ja, dus het is ook een beetje een complex begrip om eenduidig uit te leggen aan kinderen zeg je?

2: Ja, dat is ook waarom wij voor een game vorm hebben gekozen. Als je dan in de huid kruipt van iemand die nepnieuws of desinformatie zou maken dan begrijp je veel beter welke

aspecten er allemaal daaraan bij kunnen dragen die eigenlijk normaal zijn. Want het beste nepnieuws ziet er uit alsof het gewoon uit de krant komt. dus je hebt eigenlijk je best gedaan om zo journalistiek mogelijk te zijn, alleen je doel is niet informeren maar manipuleren. En net zo als met emotie. De entertainment industrie is heel fijn als je entertainment wil en wordt heel vervelend als iemand entertainment gebruikt om jou te manipuleren. Maar alsnog, de beste uh the best practices uit die wereld kun je gewoon misbruiken voor je eigen doel, maar je kunt ze wel heel goed inzetten. Dat is het lastige. In die game vorm kun je dus, als je zelf in die huid kruipt, kun je uh begrijpen hoe je die hele normale dingen kunt ombuigen voor je doelen.

1: En jullie gebruiken die game dan, maar uh in het dagelijks leven krijgen wij informatie op ons af, maar kinderen ook, en denk jij dat zij dan in staat zijn om informatie en desinformatie van elkaar te scheiden?

2: Nou, uh ja, goed. Wat wij vaak zien is dat kinderen al vrij snel uh twijfelen bij online, of tenminste jongeren in ieder geval bij alles wat ze online tot zich krijgen denken in eerste instantie: dit hoeft niet per se waar te zijn, maar het is wel interessant.

1: Ja.

2: Uh, en dan als ze iets in de krant of op tv zien denken: dan is het echt waar. En dat het andersom bij volwassenen veel sneller, he, de wat oudere generatie die trapt veel sneller in die trucs. Die is eigenlijk veel gevoeliger voor desinformatie. Maar ondertussen, ik tuin er soms ook nog wel eens in. Het is alweer een tijdje terug, maar dan was er een Facebookbericht over die Zwarte Piet demonstranten, die wegblokkeerders, die zouden een gevangenisstraf hebben gekregen. En dan scroll je over je Facebook tijdlijn en dan denk je: het zal wel, want je hebt je er niet in verdiept, en dan blijkt dat gewoon een grote hoax te zijn die miljoenen heeft bereikt en dan ben ik daar zelf ook gewoon in getuind. En ik denk dus dat dat, die terughoudendheid met alles geloven wat op je af komt uh dat kinderen en volwassenen meer moeten leren om niet alle informatie te lezen die op ze af komt, maar zelf op zoek te gaan naar informatie, dus dat het niet meer tijdlijn is die bepaalt wat je ziet maar dat je zelf bepaalt: ik ga nu naar een website toe om daar nieuws te lezen.

1: Ja. En is het dan uh belangrijk dat kinderen dit onderscheid kunnen maken in wat waar is, en wat niet waar is?

2: Ja, dat is natuurlijk, ja, dat, ja, dat is belangrijk. Want uiteindelijk kom je ook heel snel in een discussie terecht: is het dan eerlijk, framing is dat correct? Dus heel snel verzand je ook in journalistieke discussies, of iets nou goede journalistiek is of niet. He, de mensen die boos zijn op de NOS en de NOS fake news noemen, als je daarmee in een discussie belandt over is iets nou echt waar of niet en het gaat over de inhoud, dan wordt het heel snel een lastige discussie en zijn er allemaal valkuilen waar je in kunt vallen. Terwijl als het gaat over technieken, dan wordt het makkelijker. Dus in plaats van zeggen: moeten kinderen weten of iets waar is of niet, zou ik zeggen: ze moeten begrijpen welke technieken zijn gebruikt.

1: Hmm, ja. En is media dan verantwoordelijk om dit te leren aan de ontvanger van het nieuws?

2: Uh. Deels. Ik, eerlijk gezegd denk ik dat media absoluut, ze zijn zelf natuurlijk een slachtoffer van, maar ook een actor er in. Het lastige is dat een nieuwsmedium alleen maar een doel heeft

jou inzicht in de wereld te brengen en niet zozeer als doel heeft jou bepaalde lessen te leren. Uh, en ik denk wel dat media er iets aan zouden kunnen doen, maar het is niet hun hoofdactiviteit. En wat zij, er zijn een aantal dingen die media goed kunnen doen en dat is niet zozeer mensen leren dit moet je niet geloven en dat moet je wel geloven, maar heel inzichtelijk maken hoe bepaalde beïnvloedingscampagnes hebben gewerkt. Dus als het gaat over bijvoorbeeld, ken je het verhaal van Dotan?

1: Ja.

2: Ja, nou die journalist, Robert, die ken ik wel goed, die heeft dan een jaar lang onderzoek gedaan naar al die, al die, goed, zeg maar, als een detective heeft hij dat helemaal doorgeplozen en als je dus publiceert als een detective vervolgens weer waarin je helemaal uitlegt van: en toen hebben we deze stapjes gezet en dit ontdekt, en toen deze stapjes en dat ontdekt, dan wordt het ook inzichtelijk voor mensen. Voor kinderen is dat natuurlijk op een ander niveau dan. Uh, maar als je het behandelt als een detective in plaats van als een scoop van: we hebben ontdekt dat uh Dotan fake accounts gebruikt, dan wordt het voor mensen interessant en dan leren ze door het lezen van het artikel. Je kunt dan mensen trainen zonder dat het je eerste bedoeling is om ze juist te trainen, maar meer om ze te informeren. En dat, er zijn meerdere, Ben Nimmo zegt die naam je wat?

1: Nee.

2: Uh, Ben Nimmo werkt voor het DFRLab voor Atlantic Council (red. Digital Forensic Research Lab). En dat is ook zijn hele benadering. Hij zegt: je moet er een 'how done it' van maken. Je kunt mensen wel vertellen wie de moordenaar was, maar ze willen weten hoe hij het gedaan heeft. De moordenaar, ok, dat is interessant, maar dan zitten ze nog steeds met een hele prangende vraag: hoe heeft hij het gedaan? En als je dat goed uit kunt leggen dan leer je mensen indirect ook wat ze wel en niet moeten geloven.

1: Hoe komt het eigenlijk uh dat mensen, maar ook kinderen, nieuws kijken? Wat is hun drijfveer?

2: Ja, dat is een psychologisch defect denk ik, ergens in ons mens zijn, dat we zo graag op de hoogte willen zijn van alles. En dat we het idee hebben dat we iets missen als we niet online zijn bijvoorbeeld. Ik moet ook zeggen, ik heb net, echt twee uur geleden mijn Facebook account opgezegd.

1: Ah, tof.

2: Omdat, goed, ik keek er al bijna nooit meer op, maar dat hele idee van altijd maar het laatste en het nieuwste, dat is juist uh een mankement, een soort verslavingsgevoeligheid die we hebben waar desinformatie volop gebruik van maakt. Want als er een aanslag is, of iets dergelijks, dan zie je dat de grootste samenzweringstheorieën het makkelijkst en het verst spreiden in eerste instantie, omdat er geen informatie is, maar mensen willen gewoon alles lezen wat ze kunnen op dat moment en dan gaat het soms van kwaad tot erger. En uh in die zin is het ook goed om van jezelf te begrijpen dat het niet gezond is om alles direct te willen weten, maar dat je ook best een dagje er over heen mag laten gaan.

1: En dat je dan dus eigenlijk betere informatie hebt zeg je, omdat er dan tijd overheen is gegaan.

2: Ja, precies. Je moet niet van journalisten verwachten dat zij instant alles uh van goede kwaliteit uh om kunnen zetten in nieuws. En dat dus inderdaad alles wat heel snel gaat eigenlijk in eerste instantie pulp en geruchten zijn. En uh als je dus inderdaad zelf het geduld kunt hebben om gewoon te denken: o jee, er is iets vreselijks gebeurd, morgen koop ik een krant en dan weet ik wat er is gebeurd, of ik kijk het Jeugdjournaal en je ziet daar wat er is gebeurd dan heb je daar meer aan dan als je op dat moment op Twitter gaat kijken wat er is gebeurd.

1: Wat zijn dan volgens jou belangrijke aandachtspunten bij het maken van nieuws?

2: Uh, ja, uh, waar ik mij altijd aan stoort bijvoorbeeld zijn kwalitatief slechte berichtjes van de NOS. Ik vind zelf eigenlijk de NOS niet zo'n sterk medium. Als je kijkt naar bijvoorbeeld uh The New York Times of NRC dan hecht ik daar meer waarde aan.

1: Ja.

2: Omdat het, nou ja, goed volgens mij is het belangrijkste dat je niet gemakzuchtig bent en dat je ook echt verstand van zaken hebt als je ergens over schrijft. Dus dat een correspondent ook echt uh kennis van een bepaald land moet hebben of in ieder geval daar zo'n tijd verblijft dat hij daar ook echt iets over kan zeggen in plaats van iemand die eventjes in Amerika heeft gezeten en dan naar Afghanistan wordt gevlogen om dan daar in het nieuws te voorzien. Dat is denk ik het probleem van de afgelopen decennia dat die vierentwintig uur nieuwsstroom bij kanalen als CNN en dergelijke, als er dan geen nieuws is gaan mensen maar lullen. En je kunt niet 24 uur per dag 7 dagen per week kwalitatief goed nieuws brengen. Het wordt dan een soort entertainment. En volgens mij, het belangrijkste met nieuws is dat je je eigen waarden hoog houdt en je niet maar laat overhalen om te doen wat de anderen ook doen en meer entertainment te maken. Volgens mij zag je dat, ik bedoel de kranten en zo hebben het ook niet makkelijk gehad met de advertentiecrisis en zo en dat Facebook in één keer hun verdienmodel heeft gekaapt, maar als je dus kijkt naar, kijk als alle kranten mee waren gegaan met de Metro en de Spits en de gratis kranten die je had een tijd geleden, dan hadden ze misschien hun business model verbeterd maar waren ze qua inhoud enorm achteruit gegaan. En juist de merken die toendertijd het minst veranderd zijn zijn nu het sterkst.

1: Ja, ok, dank je wel. Dan heb ik nog één vraag specifiek over het Jeugdjournaal. Ik heb anderhalf jaar lang gekeken wat zij berichtten over desinformatie. Dat heb ik gedaan van 1 september 2016 tot 1 maart 2018, dus eigenlijk de periode waarin er ineens heel veel aandacht kwam voor dit onderwerp en in die tijd hebben zij 21 keer bericht over desinformatie en ik wil een aantal punten voorleggen die naar voren kwamen uit de kwalitatieve inhoudsanalyse die ik gedaan heb. Dat zijn vijf punten en per punt ben ik even kort benieuwd naar je reactie, wat je toejuicht, wat je in twijfelt trekt of wat je mist op basis van die punten. Het eerste wat naar voren kwam is dat er 14 termen worden gebruikt om desinformatie te duiden. De term desinformatie wordt niet gebruikt om aan kinderen uit te leggen wat dit is.

2: Uh ja, op zich hoeft daar niet veel mis mee te zijn, ook omdat het zoveel verschillende vormen aan kan nemen. Ik bedoel, we kunnen kritiek hebben op het woord nepnieuws maar uiteindelijk zijn alle definities die één woord zijn doen tekort aan het probleem.

1: En in de uitzendingen wordt twee keer gezegd dat alle berichten van het NOS Jeugdjournaal waar zijn. Dit wordt gezegd door mensen die werken bij de NOS. Is dit een uitspraak die een nieuwsmedium kan en mag doen?

2: (lachend) Dat vind ik dan weer dom, als in: je moet niet een soort van soul searching live op tv, waarin je gaat uitzoeken of je zelf nou inderdaad de waarheid vertelt of niet, maar uh om dan zelf te verklaren dat alles wat je zegt waar is vind ik een soort van zwaktebod die past in de lijn met de NOS en dan met name met Marcel Gelauff, de hoofdredacteur.

1: Die was één van de mensen die dit zijn.

2: Ik vind hem altijd zo'n naïeve dombo als ik het zo mag zeggen, want hij is van het kaliber: we hebben een stuk geschreven en het bleek achteraf niet waar te zijn en nu zijn we heel erg teleurgesteld in onze bron want we hebben echt wel drie keer gevraagd of het nou waar was of niet. En dan denk ik: ja, je bent toch journalist? Je stopt toch niet bij drie keer vragen is iets waar, of niet? Dan moet je beter onderzoek doen. Natuurlijk alles op het Jeugdjournaal doet hun best om zo goed mogelijk informatief te zijn, en dat is ook het hele probleem met waarheid en geen waarheid. Als ze nou live zeggen: we doen er altijd alles aan om jullie zo goed mogelijk te informeren, dan zeg ik: ja, dat doen ze absoluut. Maar bij voorbaat stellen dat alles wat wij zeggen waar is, ook al wil ik dat best geloven, is niet, vind ik iets doms om te zeggen.

1: In één van de keren dat dit gezegd wordt gaat het om een 1 aprilgrap, die ze elk jaar hebben en waar ze om bekend staan. In 2017 was de 1 aprilgrap dat ze zouden stoppen met 1 aprilgrappen en het item hierover komt Marcel aan het woord en zegt hij: "Kinderen moeten er vanuit kunnen gaan dat alles wat wij berichten waar is en dat de redactie alle feiten gecheckt heeft. Dus 1 aprilgrappen kunnen gewoon niet, die passen niet bij het Jeugdjournaal." Dit blijkt later dan de 1 aprilgrap te zijn, terwijl kinderen wordt verteld van: hé, je moet er van op aan kunnen dat alles wat wij vertellen waar is in een item wat niet waar is.

2: Ja, dat is een beetje, allemaal een beetje paradoxaal, een beetje, hoe heet het, inception achtig. Het is inderdaad niet het soort item waarmee ik dit soort grapjes uit zou gaan halen en al helemaal niet Marcel Gelauff als gezicht daarvan.

1: Ik vond het dus wel interessant dat precies in de anderhalf jaar dat ik onderzoek doe bij het Jeugdjournaal naar desinformatie dit, of nepnieuws dan, gebruikt wordt voor een 1 aprilgrap en ze daar ook een hele voorname bron voor gebruiken binnen de NOS en de andere expert die zogenaamd aan het woord kwam was dan inderdaad nep.

2: Ja.

1: Maar Marcel is nou eenmaal de hoofdredacteur van de NOS, daar kun je niets aan veranderen, dus dit is dan nogal een uitspraak.

2: Dit is precies wat hij andere mensen kwalijk neemt: dit is niet eerlijk, want we hebben jullie drie keer gevraagd of het waar is. Dat zouden dus andere journalisten bij Marcel moeten doen als hij dit soort dingen verkondigt, en dan zou hij ook liegen. Ja, goed. Er zijn andere journalisten die ik hoger in het aanzien hebt staan.

1: Het derde punt is dat er regelmatig voorbeelden worden gegeven van desinformatie. Dit zijn vaak 1 aprilgrappen of grappige berichten in de trant van "beer kan vliegen" of "aap in de ruimte". Inhoudelijke voorbeelden missen. Er is bijvoorbeeld geen aandacht besteedt aan het verhaal rondom Hillary Clinton en de pizzeria uit december 2016. Ik noem even dit voorbeeld omdat dit een vrij bekend voorbeeld is in die periode, maar er zijn natuurlijk meer voorbeelden te noemen. Wat vind jij hiervan?

2: Enerzijds het geven van concrete voorbeelden in één vorm als het ware, dus als je zegt: dit bericht, is enorm problematisch, omdat je daarmee het probleem niet goed kunt tonen denk ik. En uh dan kom ik weer terug bij het punt over het detective verhaal. Als je dus het echte voorbeeld wilt geven moet je een detective kunnen vertellen. En met zo'n pizza gate zou dat kunnen omdat je kunt aantonen: hier begon het mee, toen is het op deze kanalen verspreid, toen heeft deze man het daar gelezen, toen is hij er op deze manier vervolgens mee doorgegaan en dit is het resultaat. Dan kun je een voorbeeld geven van wat desinformatie kan doen en hoeveel mensen het heeft bereikt. En als je dus zegt van dit was niet waar en dat hebben we met een factcheck kunnen bewijzen en het heeft hier op deze manier gestaan en zoveel mensen hebben het gelezen. Dan zou ik zeggen dat dat niet een voorbeeld is van desinformatie, maar een voorbeeld van iets wat niet waar bleek te zijn en mensen hebben het gelezen. Maar we willen meer weten: wie heeft het dan gemaakt bijvoorbeeld, of als we dat niet kunnen weten waar is het dan ontstaan en is het vervolgens nog kunstmatig vergroot? Want dat is natuurlijk de grote vraag, want iedereen kan natuurlijk een nepnieuws bericht schrijven net als tijdens onze workshop. Het record van de workshop is ook, binnen hun eigen netwerken, stond op een bericht wat gewoon door twee scholieren is gemaakt, daar is 800.000 keer op geklikt.

1: Wow.

2: In één week. Dat ging over een hittegolf met temperaturen tot 39 graden. Dat was een bericht geschreven twee maanden voor er een hittegolf kwam met temperaturen tot 39 graden, dus niemand had dat kunnen weten. Maar uh dat laat zien dat mensen heel makkelijk daar op kunnen klikken. En wat ze hebben gedaan, heel slim, is het in de juiste Facebookgroepen plaatsen waar het gaat rondzingen en mensen het gaan liken en dan kan het groot worden. En het is eigenlijk dus die verspreiding die je moet benadrukken. Hoe kan het dat 800.000 mensen hier op geklikt hebben? En niet: het is nep, want we hebben gecheckt, het was niet zo.

1: Ze hebben dus 21 keer bericht over desinformatie en vijf keer wordt ook uitgelegd wat desinformatie is. Is het belangrijk dat er altijd uitgelegd wordt wat desinformatie is in die context of zeg je: dat het vijf keer wordt uitlegt van die 21 keer is eigenlijk ook al wel prima?

2: Uh, ja, als het te abstract is voor kinderen om het voorbeeld te begrijpen dan denk ik dat het goed is inderdaad om uit te leggen dat uh dat desinformatie uit verschillende dingen kan

bestaan, maar je kan niet iedere keer dat hele complexe onderwerp weer duidelijk uitleggen denk ik en ook weer hier als je het uit wil leggen, in die detective vorm.

1: En als laatste punt: desinformatie wordt door het NOS Jeugdjournaal geframed als een internetprobleem. Ze hebben het in de context van dit onderwerp meestal over berichten die je online leest via social media zoals Instagram, Facebook en Snapchat en als ze een expert raadplegen is dit een internetdeskundige, wat overigens de techjournalist is van de NOS.

2: Oja, haha. Uh, ik ben het zeker wel eens dat online het grootste probleem veroorzaakt, omdat het gewoon heel makkelijk is om online, nou ja, een groep mensen te faken en om uh heel makkelijk bronnen te creëren uit het niet. Anderzijds is er natuurlijk een grote offline component als je bijvoorbeeld kijkt naar de Lisa case in Duitsland. Ken je die?

1: Nee, die is nieuw voor mij.

2: Een meisje, Lisa, zou verkracht zijn door een immigrant. En vervolgens is er Russische staatsmedia, dat is natuurlijk ook een probleem: wat wij zien als onafhankelijke journalistiek betekent natuurlijk niet in ieder land hetzelfde. Ik bedoel, het Jeugdjournaal in Noord-Korea zal heel anders zijn dan het Jeugdjournaal in Nederland.

1: Ja.

2: Uh en Russische media hebben het verhaal toen zo lang op geklopt, terwijl Duitse politie al had gezegd dat het verhaal niet waar bleek te zijn, dat er toch 2000 mensen de straat op zijn gegaan om te demonstreren tegen immigranten, want die hadden "hun" Lisa aangerand. Terwijl, wat bleek? Het meisje was gewoon met haar vriendje ontsnapt en een nacht weggeweest, maar dat was gewoon haar vriendje. Het heeft, het ontstaat online, omdat het daar makkelijk verspreid kan worden, en vervolgens kan het op alle manieren effect hebben op onze samenleving en dat hoeft echt niet meer online te zijn.

1: Ok, en als je dit zo een beetje hoort en nieuws en desinformatie en het Jeugdjournaal in het algemeen bekijkt, hoe zou het NOS Jeugdjournaal dan nog beter kunnen inspelen op berichtgeving over desinformatie?

2: Uh, nou, het zo min mogelijk hebben over waar of niet waar en zoveel mogelijk hebben over manieren waarop misleid kan worden.

1: Ja.

2: En dus inderdaad wederom: de detective.

1: Ja, dus eigenlijk kinderen echt meenemen in het verhaal: hoe zijn we hier achter gekomen, welke stappen hebben we genomen, waar moet je op letten?

2: Dan hoeft je dus niet eens te zeggen dat het desinformatie was dus, als je maar kunt laten zien wat voor interessant verhaal je ervan hebt gemaakt.

1: Ja, top. Dank je wel voor je tijd en informatie! Ik wens je een hele fijne dag.

2: Dank je wel, graag gedaan. Succes!

Bijlage XI: Interview met Justine Pardoën

1: Interview met Justine Pardoën op dinsdag 30 april 2019 via telefoon.

Duur: 19 minuten, 30 seconden.

1: Zou je voor ik je de vragen stel kort iets kunnen vertellen over wie je bent en wat je werkzaamheden zijn?

2: Ja, ik ben dus Justine Pardoën. Ik leidt Bureau Jeugd & Media. Uh, maar ik geef ook leiding aan mediaopvoeding.nl en uh en ik ben mede-oprichter geweest van Stichting Mijn Kind Online, die opgegaan is in Kennisnet. Uh, ik hou mij dus al jaren bezig met mediaopvoeding en wij hebben bijvoorbeeld op het gebied van mediawijsheid en nieuwswijsheid, met name dat herkennen van nepnieuws, mentorlessen gemaakt. Die kun je vinden op mentorlessen.nl. Er zijn er nu twee live en er komen er nog vier.

1: Ah, super. Ga ik daar ook nog even naar kijken inderdaad.

2: Voor verschillende niveaus.

1: Ja, en mijn onderzoek gaat dus over nieuwsmedia voor kinderen, zoals het NOS Jeugdjournaal, en de rol die zij kunnen spelen bij kinderen in de leeftijd van 9 tot 12 jaar bij het leren herkennen van desinformatie. Wat is volgens jou desinformatie?

2: Uh, ja, daar, in die les onderscheid ik verschillende soorten. Dat is nu natuurlijk heel moeilijk om dat in één zin te zeggen, omdat dat, ja, een grap of zo'n website als De Speld, hè satire, is natuurlijk ook een vorm van desinformatie als je het sec zou definiëren als iets wat niet waar is. Een grap ook, en uh roddels, en nou ja eigenlijk alle dingen die niet waar zijn.

1: Ja.

2: Maar desinformatie wordt heel specifiek gebruikt in de laatste tijd als een manier om mensen om te tuin te leiden, als het gaat om uh met politieke bedoelingen, of commerciële bedoelingen. Goed, maar in die zin in de term desinformatie ook best ingewikkeld. Maar ja, heel erg lastig om dat uit te leggen aan kinderen. Het is zelfs zo dat ik denk dat je dat aan kinderen op de basisschoolleeftijd nog helemaal niet kunt uitleggen en helemaal niet kunt verwachten in een periode van hun leven waarin ze nog helemaal aan het ontdekken zijn hoe de wereld in elkaar zit en ook in vertrouwen moeten kijken naar de wereld, om daar goed in op te groeien, dat je ze dan eigenlijk al moet leren dat alles wat ze zien niet klopt. Dat is een periode waarin kinderen nog in Sinterklaas geloven bij wijze van spreken, en nog gevoelig zijn voor allerlei verhalen en dat je dan ineens moet gaan zeggen: dit is niet waar, of: pas op, niet alles wat je ziet of hoort is waar. Terwijl je, daar zijn ze nog te jong voor, om daar die hele kritische houding bij te ontwikkelen.

1: Ja, en is het volgens jou dan ook niet belangrijk dat zij dit onderscheid kunnen maken, en niet nodig eigenlijk?

2: Nog niet nee, eigenlijk nog niet nee. Het is wel zo dat in de twee laatste klassen van de basisschool, uh vanaf dat ze elf zijn, zou je dat langzaam dat kunnen duidelijk maken. dat er

natuurlijk gewoon dingen niet kloppen, en maar je moet dan een verhaal erbij vertellen waarom mensen dat doen. Bedoelt om politiek gewin, of geldelijk gewin, financieel gewin te halen. En je moet er dan heel concreet tips bij geven waar zij op moeten letten, want als je ze alleen maar het bos in stuurt met uh: er zijn slechte mensen en een heleboel dingen kloppen niet, dan geef je ze een onstevig, een instabiel, een onveilig gevoel in de wereld. Dus ik ben er niet zo voor om dat al zo heel vroeg, om daar al heel vroeg met kinderen over te praten. Ze moeten eerst nog leren stellig vertrouwen op de wereld en op de mensen die ze opvoeden en onderwijs geven.

1: Je zegt eigenlijk dat als je te vroeg begint met aangeven: hé joh, er is ook desinformatie, dingen zijn niet altijd waar, dan geef je ze ook een soort wantrouwen in de wereld mee?

2: Ja, ja, ja. Kijk, en als je het hebt over sprookjes en er bestaan geen kabouters of heksen uit verhalen, ja dat kan. Dat is natuurlijk gewoon een ontwikkeling die ze zelf doormaken, wat ze zelf ontdekken. Dan ontdekken ze tegen de tijd dat ze zeven jaar zijn ook dat dingen op de televisie niet helemaal zijn zoals ze in werkelijkheid zijn. Dus hè, als ze iets hebben gezien op reclame en dan krijg je het in werkelijkheid en dan blijkt het gewoon veel minder mooi te zijn. Dus dat is een moment waarop je daarover kan praten. En, en ze vallen van hun geloof van Sinterklaas af, zo tussen hun zevende en hun negende. En daarna pas kun je het hebben over uh over, maar heel langzaam, pas vanaf negen jaar kun je iets vertellen over hoe de volwassen wereld in elkaar zit. En sommige kinderen zijn daar al met negen jaar aan toe en die lezen dan al boeken van Carry Slee over drugs en seks en echtscheiding enzo, en andere kinderen pas met elf. En ze moeten oppassen dat kinderen die zich langzamer ontwikkelen niet te snel groot brengt daarin, omdat dat nou ja schadelijk kan zijn voor hun gevoel van vertrouwen in het leven.

1: Ja, en is media überhaupt dan verantwoordelijk om kinderen dat te leren, of zeg je: die verantwoordelijkheid ligt meer bij ouders, opvoeders, school?

2: Nee, ik denk dat als het gaat om mediawijsheid dat het heel goed is dat dat op school gebeurt. Ouders doen daar natuurlijk op hun manier iets aan uh, maar mediawijsheid hoort echt wel op school thuis. En uh er zijn mooie programma's, zoals Nieuws in de Klas. Nieuws in de klas heeft een hele mooie leergang voor nieuwswijsheid en daar kan dan ook langzamerhand tegen de tijd dat kinderen in groep 7 zitten mee begonnen worden om ze te vertellen over dat niet alles klopt. Maar daar moet je dan onmiddellijk, onmiddellijk bij vertellen hoe ze dan kunnen, hoe ze daarop moeten reageren, hoe hun houding dan moet zijn. Want als je ze leert dat je niets kan geloven, dan wordt dat heel akelig, want dan zullen ze op een gegeven moment ook de dingen die wel waar zijn niet geloven.

1: Ja, want welke rol spelen echtheid en authenticiteit voor kinderen in hun media gebruik?

2: Nou uh dat speelt pas tegen de tijd dat ze in de pubertijd zijn, adolescentie, pas twaalf, dertien eigenlijk pas, dan begint dat een rol te spelen. Dat authenticiteit en waarheid, eigenlijk pas dertien, veertien belangrijk wordt. En dan gaan ze onderzoeken: wat klopt er eigenlijk allemaal niet in de wereld? En dan pas, vanaf veertien, moeten ze uh goede lessen geven over nieuwswijsheid en kan je ze ook goed vertellen voor welke belangen mensen uh bewust verspreiden.

1: En wat zou jij mij kunnen vertellen over het mediagebruik van kinderen van 9 tot 12 jaar: waar halen zij hun informatie vandaan, hoe doen ze dat en hoeveel tijd besteden ze daar aan?

2: Informatie halen ze niet zoveel, ik bedoel als je kijkt naar het nieuws. <Telefoon verbinding valt kort weg.> Kinderen halen niet zoveel nieuws op die leeftijd nog, ze kijken naar het Jeugdjournaal en ze horen wat, maar ze lezen nog niet zo heel veel. Uh ja, goed je hebt ook kinderen die KidsWeek lezen ofzo, maar heel veel kinderen zijn nog niet zo heel erg met het nieuws bezig. Verder kijken ze natuurlijk op allerlei social media platforms, waar ze graag komen van TikTok tot Instagram, sommigen nog op Facebook, maar niet heel veel, maar Instagram, Snapchat en Tiktok dat zijn eigenlijk de plekken, en YouTube, waar ze kijken.

1: Je zegt dat niet heel veel kinderen nieuws kijken, maar als ze kijken waarom zouden ze dat dan doen?

2: Ja, sommige kinderen kijken omdat hun ouders dat doen, elke dag. Die hebben een soort dagritme waarin dan het Jeugdjournaal er ook bij hoort. Maar kinderen zijn uh heel gevoelig voor nieuws dat binnenkomt en kunnen dat nog niet altijd even goed relativeren. Sommige kinderen kunnen zichzelf daar heel goed tegen beschermen dus die kijken niet uit zichzelf elke dag het nieuws om te weten wat er in de wereld gebeurt. Daar zijn ze nog, hè tussen negen en twaalf, eigenlijk nog gewoon te jong voor. Sommige kinderen gewoon wel, die hebben een overgevoelige of wat snellere uh ontwikkeling en die zijn vanuit angst dat ze voortdurend willen weten wat er aan de hand is. Uh bijvoorbeeld als er oudere kinderen in het gezin zijn of als ze broertjes of vriendinnetjes hebben die er ook in geïnteresseerd zijn dat zij dat ook willen weten. En dan zijn ze natuurlijk wel geïnteresseerd die passen bij hun levensfase. Alles wat met dieren te maken heeft, en het klimaat is ook wel iets wat nu bij veel kinderen is doorgedrongen dat dat een issue is.

1: Ja.

2: Maar ook omdat ze daar omdat ze daar nog weinig aan kunnen doen, of niet weten hoe hun houding kan zijn om er op te reageren, op dat nieuws, zijn ze er eigenlijk nog te jong voor. Je ziet wel dat kinderen vanaf negen jaar gaan aangeven dat ze vegetarisch willen gaan eten, omdat ze voelen, omdat wat ze zien en horen over die dieren dat dat het enige is, dat ze wel wat aan kunnen doen door bijvoorbeeld het stoppen met eten van dieren. En dan kan dat ineens een heel, uh bijna obsessief iets worden, en zeker als ouders daar niet in mee willen bewegen. En sommige kinderen worden ook wel bang, dat er bijvoorbeeld oorlog komt. Ik merk wel dat wel vooral bij pubers en adolescenten en nog niet heel erg bij jonge kinderen. Maar hè, nogmaals, ook omdat ze zichzelf nog heel makkelijk kunnen afschermen van al dat nieuws.

1: Ja. Je geeft dus aan dat kinderen, in de leeftijd van 9 tot 12 dan, eigenlijk nog een beetje jong zijn om nieuws te volgen. KidsWeek en het Jeugdjournaal richten zich wel op die doelgroep. Wat zijn dan belangrijke aandachtspunten bij het maken van dat nieuws?

2: Nou, dat het dus echt, echt, echt op de leeftijd van die kinderen afgestemd is. Ik zie sommige. sorry, ik zie ouders snel uh denken, sommige ouders denken dat je kinderen vanaf zes, zeven jaar al naar het Jeugdjournaal kunt laten kijken, maar eigenlijk is dat ook pas vanaf negen jaar bedoeld. En dat klopt, dat klopt bij de ontwikkeling. Vanaf negen jaar samen kijken,

samen over praten en het ook nog een keertje in de klas kijken en er samen over praten en de dingen in een kader zetten. En het Jeugdjournaal wordt goed gemaakt, omdat het afgestemd wordt op die levensfase, waarbij ze dus inderdaad alles goed uitleggen, en goed relativeren, hè dat niet alles wat gebeurt meteen om de hoek is en heel erg veel schade of heel erg veel risico levert voor het kind zelf. Dus je moet steeds die verbinding maken met dagelijks leven van die kinderen. En dat is heel belangrijk, dat dat gebeurt. En ja, het zijn professionele nieuwsmakers voor jongeren, voor kinderen, dus die doen dat wel goed. En over het algemeen geen, van wat ik hoor van ouders ook, geen hele grote problemen daarmee. Ze doen dat goed.

1: Ik heb specifiek ook gekeken naar wat zij berichten over desinformatie, dus hoe zij kinderen bijvoorbeeld al meenemen in die hele hype van nepnieuws die ontstaan is.

2: Ja, dat weet ik niet. Is dat zo, hebben ze dat bij het Jeugdjournaal gedaan?

1: Ik heb een inhoudsanalyse uitgevoerd tussen 1 september 2016 en 1 maart 2018 en gekeken wat zij bericht hebben over desinformatie. Dat aantal valt wel mee, dat is 21 keer in anderhalf jaar tijd. Maar uh daar zijn een aantal dingen die mij opvielen, bijvoorbeeld: zij gebruiken de term desinformatie helemaal niet.

2: Nee.

1: Ze gebruiken veertien andere termen om dat aan te geven, dus ze zeggen bijvoorbeeld niet waar, informatie die niet klopt, niet waar is of onjuist uh maar wat jij bijvoorbeeld vertelde over dat context heel belangrijk is: ze leggen wel eens uit wat desinformatie dan is, maar dat doen ze bijvoorbeeld aan de hand van 1 aprilgrappen of 'beer kan vliegen', 'aap in de ruimte', niet heel inhoudelijk. Is dat dan juist ook hoe ze aansluiten bij kinderen?

2: Nee, ja, ja, ja. Dat vind ik heel goed.

1: Dus dat juich je eigenlijk toe, dat ze op een laagdrempelige manier zeggen: hé, gisteren maakten we een 1 aprilgrap, dat is niet waar. Soms is nieuws niet waar.

2: Ja, ja, precies. Het gaat echt over de hoofden van deze kinderen heen als je het gaat hebben over de Russen die bezig zijn om te infiltreren en manipuleren in allerlei verkiezingsuitslagen, want dan moet je ook uitleggen waarom dat is, en hoe je dat kunt herkennen en hoe het zit met geld en al die jongens geld verdienen in Macedonië met het maken van nepnieuws. Ze horen die termen wel, dus wat het Jeugdjournaal dan heel goed doet is om het te verbinden aan hele concrete gevallen, maar omdat ze ook nog niet de vaardigheden hebben om dat nepnieuws te onderscheiden van echt nieuws moet je ze daar niet mee lastig vallen. En hetzelfde geldt dat voor adolescenten en volwassenen: als je het hebt over nepnieuws, dan moet je echt goed vertellen waar dat over gaat, anders blijft het alleen maar een soort beus woord waardoor iedereen een soort afschuwelijk gevoel van wantrouwen krijgt waardoor ze straks ook de gewone mainstream media niet meer geloven. En een van die uitwassen is bijvoorbeeld dat je een paar jaar geleden dat overleden jongetje had op dat strand dat aangespoeld was uit de Middellandse Zee en toen waren er allemaal kinderen in Nederland en de hele wereld die zeiden: dat is allemaal in scene gezet, dat is nepnieuws. En dan, dan span je eigenlijk het paard achter de wagen: dan maak je mensen kritisch, zogenaamd mediawijs, maar je geeft ze zo weinig middelen om te toetsen: wat is nou waar en wie zou daar belang bij hebben, en hoe zit het dan in elkaar dat je dus, dat je dus uiteindelijk helemaal nooit

meer ergens zeker van kan zijn en dan, dan ben je eigenlijk bezig om met het verhaal van nepnieuws zoveel wantrouwen te creëren dat het ten koste gaat van onze democratische uh samenleving.

1: Ja, dus jij zegt: eigenlijk moet er niet aangewezen worden wat niet waar zou zijn, maar je moet vertellen hoe je kunt weten of informatie klopt?

2: Ja, en kijk in bijvoorbeeld, en dat is het mooie van de simpele voorbeelden die het Jeugdjournaal dan gebruikt, met zo'n 1 aprilgrap kun je het in het kader zetten van 1 april, maar vertel er dan bijvoorbeeld dat 1 aprilgrappen soms niet gecorrigeerd worden, of weggehaald worden, dus als je het gevoel hebt: hé, dit zou wel eens een 1 aprilgrap kunnen zijn, ja dat moet je inderdaad goed kijken uh dat je ook nog in juni zo'n 1 aprilgrap kunt tegen komen. En hoe controleer je dat dan? Nou, bijvoorbeeld door te kijken naar de datum waarop zo'n bericht is gepubliceerd. Als dat rond 1 april is geweest, nou dan weet je: ring, ring, ring, alarmbel. Uh en het is ook vaak zo dat als je als je een bericht niet meer ergens anders kunt vinden dan is het ook verdacht, dan hoef je het ook niet te geloven. Als het minstens drie keer ergens anders te vinden is in goede, betrouwbare media dan moet je uitleggen wat dat zijn, dan kun je er misschien vanuit gaan dat het klopt.

1: Ja.

2: Maar ook jouw eigen gevoel van: nou, dit kan niet waar zijn! Praat daar met anderen over, praat daar met volwassenen over. Het is lastig om daar goede richtlijnen in te geven, maar daar kun je kinderen best wel een beetje mee op weg helpen.

1: Super, dank je wel. Onwijs bedankt dat je tijd had en uitgebreid antwoord hebt gegeven.

Bijlage XII: Interview met Hanneke Reitsma

1: Interview met Hanneke Reitsma op maandag 13 mei 2019 via telefoon.

Duur: 17 minuten, 26 seconden

2: Met Hanneke Reitsma.

1: Goedemorgen, met Marjolie Opgelder.

2: Goedemorgen.

1: Fijn dat je tijd hebt om een aantal vragen te beantwoorden.

2: Ja, graag gedaan.

1: Zal ik nog even kort uitleggen waar het onderzoek over gaat?

2: Ja, graag.

1: Ik studeer Journalistiek aan de CHE en voor mijn afstuderen wilde ik heel graag onderzoek doen naar kinderen en desinformatie. En daarvoor kijk ik naar de manier waarop zij informatie verwerken en of zij onderscheid kunnen maken tussen soorten informatie en kijk ik ook naar hoe nieuwsmedia voor kinderen daar mee omgaan en welke aanbevelingen er zijn zodat kinderen kunnen leren wat waar is en wat niet waar is en daar zelf vragen over kunnen stellen. Daarvoor heb ik al een aantal experts op het gebied van kinderen, nieuws en media geïnterviewd en nu kreeg ik van verschillende kanten jullie aangeraden omdat ik ook nog graag een expert wilde op het gebied van de ontwikkeling van kinderen.

2: Ok, leuk, laat maar komen.

1: Kun je jezelf eerst kort voorstellen inclusief je werkzaamheden?

2: Nou, ik ben dus Hanneke en ik ben 34 jaar en ik heb nu drie jaar geleden deze praktijk (red. Extralent) opgericht. Wat wij doen is vooral werken met kinderen die vermoedelijk of bewezen hoogbegaafd zijn. Daarin kijken wij naar hoe zit je in elkaar, hoe kun je om gaan met je talenten, maar ook met je valkuilen. Wat wij heel belangrijk vinden hier in de praktijk is dat wij dat in samenwerking doen met ouders en ook scholen, dus de begeleiding van ouders is een heel belangrijk speerpunt, maar ook kijken wij met scholen hoe ze kunnen omgaan met kinderen in hun klas en hoe ze dat niet alleen cognitief kunnen vormgeven, maar ook hoe ze kunnen aansluiten op dat stukje persoonlijkheidskenmerken, het zijn van het kind, want dat is ook heel belangrijk. Een stukje training richting scholen doen we ook.

1: Ik heb net dus uitgelegd waar mijn onderzoek over gaat en dat het gaat over informatie en desinformatie. Als jij naar jouw vakgebied kijkt en je zou de term desinformatie horen, wat is volgens jou dan desinformatie?

2: Ja, ik zat het al te denken toen je het zei. Ik vind het interessant, maar ik weet niet wat je er mee bedoelt. Desinformatie, denk ik informatie die er niet toe doet ofzo?

1: Het is eigenlijk, uit mijn onderzoek is gebleken dat het gaat om bewust misleidende informatie waarbij iemand probeert om je te manipuleren of te misleiden met als doel geldelijk of politiek gewin. In de volkstermen is het net iets meer bekend als nepnieuws, al is dat niet helemaal hetzelfde.

2: Ja, dus een beetje misleidende informatie die leidt tot, met het doel dat het leidt tot meestal financieel gewin, dat je geld uitgeeft. En dan is jouw vraag aan mij waar ik aan moet denken bij desinformatie?

1: Ja.

2: Goede vraag. Bedoel je dat vooral gericht op de doelgroep, of in zijn algemeenheid?

1: Liefst gericht op jouw doelgroep.

2: Als ik kijk naar mijn doelgroep trappen die daar meestal niet in, die hebben daar zelfs een soort van allergie voor. Heel simpel voorbeeld is Moederdag van gisteren. Wat behoorlijk gecommer, hoe noem je dat, gecommmercialiseerd is, commercieel gemaakt is. En daarin zie je gewoon een bepaalde kritische levenshouding voor al dat soort dingen. Het is mooi om je moeder te eren, maar moet dat nou allemaal op die manier, of het is toch elke dag moederdag, of moet er dan niet ook een kinderdag zijn? Heeft dat met desinformatie te maken, dat weet ik niet, maar je ziet dat daar ook, vaak prikken ze er door heen als er een ander belang achter zit nog dan het ogenschijnlijke belang.

1: Nu werk jij voornamelijk met kinderen die hoogbegaafd zijn, maar denk jij dat kinderen in het algemeen in staat zijn om informatie en desinformatie van elkaar te scheiden?

2: Nee, denk ik niet.

1: En wat maakt dat zij dat nog niet zouden kunnen?

2: Omdat ze niet beter weten. Ik denk, ja, je krijgt een bepaald beeld voorgeschoteld. Als je alleen al kijkt naar alle YouTubers en vloggers, dat is het beeld wat hun werkelijkheid is en als ze dat niet kunnen, ja, als dat geen gesprek is thuis omdat het verschil tussen werkelijkheid en sub werkelijkheid ofzo, dat, in heel veel gezinnen is dat denk ik geen gespreksonderwerp. Ik weet niet of ik daarin te makkelijk alle hoogbegaafden over één kam scheer, maar dat het bij deze kinderen al een vanzelfsprekend thema is om daar kritische vragen over te stellen.

1: Hoe komt het dat dat onderscheid er is, denk je? Dat hoogbegaafde kinderen dat uit zichzelf al doen en kinderen in het algemeen daar niet toe in staat zijn?

2: Ik denk dat het te maken heeft met een basale kritische levenshouding die deze kinderen hebben. Niet allemaal hoor, want sommigen zijn ook heel erg, die zijn heel goed in fantasie en verbeelding, die dus gaan daar ook helemaal in mee, die worden daar als het ware in meegenomen en gaan daar nog dieper op in. Maar in basis denk ik dat deze kinderen een hele kritische levenshouding hebben, waardoor ze ook kritische vragen stellen.

1: Ja. Nu gaf een aantal experts uh op het gebied van jeugd en media ook al aan dat je van kinderen van 9 tot 12 nog niet kunt verwachten wat waar is en wat niet waar is. En dat het volgens hen belangrijk is dat ze eerst vol vertrouwen in de wereld op groeien en pas daarna, zeg pakweg als ze naar de middelbare school gaan, kennis hoeven te maken met begrippen als desinformatie. Als ik jou een beetje hoor sluit jij je daar wel bij aan, klopt dat?

2: Ja, deels wel. Dus het eerste deel zeker, en ik denk dat je ze wel al van jongs af aan kritisch kunt laten zijn over de informatie die ze tot zich nemen. Dus dat je door gesprekken met ze te voeren wel vragen kunt stellen bij hoe reëel of hoe echt het is. En dat bedoel ik niet bij een filmpje van Winnie The Pooh, dat niet. Maar wel, nou, deze kinderen zijn vaak eerder in bepaalde ontwikkelingsfasen. Een heel simpel voorbeeld, uh, een kind die filmpjes van Dylan Haegens op zijn zevende kijkt, terwijl de doelgroep meer pre-pubers of pubers is. Dan is het wel goed om toch al die gesprekken te voeren met zo'n kind. Juist omdat die al wel de cognitieve capaciteiten heeft om zo'n filmpje te begrijpen en dan kun je daar dus ook een dieper gesprek over voeren, denk ik.

1: Is het ook belangrijk dat kinderen dit onderscheid kunnen maken, tussen wat waar is en wat niet waar is?

2: Uh, op den duur wel, ja. Ik denk dat dat niet, dat je dat niet altijd, ja, op den duur is het goed. Uh, ja, ik denk dan ook: een kind mag ook kind zijn, en fantasie en verbeelding hoort daar ook bij. Het ligt er aan op welk vlak het is. Ik vind dingen als reclame al weer anders dan gewoon een onschuldig filmpje waarin een sprookje wordt uitgewerkt. Dat vind ik al weer heel anders.

1: Waar zit het verschil in voor jou?

2: Ja, heeft het te maken met bepaalde waarden die je, die je hecht aan, met je normen en waarden gewoon, daar haakt het voor mij aan. Met rechtvaardigheidsgevoel. Wat je hier misleidt, of is het gewoon een prikkeling van de fantasie?

1: Ja, dus je zegt: een sprookje sluit aan bij de belevingswereld van een kind en een reclame kan dan misleidend zijn?

2: Ja, precies.

1: En wat gebeurt er in de ontwikkeling van kinderen rond 9 tot 12 jaar wat betreft informatieverwerking en het aanleren van nieuwe vaardigheden?

2: Dat is een leuke vraag. Ik zou bijna zeggen: die moet je niet aan mij stellen, want deze doelgroep is niet zo representatief wat dat betreft. Uh, wat zeiden wij laatst nog onderling? Je hebt gewoon niet zo'n goed beeld meer wat gemiddeld is voor deze leeftijd, omdat hoogbegaafde kinderen vaak veel verder zijn, veel verder voorlopen. Uh, even denken. Specifiek jouw vraag, stel die nog eens? Dan kijk ik of ik die zo concreet mogelijk kan beantwoorden.

1: Wat er gebeurt in de ontwikkeling van kinderen tussen 9 en 12 wat betreft informatieverwerking en het aanleren van nieuwe vaardigheden, welke ontwikkelingen maken zij dan door?

2: Als ik kijk naar de doelgroep uh, ik vind het wel een lastige. Uh, de vaardigheden, als ik even inzoom op de vaardigheden, dan zie je gewoon dat uh dat die kritische levenshouding, dat die wat sterker wordt. Vaak ontstaat die ook al wat jonger, want je noemt de prepuberale fase eigenlijk, hè.

1: Ja.

2: En daarin zien we eigenlijk, zien we veel binnen deze doelgroep dat dat puberende gedrag al best sterk is ontwikkeld, dus ook de kritische vragen en zelf op zoek gaan naar hoe zit het dan wel, stukje zelfonderzoek, gewoon door te Googelen. Dat vraagt een stukje zelfreflectie van deze kinderen, en dat zien we ook op deze leeftijd, dat dat al best wel goed ontwikkelt is of rond die leeftijd sterker naar voren komt. Ja, hier zou ik even over na moeten denken om daar nog verder, ik kan daar niet heel veel meer over kunnen zeggen op dit moment.

1: Ok. Ben je bekend met de theorie van Piaget rondom cognitieve ontwikkelingspsychologie?

2: Zo in naam niet, ik moet het altijd even voor mij zien, dan weet ik: oja, dat is dat.

1: Ik heb het hier voor mij, want in mijn literatuuronderzoek kwam deze theorie naar voren. Daarin zegt hij dat kinderen van 9 tot 12 jaar concreet-operationele denkers zijn. Dat betekent dat hun denken gebaseerd is op een systeem van regels en logica en dat ze, anders dan jongere kinderen, inzien dat dingen omkeerbaar zijn, oftewel ze leren het concept van reversibiliteit kennen. Ze kunnen dus logisch denken, op voorwaarde dat de objecten van hun logica concreet aanwezig zijn. Herken jij dit bij kinderen in deze leeftijdsgroep?

2: Ik denk dat het bij deze leeftijdsgroep al veel eerder is ontwikkeld.

1: Dus dat ze jonger al dit concept hebben te pakken?

2: Ja. Net nog een gesprek met een ouder gevoerd van een kind van 6 wat zich zo ontzettend bewust is van hoe de sociale structuren lopen en wat er van het kind en anderen verwacht wordt, terwijl dat verantwoordelijkheden zijn voor zo'n kind die helemaal niet passen bij de leeftijd. Maar dat een kind zich daar wel naar verhoudt en naar gaat handelen, en ook stress van voelt. Dat heeft een kind zelf niet in de gaten, maar dat is wel een thema wat we vaak zien. Dat is aan de ene kant mooi, dat ze dat al ontwikkelen, maar aan de andere kant legt dat een last bij ze neer die niet past bij hun leeftijd eigenlijk.

1: Wat jij dus zegt is dat het eigenlijk dus geen universele omschrijving is van de ontwikkeling van kinderen, omdat het dus ook per kind verschilt, maar ze dus ook vaak al jonger in die cognitieve ontwikkeling zitten?

2: Ja, zeker, ja. Zeker binnen onze doelgroep.

1: Nu gaat mijn onderzoek natuurlijk ook specifiek over nieuwsmedia voor kinderen. Denk jij dat zij verantwoordelijk zijn voor dat kinderen leren wat desinformatie is? Dus wat waar is en wat niet waar is? Of ligt die verantwoordelijkheid elders?

2: Uh, het is gedeelde verantwoordelijkheid. Ik denk dat het deels ligt bij de mensen die het nieuws verspreiden. Door moedwillig fake news te verspreiden, nou, desinformatie, daar mag best kritisch naar gekeken worden. Maar wat ik ook al eerder aangaf, ik vind dat je als ouder daar ook een rol in hebt, om een kritische gesprek daarover te voeren.

1: Ja. Is het dan belangrijk voor kinderen in die leeftijd om eenduidig te communiceren qua terminologie? Dus dat je het altijd hebt over desinformatie, niet waar of nepnieuws, of uh maakt het voor kinderen niet uit welke termen je gebruikt om het begrijpelijk te maken?

2: Ik denk dat nepnieuws of fake news een term is die heel bekend is. En het klinkt soms een beetje te zwaar voor de situatie, fake news klinkt alsof alles wat er gezegd wordt niet waar is, terwijl uh de term desinformatie zoals je mij die net uitlegde is wat genuanceerder, en wat subtieler. Ik weet niet of dat uitmaakt voor kinderen. Als je één term gebruikt, iedereen heeft daar een beeld bij en dat kun je zelf weer als ouder of leerkracht nuanceren.

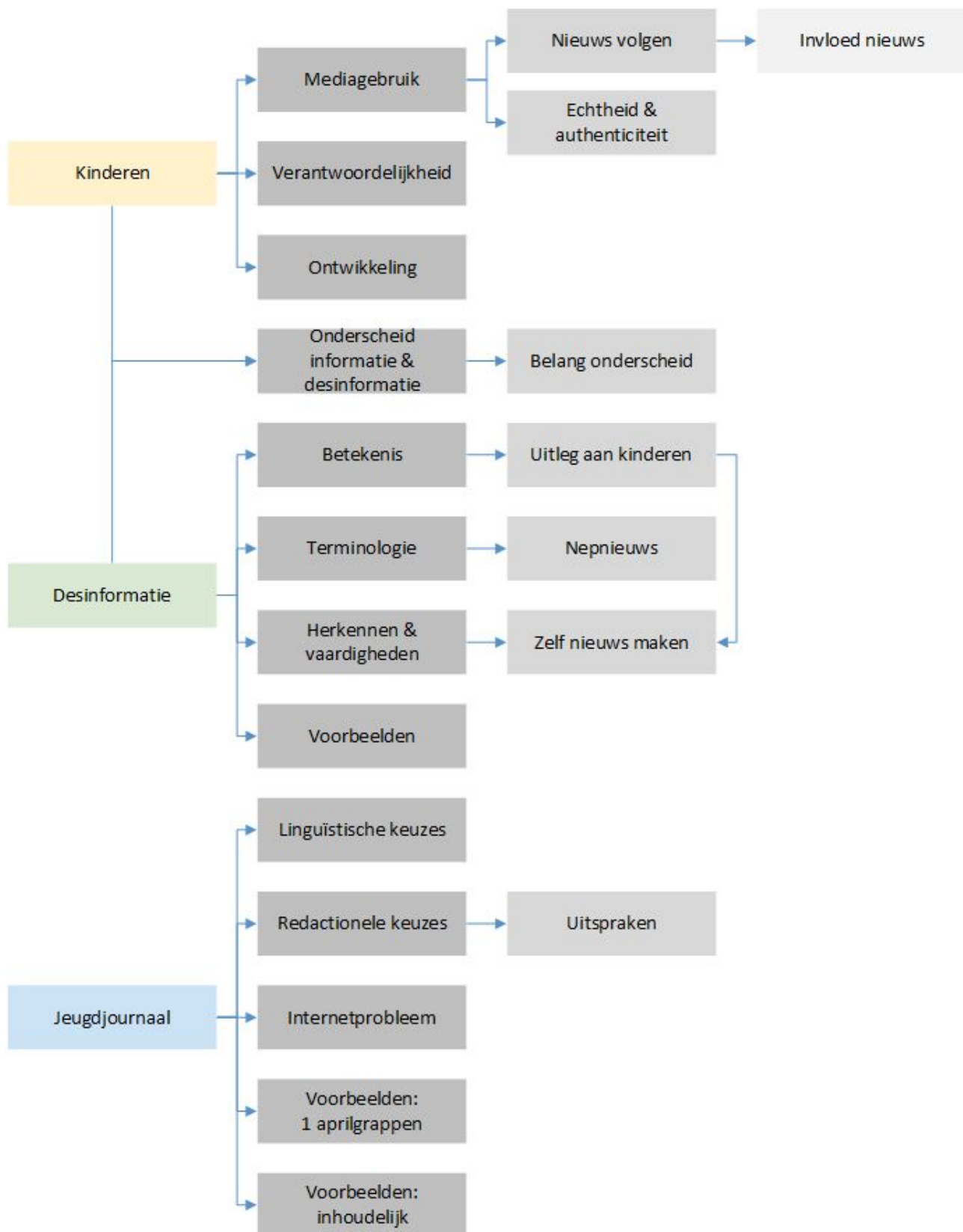
1: Wat zijn volgens jou belangrijke aandachtspunten voor het maken voor nieuws voor kinderen?

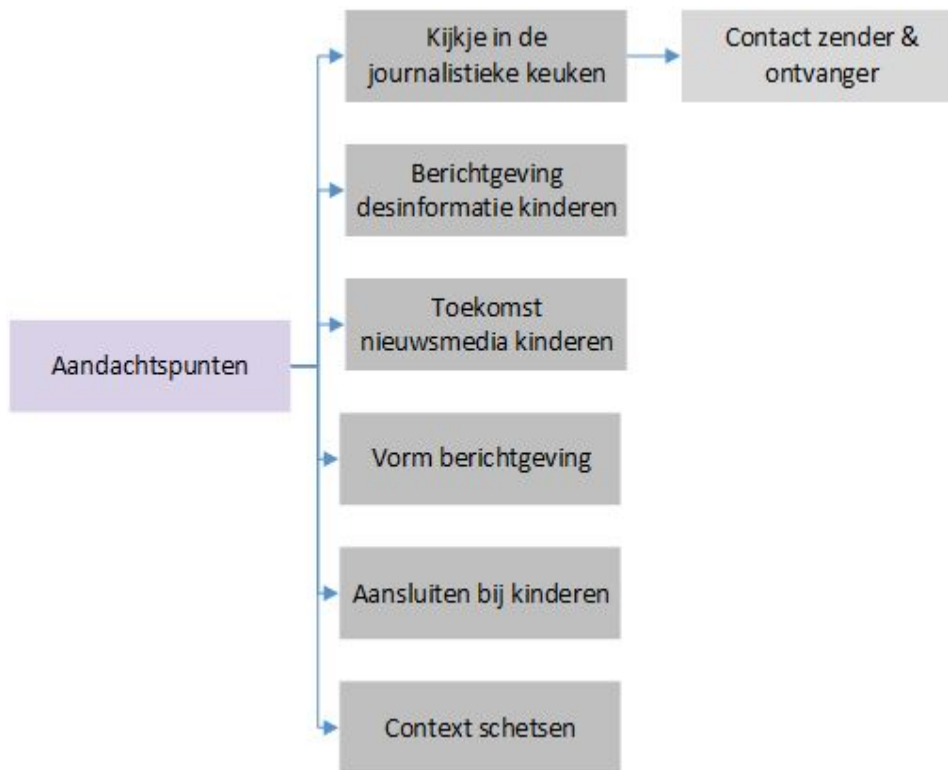
2: Sommige kinderen zijn heel gevoelig voor wat er verteld wordt, en dat nemen ze echt, bijna in alle vezels van hun wezen voelen ze de ernst van het nieuws. Dus dat is ook weer per kind verschillend, en een ander vindt het gewoon interessant en legt het vervolgens weer naast zich neer. Uh ik zie daar ook weer gewoon een rol voor de ouder in weggelegd. Kijk met je kind mee, als je twijfelt en sowieso in het begin kijk met je kind mee en bespreek hoe het binnenkomt. Stel samen vragen er over. Op termijn laat je dat ook los omdat je kind daar zelf mee aan de gang gaat, maar heb er regelmatig gesprekken over.

1: Ja. Ok, dank je wel. Onwijs bedankt voor je tijd.

2: Graag gedaan.

Bijlage XIII: Codeboom

Bijlage IX: Codering interviews

Kinderen

Mediagebruik

- van Gelder Ik vraag mij ook af in hoeverre ze met fake nieuws in aanraking komen, dat wordt toch vooral via social media verspreid. En daar zitten ze nog niet echt zo veel op. Ja, met hun vrienden. Maar GeenStijl achtige platforms... daar zitten ze (nog) niet op.
- Mutsaers Wat ik bijvoorbeeld wel kan vertellen als het gaat over apparaten, dat we zien dat vanaf hele jonge leeftijd dat apparaten interessant zijn. Tablets en smartphones komen al heel snel in het leven van jonge kinderen, naast televisie. Ouders zetten hun kinderen relatief jong voor de televisie. Logisch, dan heb je even je handen vrij. Op een gegeven moment wordt die tablet opzij geschoven voor de spelcomputer, die gaat dan ineens heel erg aan populariteit in winnen. Dat is zo vanaf 8 jaar, en iets meer bij jongens dan bij meiden. Maar vanaf een jaar of 10 zien we dat alle apparaten een beetje minder populair worden vanwege de smartphone. We weten dat kinderen in de Randstad een beetje vanaf een jaar of 9 toegang krijgen tot een eigen smartphone, en soms ook wel een eigen internetabonnement en in kleine steden, gemeenten in het land dat vanaf 10 jaar.
- Van Hall Jeugdjournaal is natuurlijk een belangrijk kanaal. Maar heel veel, de krant wordt ook nog steeds in heel veel huishoudens gelezen. Je ziet dat eigenlijk kinderen de krant toch wel meer lezen en dat het dan een dip krijgt zeg maar rond de middelbare school leeftijd. Dus de sociale omgeving voor het volgen van nieuws is heel belangrijk. Je ziet ook bij abonnementen van dagbladen: als je ouders zelf thuis vroeger de krant hebben gehad dan ben je zelf veel meer genegen om ook een abonnement te nemen of de krant te gaan lezen, dan als je in een nieuwsarme omgeving zit. Dus de sociale omgeving is ook heel belangrijk.
- Post Maar over het algemeen kun je denk ik wel zeggen dat veel kinderen thuis een Ipad hebben bijvoorbeeld, of een telefoon. Kan een eigen telefoon zijn, of een telefoon die ze als gezin bijvoorbeeld gebruiken of een telefoon van hun ouders. Dus het is vaak gebonden aan wifi. Dat is belangrijk. En gebonden aan huis. Dus wij houden bijvoorbeeld ook heel erg rekening met onze YouTube planning, dat we dat pas inplannen vanaf 15:00 uur 's middags zodat als iedereen weer thuis is van school dan een nieuwe melding krijgt dat er een nieuwe video is zeg maar. Dus zo. Dat is best wel gezette tijden in die zin. Dus mediagebruik wat we vooral in onze statistieken zien is vooral in de ochtend al heel veel, voor dat je naar school gaat. In de middag pauze zeg maar, tussen de middag, zie je een klein beetje, en vooral na schooltijd gaat het vooral weer heel erg omhoog. Dan is het echt het grootst. En in de avond ook wel redelijk. Maar dan, wij hebben op onze website ook altijd de afspraak we reageren tot 20:00 uur en daarna is het ook gewoon normaal als je gaat slapen of je media weg legt.
- Pijpers Oeh, daar kan ik heel veel over zeggen. Ik raad je vooral aan om uh de

Monitor Jeugd en Media op te zoeken. Als je googelt dan vind je heel veel informatie. Ik ben voor die monitor verantwoordelijk, maar het voert een beetje ver om daar nu van alles uit te halen.

Pardoen Informatie halen ze niet zoveel, ik bedoel als je kijkt naar het nieuws. Kinderen halen niet zoveel nieuws op die leeftijd nog, ze kijken naar het Jeugdjournaal en ze horen wat, maar ze lezen nog niet zo heel veel. Uh ja, goed je hebt ook kinderen die KidsWeek lezen ofzo, maar heel veel kinderen zijn nog niet zo heel erg met het nieuws bezig. Verder kijken ze natuurlijk op allerlei social media platforms, waar ze graag komen van TikTok tot Instagram, sommigen nog op Facebook, maar niet heel veel, maar Instagram, Snapchat en Tiktok dat zijn eigenlijk de plekken, en YouTube, waar ze kijken.

Nieuws volgen

van Gelder Om op de hoogte te zijn van nieuws. Mee te kunnen praten. Dingen te begrijpen. En onze krant lezen ze ook voor het grootste deel voor hun plezier.

Mutsaers Dat zou ik zo niet durven zeggen. Wij doen wel eens iets voor het Jeugdjournaal, maar dat gaat dan over de programmainhoud, niet zozeer over waarom kijk je überhaupt naar nieuws. Dat zou je echt bij het Jeugdjournaal zelf moeten vragen.

Van Hall Leerlingen van alle leeftijden krijgen heel veel mee dus het is denk ik belangrijk om te laten zien wat nieuws is, daar kan je natuurlijk op alle leeftijden al mee beginnen.

Van Hall Ik denk, kinderen zijn niet altijd heel anders dan volwassenen. Die zijn ook gewoon geïnteresseerd, misschien wel meer geïnteresseerd dan volwassenen. En daarin heb je gewoon heel veel verschillende uh mensen en verschillende interesses. Dus sommigen leerlingen zijn meer maatschappelijk geïnteresseerd, zijn geïnteresseerd in hun omgeving en zijn benieuwd hoe dat systeem dan in elkaar zit en stellen daar vragen over. Anderen zijn meer geïnteresseerd in andere onderwerpen. Dus dat verschilt heel erg. Leerlingen zijn denk ik sowieso nieuwsgierig. Ze krijgen heel veel mee via verschillende kanalen, al is het maar een gesprek tussen twee ouders op het schoolplein. En dan willen ze daar toch meer van weten, ze willen het begrijpen. Het zijn denk ik de motieven die wij als volwassenen ook hebben om het te volgen. En soms zijn het ook betweters, die kinderen, die willen ook praatje bij het koffieautomaat hebben zeg maar en er over mee kunnen praten, zeg maar.

Van Hall Dus de sociale omgeving voor het volgen van nieuws is heel belangrijk. Je ziet ook bij abonnementen van dagbladen: als je ouders zelf thuis vroeger de krant hebben gehad dan ben je zelf veel meer genegen om ook een abonnement te nemen of de krant te gaan lezen, dan als je in een nieuwsarme omgeving zit. Dus de sociale omgeving is ook heel belangrijk. En het leren volgen van het nieuws is natuurlijk ook best heel ingewikkeld. Uh, je moet het voorgedaan krijgen. Als een kind nog nooit het nieuws heeft gezien en je geeft het een krant, dan denkt het: wat moet ik hier mee? Die begint link bovenin te lezen en haakt na twee minuten af waarschijnlijk. Dus je moet het nieuws ook leren volgen, dat het scannende wijs kan, je hoeft niet alles te lezen. Langzaam krijg je een bredere kennis en kan je het indelen: o ja, dit een ramp die gebeurt, dit gaat over politiek uh de besturing van het land of zoiets, dit gaat over sport.

Van Hall Als je dan het nieuws leert lezen, ja, dan wordt het ook leuker.

- Van Hall En je hebt natuurlijk ook heel veel digitale kanalen, alle nieuwskanalen zitten ook op Instagram en Snapchat en uh. Ze horen ook gewoon veel via via van elkaar. Dus de nieuwsconsumptie is eigenlijk groter dan ooit. En dat is in tegenspraak met wat je vaker hoort: mensen zijn niet meer geïnteresseerd, en de nieuwsorganisaties hebben het lastig ofzo, maar tegelijkertijd ja, als ik in de klas kom ben ik altijd verbaasd.
- Post Om bij te blijven allereerst. Een beetje te snappen waar het over gaat. Uh, ik denk ook wel voor een deel omdat je ouders dat zeggen, of dat aanzetten of zeggen van: nou, je mag wel iets van het Jeugdjournaal kijken, maar niet dit, bijvoorbeeld. Dat speelt denk ik ook een grote rol. En ook wel denk ik omdat het gewoon leuk is. <...> Meemaken, begrijpen, beleven.
- Pijpers Ja, ze zijn nieuwsgierig naar de wereld om hen heen. Dus, dus ook nieuwsgierig naar de dingen die wij interessant vinden. Dus ja hoe ouder je wordt, hoe meer je zelf een rol in de wereld speelt en je kunt beter een rol spelen als je die wereld begrijpt. Dus de wereld beter begrijpen is jezelf beter begrijpen. Dus vandaar dat ze kijken naar het Jeugdjournaal.
- Oosterwoud En ik denk dus dat dat, die terughoudendheid met alles geloven wat op je af komt uh dat kinderen en volwassenen meer moeten leren om niet alle informatie te lezen die op ze af komt, maar zelf op zoek te gaan naar informatie, dus dat het niet meer tijdlijn is die bepaalt wat je ziet maar dat je zelf bepaalt: ik ga nu naar een website toe om daar nieuws te lezen.
- Oosterwoud Ja, dat is een psychologisch defect denk ik, ergens in ons mens zijn, dat we zo graag op de hoogte willen zijn van alles. En dat we het idee hebben dat we iets missen als we niet online zijn bijvoorbeeld. maar dat hele idee van altijd maar het laatste en het nieuwste, dat is juist uh een mankement, een soort verslavingsgevoeligheid die we hebben waar desinformatie volop gebruik van maakt. Want als er een aanslag is, of iets dergelijks, dan zie je dat de grootste samenzweringstheorieën het makkelijkst en het verst spreiden in eerste instantie, omdat er geen informatie is, maar mensen willen gewoon alles lezen wat ze kunnen op dat moment en dan gaat het soms van kwaad tot erger. En uh in die zin is het ook goed om van jezelf te begrijpen dat het niet gezond is om alles direct te willen weten, maar dat je ook best een dagje er over heen mag laten gaan. <...> Je moet niet van journalisten verwachten dat zij instant alles uh van goede kwaliteit uh om kunnen zetten in nieuws. En dat dus inderdaad alles wat heel snel gaat eigenlijk in eerste instantie pulp en geruchten zijn. En uh als je dus inderdaad zelf het geduld kunt hebben om gewoon te denken: o jee, er is iets vreselijks gebeurd, morgen koop ik een krant en dan weet ik wat er is gebeurd, of ik kijk het Jeugdjournaal en je ziet daar wat er is gebeurd dan heb je daar meer aan dan als je op dat moment op Twitter gaat kijken wat er is gebeurd.
- Pardoen Ja, sommige kinderen kijken omdat hun ouders dat doen, elke dag. Die hebben een soort dagritme waarin dan het Jeugdjournaal er ook bij hoort. Maar kinderen zijn uh heel gevoelig voor nieuws dat binnenkomt en kunnen dat nog niet altijd even goed relativeren. Sommige kinderen kunnen zichzelf daar heel goed tegen beschermen dus die kijken niet uit zichzelf elke dag het nieuws om te weten wat er in de wereld gebeurd.

- Van Hall Ik denk voor, ja, een beetje vanuit onze diensten gedacht, uh, leerlingen vinden het heel gaaf om te werken met het echte nieuws. Als ze in een lesboek een fictief artikel krijgen en daar staan vragen bij dan uh is dat een heel ander gevoel dan als ze het nieuws van vandaag zien en aan de hand daarvan vragen krijgen. Dan ontdek je ook samen met je leraar: wat is hier aan de hand? En de volgende dag gebeurd er nog meer en dat kan gekoppeld worden aan je situatie thuis. Misschien hoor je over belangrijk nieuws wat dan speelt. Je hebt natuurlijk het schokkend nieuws, dan blijft dat veel meer haken bij leerlingen en geef je het ook echt een functie. Tenminste dan heeft het inhoudelijk kracht. Dan heeft het ook zin om daarover te leren in plaats van Pietje wilde graag een speeltuin organiseren en ging daarom naar de gemeenteraad, weet je wel. Als dat er echt is, bij jou in het dorp dan wordt het betekenisvol. En dat is ook wel een stroming in het onderwijs die steeds meer recht krijgt, zeg maar. Betekenisvol onderwijs, dus dat je het ook relateert aan de omgeving van de leerling. En daarin is nieuws natuurlijk heel krachtig.
- Van Hall En uh, dat adviseren we bijvoorbeeld ook bij schokkend nieuws, als er heftig nieuws is, bijvoorbeeld aanslagen of zoiets, ja dan moet je dat in de klas behandelen. Want op zoveel verschillende manieren krijgen ze er wel iets van mee, en als je het dan niet behandelt kan de fantasie de vrije loop gaan. Dan wordt het opeens heel eng: we hebben Parijs en Brussel gehad, is Amsterdam de volgende stad die aan de beurt is? Misschien is dat ook wel zo, maar dan nog is de kans heel klein dat je er bij bent. Dus het is geruststellend om er iets van af te weten. En tuurlijk moet je daar niet teveel in details, en verschilt het per groep, dus als docent moet je dat heel goed aanvoelen. Maar leerlingen krijgen op heel veel verschillende manieren, op heel veel verschillende manieren hebben ze daar weet van.
- Pardoen Je ziet wel dat kinderen vanaf negen jaar gaan aangeven dat ze vegetarisch willen gaan eten, omdat ze voelen, omdat wat ze zien en horen over die dieren dat dat het enige is, dat ze wel wat aan kunnen doen door bijvoorbeeld het stoppen met eten van dieren. En dan kan dat ineens een heel, uh bijna obsessief iets worden, en zeker als ouders daar niet in mee willen bewegen. En sommige kinderen worden ook wel bang, dat er bijvoorbeeld oorlog komt.

Echtheid & authenticiteit

- van Gelder Ik weet wel dat de kinderen die hier wel eens op bezoek komen allemaal vragen of alles echt waar is wat in onze krant staat. Kennelijk twijfelen ze daar toch wel eens aan.
- Mutsaers Uh, echtheid en authenticiteit zien we vooral op YouTube dat dat heel belangrijk is, sowieso op andere social media kanalen ook als het gaat over influencers en vloggers. We weten gewoon eigenlijk dat authenticiteit van gezichten steeds belangrijker is geworden en misschien wel belangrijker dan uh dan welke merken ze dan precies aandragen. Het gaat er wel echt om dat het klopt.
- Mutsaers Dus ik vind ook dat commerciële media daar wat meer openheid, en ik denk ook dat de tijdsgeest en het feit dat kinderen authenticiteit zo belangrijk vinden, dat dat vereist van allerlei soorten media om daar verder aandacht aan te geven.

- Van Hall Ik denk voor, ja, een beetje vanuit onze diensten gedacht, uh, leerlingen vinden het heel gaaf om te werken met het echte nieuws. Als ze in een lesboek een fictief artikel krijgen en daar staan vragen bij dan uh is dat een heel ander gevoel dan als ze het nieuws van vandaag zien en aan de hand daarvan vragen krijgen. Dan ontdek je ook samen met je leraar: wat is hier aan de hand? En de volgende dag gebeurt er nog meer en dat kan gekoppeld worden aan je situatie thuis. Misschien hoor je over belangrijk nieuws wat dan speelt. Je hebt natuurlijk het schokkend nieuws, dan blijft dat veel meer haken bij leerlingen en geef je het ook echt een functie. Tenminste dan heeft het inhoudelijk kracht. Dan heeft het ook zin om daarover te leren in plaats van Pietje wilde graag een speeltuin organiseren en ging daarom naar de gemeenteraad, weet je wel. Als dat er echt is, bij jou in het dorp dan wordt het betekenisvol. En dat is ook wel een stroming in het onderwijs die steeds meer recht krijgt, zeg maar. Betekenisvol onderwijs, dus dat je het ook relateert aan de omgeving van de leerling. En daarin is nieuws natuurlijk heel krachtig.
- Post Ja, ik denk wel dat dat heel belangrijk is. En dat dat dus een grote rol speelt. Maar dat dat zeker niet altijd zo is. Zeker in de online wereld en dergelijke. Ik vind het ook wel onze rol dan om dat zo goed mogelijk te vertellen, ja, ja.
- Pardoen Nou uh dat speelt pas tegen de tijd dat ze in de pubertijd zijn, adolescentie, pas twaalf, dertien eigenlijk pas, dan begint dat een rol te spelen. Dat authenticiteit en waarheid, eigenlijk pas dertien, veertien belangrijk wordt. En dan gaan ze onderzoeken: wat klopt er eigenlijk allemaal niet in de wereld? En dan pas, vanaf veertien, moeten ze uh goede lessen geven over nieuwswijsheid en kan je ze ook goed vertellen voor welke belangen mensen uh bewust verspreiden.

Verantwoordelijkheid

- van Gelder Dat weet ik niet. Wij nemen die verantwoordelijkheid wel door bij Kidsweek in de Klas een les mediawijsheid te geven. Verder is het vooral de taak van de media om betrouwbare onafhankelijke journalistiek te bedrijven.
- Mutsaers Ik vind het een taak van de overheid, om dat op de basisschool goed duidelijk te maken en ik denk dat media daaraan bij kunnen dragen. En ik denk zeker dat publieke media daar aan bij kan dragen. Maar he, je ziet op YouTube ook allerlei initiatieven, zoals bijvoorbeeld influencers die met elkaar een verbond maken om te laten zien wat nou reclame is en wat werkelijkheid. Wat vinden we werkelijk, wat past bij onze persoonlijke stijl en waar worden we voor betaald om dat te zeggen? Dus ik vind ook dat commerciële media daar wat meer openheid, en ik denk ook dat de tijdsgeest en het feit dat kinderen authenticiteit zo belangrijk vinden, dat dat vereist van allerlei soorten media om daar verder aandacht aan te geven. Maar ik vind het geen taak, ik vind het de taak van de overheid. <...> Het Ministerie van Onderwijs in eerste instantie. Zij zouden daar beleid op moeten voeren.
- Van Hall Dat doen de nieuwsbedrijven eigenlijk via Nieuws in de klas. Wij worden gefinancierd door nieuwsbedrijven, dus aan die kant zit het al. En ik denk zeker dat media daar ook een belangrijke rol in hebben, dat doen ze natuurlijk ook: er is heel veel reflectie op het eigen werk natuurlijk en ook het, nou ja, het netjes omgaan met die journalistieke regels, dus het goed onderscheid maken tussen

feiten en meningen. Ik denk dat, maar dat hangt misschien een beetje van de aanbieder af. Sommigen houden meer van waar dat een beetje verweven zit en anderen houden meer van een propere nieuwsduiding zeg maar. En, maar ik denk wel dat media zich daar bewust van zijn, van de ontvanger zeg maar. En uh, ja. Dus ik denk dat zeker.

Post Nou, deels wel. Dat je bijvoorbeeld ook uitlegt van uhm dat het goed is om te weten. Er wordt nu ook op scholen, is er ook wel meer aandacht voor. Dus ik vraag me dan meer af of het echt de taak van het Jeugdjournaal is.

Pijpers Ik denk dat uh daar een verantwoordelijkheid, mede-verantwoordelijkheid ligt. Niet hoofdverantwoordelijk. Het onderwijs heeft verantwoordelijkheid, de ouders, de opvoeders hebben verantwoordelijkheid. En de media ook. He, de media zijn de afzenders, verspreiders van informatie, dus die moeten goed nadenken over wat ze doorlaten en wat niet. Hè, gaat ze het één op één overzetten of geven ze daar een context bij, een uitleg bij? Dus je hebt als, en het probleem van deze tijd is dat heel veel zonder context bij, bij het publiek terecht komt. Dat noem je contextcollapse. Dus context uh explosie zou je kunnen zeggen. De context die wegvalt. Waardoor het voor de lezer, het publiek nog lastiger wordt om te bepalen of het klopt. <...> Maar als je iets tot je neemt via bijvoorbeeld Nu.nl, of via de NOS of het Jeugdjournaal, ja dan heb je daar, dan heb je een enorme verantwoordelijkheid.

Pijpers Een mooi voorbeeld is wat Nu.nl besloten heeft, ik weet niet of je dat hebt meegekregen. <...> Daar heeft men besloten dat, dat mensen die via Nujij.nl, he het sociale media onderdeel van Nu.nl. <...> Klimaat, ja, klimaatontkenners, dat die berichten worden verwijderd. Nou, dat is nogal een stap. <...> Je kunt in wezen zeggen dat Nu.nl zijn verantwoordelijkheid neemt. En, en dat juich ik echt van harte toe.

Pijpers En je moet ook niet meer via sociale media meer maar alles kunnen zeggen wat je wil zeggen. En uh in Amerika ligt dat iets anders dan hier, he, daar mag je zelfs uh discriminerende dingen zeggen, en dan doet niet iedereen meteen moeilijk. Hier kunnen we gelukkig wat vrijer zijn, maar zeker media outlet moeten daar gewoon scherper op zijn en tot nu toe uh zag je vooral dat ze wel optraden als er sprake was van discriminatie of of pesten, dat dan iets wordt weggehaald, daar kun je dan melding van maken, maar je zult ook op inhoud gewoon kunnen zeggen: dat is desinformatie, wij proberen daar onze kanalen van te zuiveren. En het is lastig om te bepalen wat is nou desinformatie, en wat niet. Maar als we het hebben over klimaat, en over vaccinatie en dat soort zaken, dan kun je daar je verantwoordelijkheid in nemen.

Oosterwoud Uh. Deels. Ik, eerlijk gezegd denk ik dat media absoluut, ze zijn zelf natuurlijk een slachtoffer van, maar ook een actor er in. Het lastige is dat een nieuwsmiddeel alleen maar een doel heeft jou inzicht in de wereld te brengen en niet zozeer als doel heeft jou bepaalde lessen te leren. Uh, en ik denk wel dat media er iets aan zouden kunnen doen, maar het is niet hun hoofdactiviteit. En wat zij, er zijn een aantal dingen die media goed kunnen doen en dat is niet zozeer mensen leren dit moet je niet geloven en dat moet je wel geloven, maar heel inzichtelijk maken hoe bepaalde beïnvloedingscampagnes hebben gewerkt.

Pardoen Nee, ik denk dat als het gaat om mediawijsheid dat het heel goed is dat

dat op school gebeurt. Ouders doen daar natuurlijk op hun manier iets aan uh, maar mediawijsheid hoort echt wel op school thuis. En uh er zijn mooie programma's, zoals Nieuws in de klas. Nieuws in de klas heeft een hele mooie leergang voor nieuwswijsheid en daar kan dan ook langzamerhand tegen de tijd dat kinderen in groep 7 zitten mee begonnen worden om ze te vertellen over dat niet alles klopt. Maar daar moet je dan onmiddellijk, onmiddellijk bij vertellen hoe ze dan kunnen, hoe ze daarop moeten reageren, hoe hun houding dan moet zijn. Want als je ze leert dat je niets kan geloven, dan wordt dat heel akelig, want dan zullen ze op een gegeven moment ook de dingen die wel waar zijn niet geloven.

Reitsma Uh, het is gedeelde verantwoordelijkheid. Ik denk dat het deels ligt bij de mensen die het nieuws verspreiden. Door moedwillig fake news te verspreiden, nou, desinformatie, daar mag best kritisch naar gekeken worden. Maar wat ik ook al eerder aangaf, ik vind dat je als ouder daar ook een rol in hebt, om een kritische gesprek daarover te voeren.

Reitsma Sommige kinderen zijn heel gevoelig voor wat er verteld wordt, en dat nemen ze echt, bijna in alle vezels van hun wezen voelen ze de ernst van het nieuws. Dus dat is ook weer per kind verschillend, en een ander vindt het gewoon interessant en legt het vervolgens weer naast zich neer. Uh ik zie daar ook weer gewoon een rol voor de ouder in weggelegd. Kijk met je kind mee, als je twijfelt en sowieso in het begin kijk met je kind mee en bespreek hoe het binnenkomt. Stel samen vragen er over. Op termijn laat je dat ook los omdat je kind daar zelf mee aan de gang gaat, maar heb er regelmatig gesprekken over.

Ontwikkeling

Mutsaers Als je gaat kijken in de ontwikkelingspsychologie van kinderen dan zit daar zeker wel voedingsbodem om te beweren dat zij dat (red. informatie en desinformatie) van elkaar kunnen onderscheiden.

Van Hall Met kleine lesjes kan je dat dus beginnen.

Pardoen Kijk, en als je het hebt over sprookjes en er bestaan geen kabouters of heksen uit verhalen, ja dat kan. Dat is natuurlijk gewoon een ontwikkeling die ze zelf doormaken, wat ze zelf ontdekken. Dan ontdekken ze tegen de tijd dat ze zeven jaar zijn ook dat dingen op de televisie niet helemaal zijn zoals ze in werkelijkheid zijn. Dus hè, als ze iets hebben gezien op reclame en dan krijg je het in werkelijkheid en dan blijkt het gewoon veel minder mooi te zijn. Dus dat is een moment waarop je daarover kan praten. En, en ze vallen van hun geloof van Sinterklaas af, zo tussen hun zevende en hun negende. En daarna pas kun je het hebben over uh over, maar heel langzaam, pas vanaf negen jaar kun je iets vertellen over hoe de volwassen wereld in elkaar zit. En sommige kinderen zijn daar al met negen jaar aan toe en die lezen dan al boeken van Carry Slee over drugs en seks en echtscheiding enzo, en andere kinderen pas met elf. En ze moeten oppassen dat kinderen die zich langzamer ontwikkelen niet te snel groot brengt daarin, omdat dat nou ja schadelijk kan zijn voor hun gevoel van vertrouwen in het leven.

Pardoen Maar kinderen zijn uh heel gevoelig voor nieuws dat binnenkomt en kunnen dat nog niet altijd even goed relativiseren. Sommige kinderen kunnen zichzelf daar heel goed tegen beschermen dus die kijken niet uit zichzelf elke dag het nieuws om te weten wat er in de wereld gebeurd. Daar zijn ze nog, hè

tussen negen en twaalf, eigenlijk nog gewoon te jong voor. Sommige kinderen gewoon wel, die hebben een overgevoelige of wat snellere uh ontwikkeling en die zijn vanuit angst dat ze voortdurend willen weten wat er aan de hand is. Uh bijvoorbeeld als er oudere kinderen in het gezin zijn of als ze broertjes of vriendinnetjes hebben die er ook in geïnteresseerd zijn dat zij dat ook willen weten. En dan zijn ze natuurlijk wel geïnteresseerd die passen bij hun levensfase. Alles wat met dieren te maken heeft, en het klimaat is ook wel iets wat nu bij veel kinderen is doorgedrongen dat dat een issue is. <...> Maar ook omdat ze daar omdat ze daar nog weinig aan kunnen doen, of niet weten hoe hun houding kan zijn om er op te reageren, op dat nieuws, zijn ze er eigenlijk nog te jong voor. Je ziet wel dat kinderen vanaf negen jaar gaan aangeven dat ze vegetarisch willen gaan eten, omdat ze voelen, omdat wat ze zien en horen over die dieren dat dat het enige is, dat ze wel wat aan kunnen doen door bijvoorbeeld het stoppen met eten van dieren. En dan kan dat ineens een heel, uh bijna obsessief iets worden, en zeker als ouders daar niet in mee willen bewegen. En sommige kinderen worden ook wel bang, dat er bijvoorbeeld oorlog komt. Ik merk wel dat wel vooral bij pubers en adolescenten en nog niet heel erg bij jonge kinderen. Maar hè, nogmaals, ook omdat ze zichzelf nog heel makkelijk kunnen afschermen van al dat nieuws.

Pardoen Ik zie sommige. sorry, ik zie ouders snel uh denken, sommige ouders denken dat je kinderen vanaf zes, zeven jaar al naar het Jeugdjournaal kunt laten kijken, maar eigenlijk is dat ook pas vanaf negen jaar bedoeld. En dat klopt, dat klopt bij de ontwikkeling. Vanaf negen jaar samen kijken, samen over praten en het ook nog een keertje in de klas kijken en er samen over praten en de dingen in een kader zetten.

Onderscheid desinformatie & informatie

van Gelder Dat leggen wij in principe niet uit. Wij maken gewoon echt nieuws en hopen dat kinderen de kwaliteit daarvan waarderen.

van Gelder Tja, de ene wel, de andere niet. <...> En als ze wel kunnen onderscheiden denk ik wel dat dat ze ooit geleerd is.

van Gelder Ik weet wel dat de kinderen die hier wel eens op bezoek komen allemaal vragen of alles echt waar is wat in onze krant staat. Kennelijk twijfelen ze daar toch wel eens aan.

Mutsaers Nieuws gebaseerd op feiten van elkaar kunnen scheiden? Ja, ik denk dat wel. Als je gaat kijken in de ontwikkelingspsychologie van kinderen dan zit daar zeker wel voedingsbodem om te beweren dat zij dat van elkaar kunnen onderscheiden. Ja, als je hen daar op wijst wat dan, hoe dat in elkaar zou kunnen zitten.

Van Hall Ja. Met kleine lesjes kun je dat dus beginnen. Dat ze begrijpen hoe het nieuws in elkaar zit en wat de dynamiek daarachter is en dat ze onderscheid leren maken tussen reclame en gewoon nieuws.

Van Hall Wat voor de één nepnieuws is, is voor de ander misschien wel helemaal geen nepnieuws.

Post Nee, dat denk ik niet. In de zin van, ik denk dat ze heel veel dingen aannemen en misschien nog wel een onderscheid kunnen maken in wie het zegt. En dan kunnen denken: hmm, weet niet of dat waar is. Maar echt zo, nee, dat denk ik niet.

Post	Nou, ik vind het ook wel iets groots om dat te verwachten van kinderen. Dus, ik denk eigenlijk niet dat we dat niet hoeven te verwachten van kinderen, maar dat het dus wel heel belangrijk is dat als Jeugdjournaal zijnde, je zorgt dat je gewoon altijd de waarheid vertelt en vertelt hoe het echt is en dan hoeven ze dat ook eigenlijk helemaal niet te kunnen in die zin.
Pijpers	Nou, als dat heel uh. Als het overduidelijk fout is uh denk ik dat ze daartoe wel in staat zijn. Maar zodra uh het het grijze gebied in gaat, dat je denkt: dit zou kunnen kloppen, ja, dan is het voor kinderen heel erg lastig. <...> En ja, waar baseer je dat op? Je weet of iets klopt of niet. Want als je over kennis beschikt, dus veel gelezen hebt en veel op school geleerd hebt en uh vervolgens kun je dus zeggen, zegt iets in jou: hier klopt helemaal niets van, of ik weet het niet zeker dus ik zoek het uit. Men moet daar een soort antenne voor hebben, maar als je ja, als je niet weet of uh of of of iets klopt, bijvoorbeeld informatie over je gezondheid. Uh of nou bijvoorbeeld een bepaald middel werkt om puistjes tegen te gaan, ja, hoe weet je nou of dat klopt of niet? Dat moet je gaan opzoeken. En als iemand dat zegt waarvan je denkt dat is een betrouwbare afzender, dan wil je misschien toch wel gaan geloven dat het wel waar is. <...> Voor kinderen is het best lastig. <...> Die, die we weten ook uit eigen onderzoek dat ze het heel lastig vinden uh te bepalen wat voor criteria ze nou precies gebruiken om te kunnen zeggen: ja, deze informatie klopt. En meestal gokken ze maar wat. Maar wil je het uitzoeken, als iets online staat en je moet het kunnen uitzoeken en dan moet je weten uit welke vaatjes je tapt. <...> Maar de meesten weten helemaal niet waar ze op moeten letten, die hebben dat niet geleerd. Dus je vraag: weten ze desinformatie te herkennen? Dat geldt voor een kleine groep kinderen, meestal met hoogopgeleide ouders.
Oosterwoud	Nou, uh ja, goed. Wat wij vaak zien is dat kinderen al vrij snel uh twijfelen bij online, of tenminste jongeren in ieder geval bij alles wat ze online tot zich krijgen denken in eerste instantie: dit hoeft niet per se waar te zijn, maar het is wel interessant. <...> Uh, en dan als ze iets in de krant of op tv zien denken: dan is het echt waar. En dat het andersom bij volwassenen veel sneller, he, de wat oudere generatie die trapt veel sneller in die trucs. Die is eigenlijk veel gevoeliger voor desinformatie.
Pardoën	Nog niet nee, eigenlijk nog niet nee. Het is wel zo dat in de twee laatste klassen van de basisschool, uh vanaf dat ze elf zijn, zou je dat langzaam dat kunnen duidelijk maken. dat er natuurlijk gewoon dingen niet kloppen, en maar je moet dan een verhaal erbij vertellen waarom mensen dat doen. Bedoelt om politiek gewin, of geldelijk gewin, financieel gewin te halen. En je moet er dan heel concreet tips bij geven waar zij op moeten letten, want als je ze alleen maar het bos in stuurt met uh: er zijn slechte mensen en een heleboel dingen kloppen niet, dan geef je ze een onstevig, een instabiel, een onveilig gevoel in de wereld. Dus ik ben er niet zo voor om dat al zo heel vroeg, om daar al heel vroeg met kinderen over te praten. Ze moeten eerst nog leren stellig vertrouwen op de wereld en op de mensen die ze opvoeden en onderwijs geven.
Pardoën	Ze horen die termen wel, dus wat het Jeugdjournaal dan heel goed doet is om het te verbinden aan hele concrete gevallen, maar omdat ze ook nog niet de vaardigheden hebben om dat nepnieuws te onderscheiden van echt nieuws moet je ze daar niet mee lastig vallen.
Reitsma	Nee, denk ik niet. <...> Omdat ze niet beter weten. Ik denk, ja, je krijgt een

bepaald beeld voorgeschoteld. Als je alleen al kijkt naar alle YouTubers en vloggers, dat is het beeld wat hun werkelijkheid is en als ze dat niet kunnen, ja, als dat geen gesprek is thuis omdat het verschil tussen werkelijkheid en sub werkelijkheid ofzo, dat, in heel veel gezinnen is dat denk ik geen gespreksonderwerp.

Belang onderscheid

- Mutsaers Uh, ja, zeker wel. Er zijn ook heel veel projecten in Scandinavische landen, die kinderen trainen om daar mee aan de slag te gaan. Daar zijn genoeg experimenten mee. Ik denk zeker wel dat het goed zou zijn, niet alleen voor kinderen, maar ook voor volwassenen.
- Van Hall Dus er zijn heel veel verschillende perspectieven en volgens mij is het belangrijkste is voor leerlingen om te leren, dat ze leren begrijpen dat er verschillende perspectieven op informatie, of op data zijn, zeg maar. En dat je dat op verschillende manieren kunt interpreteren. <...> Maar de kern zit hem in informatievaardigheden. Leerlingen moeten goed kunnen zoeken en waarderen van inhoud die ze zien. En ook hun eigen positie daarin.
- Van Hall Ja! Nou ja, nog belangrijker is het denk ik dat je leert dat er verschillende perspectieven mogelijk zijn. Uhm, ja en waar of niet waar, dat is volgens mij essentieel als je, nou ja als je het vanuit een groot plaatje bekijkt, als je nieuws dan opvangt als sociale, maatschappelijke, actuele bronnen en je dagelijkse samenvatting van de wereld daarmee hebt, dan daarop baseer je ook je visie op de wereld en je keuzes die je maakt, en je meningsvorming is natuurlijk ook erg belangrijk daarin. Of het nieuws heel belangrijk voor je meningsvorming, dan heeft het groot maatschappelijk effect zeg maar. Dus ik denk dat het heel belangrijk is ja.
- Post Maar dat het dus wel heel belangrijk is dat als Jeugdjournaal zijnde, je zorgt dat je gewoon altijd de waarheid vertelt en vertelt hoe het echt is en dan hoeven ze dat ook eigenlijk helemaal niet te kunnen in die zin.
- Pijpers Maar wil je het uitzoeken, als iets online staat en je moet het kunnen uitzoeken en dan moet je weten uit welke vaatjes je tapt.
- Pijpers Extreem belangrijk. Ja, tuurlijk. Uh, voor een deel is het niet te leren, uh, maar wat wel is bij te brengen is, nou ja, een antenne voor wat klopt en niet klopt. Je moet gewoon nieuwsgierigheid hebben, dus een onderzoekende houding, nou ja, dat heb je niet per se in groep 8, dat is iets waar je aan moet blijven werken, waar je ook als volwassene aan moet blijven werken.
- Oosterwoud Ja, dat is natuurlijk, ja, dat, ja, dat is belangrijk. Want uiteindelijk kom je ook heel snel in een discussie terecht: is het dan eerlijk, framing is dat correct? Dus heel snel verzand je ook in journalistieke discussies, of iets nou goede journalistiek is of niet. Hè, de mensen die boos zijn op de NOS en de NOS fake news noemen, als je daarmee in een discussie belandt over is iets nou echt waar of niet en het gaat over de inhoud, dan wordt het heel snel een lastige discussie en zijn er allemaal valkuilen waar je in kunt vallen. Terwijl als het gaat over technieken, dan wordt het makkelijker. Dus in plaats van zeggen: moeten kinderen weten of iets waar is of niet, zou ik zeggen: ze moeten begrijpen welke technieken zijn gebruikt.
- Pardoen Het is wel zo dat in de twee laatste klassen van de basisschool, uh vanaf

dat ze elf zijn, zou je dat langzaam dat kunnen duidelijk maken. dat er natuurlijk gewoon dingen niet kloppen, en maar je moet dan een verhaal erbij vertellen waarom mensen dat doen. Bedoelt om politiek gewin, of geldelijk gewin, financieel gewin te halen. En je moet er dan heel concreet tips bij geven waar zij op moeten letten, want als je ze alleen maar het bos in stuurt met uh: er zijn slechte mensen en een heleboel dingen kloppen niet, dan geef je ze een onstevig, een instabiel, een onveilig gevoel in de wereld. Dus ik ben er niet zo voor om dat al zo heel vroeg, om daar al heel vroeg met kinderen over te praten. Ze moeten eerst nog leren stellig vertrouwen op de wereld en op de mensen die ze opvoeden en onderwijs geven.

Reitsma Ja, deels wel. Dus het eerste deel zeker, en ik denk dat je ze wel al van jongs af aan kritisch kunt laten zijn over de informatie die ze tot zich nemen. Dus dat je door gesprekken met ze te voeren wel vragen kunt stellen bij hoe reëel of hoe echt het is. En dat bedoel ik niet bij een filmpje van Winnie The Pooh, dat niet. <...> Een heel simpel voorbeeld, uh, een kind die filmpjes van Dylan Haegens op zijn zevende kijkt, terwijl de doelgroep meer pre-pubers of pubers is. Dan is het wel goed om toch al die gesprekken te voeren met zo'n kind. Juist omdat die al wel de cognitieve capaciteiten heeft om zo'n filmpje te begrijpen en dan kun je daar dus ook een dieper gesprek over voeren, denk ik.

Reitsma Uh, op den duur wel, ja. Ik denk dat dat niet, dat je dat niet altijd, ja, op den duur is het goed. Uh, ja, ik denk dan ook: een kind mag ook kind zijn, en fantasie en verbeelding hoort daar ook bij. Het ligt er aan op welk vlak het is. Ik vind dingen als reclame al weer anders dan gewoon een onschuldig filmpje waarin een sprookje wordt uitgewerkt. Dat vind ik al weer heel anders. <...> Ja, heeft het te maken met bepaalde waarden die je, die je hecht aan, met je normen en waarden gewoon, daar haakt het voor mij aan. Met rechtvaardigheidsgevoel. Wat je hier misleidt, of is het gewoon een prikkeling van de fantasie?

Desinformatie

Betekenis

van Gelder	Desinformatie is onjuiste informatie die willens en wetens wordt verspreid met als doel meningen te beïnvloeden of onrust te creëren.
Mutsaers	Ik vind desinformatie een moeilijke term. Daar kan ik zelf niet zo heel veel mee. <...> Tja, en informatie is breder dan nieuws. Desinformatie is ook breder dan nieuws.
Van Hall	Desinformatie uh is een deel van het nepnieuws, nepnieuws is een beetje een containterbegrip. Desinformatie is bewust misleidende informatie met valse informatie zeg maar. Met een bepaald motief, dat kan zijn: sturen op verwarring, uh dat kan politiek of commercieel gemotiveerd zijn.
Post	Ik denk ook hele, ja, uhm, grote term. Maar uhm ik zou zeggen informatie die misschien niet klopt of niet helemaal waar is, of misschien niet helemaal nodig is om te weten.
Pijpers	Nou, zo uit de losse pols. Want als ik er voor ga zitten en ik schrijf het op dan zou ik veel meer nuances aanbrengen, maar uit de losse pols: uhm, valse informatie dan wel informatie die niet op feiten is gebaseerd, die op een

verkeerde voorstelling van zaken is gebaseerd en bewust wordt verspreid om tweespalt te zaaien.

- Oosterwoud Dat is een heel, heel systeem eigenlijk aan allemaal manieren waarop je mensen kunt misleiden, online voornamelijk. En dat is niet zozeer nepnieuws, want het gaat ook heel vaak over meer sociologische elementen dan puur over is het nou waar of niet. Dus uh bijvoorbeeld: hoe kun je mensen beïnvloeden door te doen alsof een hele groep mensen het al met iets eens is, zonder dat werkelijk zo hoeft te zijn, maar bijvoorbeeld door het inzetten van bots op social media. Ja, goed, in onze game hebben we dus geprobeerd om het op te breken in zes verschillende technieken waarbij inderdaad gebruik van emotie, het vermommen, polariseren, trollen, manipuleren en er was nog een maar die ben ik even kwijt.
- Oosterwoud Maar goed er zijn natuurlijk heel veel verschillende vormen van desinformatie ook weer.
- Pardoen Uh, ja, daar, in die les onderscheid ik verschillende soorten. Dat is nu natuurlijk heel moeilijk om dat in één zin te zeggen, omdat dat, ja, een grap of zo'n website als De Speld, hè satire, is natuurlijk ook een vorm van desinformatie als je het sec zou definiëren als iets wat niet waar is. Een grap ook, en uh roddels, en nou ja eigenlijk alle dingen die niet waar zijn. <...> Maar desinformatie wordt heel specifiek gebruikt in de laatste tijd als een manier om mensen om te tuin te leiden, als het gaat om uh met politieke bedoelingen, of commerciële bedoelingen. Goed, maar in die zin in de term desinformatie ook best ingewikkeld.
- Reitsma Ja, dus een beetje misleidende informatie die leidt tot, met het doel dat het leidt tot meestal financieel gewin, dat je geld uitgeeft.

Uitleg aan kinderen

- Mutsaers Ik zou aan kinderen zelf vragen wat voor nieuws zij onderscheiden, wat volgens hen echt - en nep nieuws is. Je neemt de doelgroep van 9 tot 12 jaar, nou, dat is een doelgroep die best wel goed zelf kan uitleggen wat ze wel en niet daaronder verstaan, dus ik zou het hen zelf vragen.
- Mutsaers Ik denk dat kinderen begrijpen wat er bedoelt wordt met de term nepnieuws en niet wat er bedoelt wordt met de term desinformatie.
- Van Hall Informatie die niet waar is en je hebt altijd heel veel informatie en dat is een genuanceerd ingewikkeld verhaal. Mijn omschrijving van desinformatie, is dat waar? Ook dat is een perspectief. Dus er zijn heel veel verschillende perspectieven en volgens mij is het belangrijkste is voor leerlingen om te leren, dat ze leren begrijpen dat er verschillende perspectieven op informatie, of op data, zijn zeg maar. En dat je dat op verschillende manieren kunt interpreteren. Dat bewust misleidende informatie maakt soms deels bewust van waarachtige informatie en soms natuurlijk ook van nepdata. Maar ik denk eigenlijk dat het nepnieuws of fakenieuws, of al die termen, de laatste tijd is dat heel veel in het nieuws. Maar ik denk de kern zit hem in informatievaardigheden. Leerlingen moeten goed kunnen zoeken en waarderen van inhoud die ze zien. En ook hun eigen positie daarin. Wat voor de één nepnieuws is, is voor de ander misschien wel helemaal geen nepnieuws.
- Post Ja, absoluut. Maar wat, dat vind ik moeilijk om echt als term zo los te zien. Ik zou het meer in context dan schetsen.

- Pijpers Uh, dan zou ik andere woorden gebruiken. Ja, en wat zou ik zeggen?
Umh. Ik zou zeggen informatie die niet klopt. Die ook bewust uh verkeerd uh is uh om uh omdat de afzender, degene die die valse informatie verspreid, een belang heeft bij het verspreiden van die valse informatie. En dat belang kan zijn twijfel zaaien bij publiek, of jou te laten twijfelen aan iets waar jij heel zeker van denkt te zijn, Dat doet zo'n persoon of instantie omdat ze bijvoorbeeld macht willen hebben, politiek, dat jij stemt op hen op basis van dingen die helemaal niet kloppen. En een voorbeeld is dat ze bewust valse informatie verspreiden over het klimaat en alle dingen die er niet goed uitzien. Dus door twijfel te zaaien uh kunnen ze jou voor hun karretje spannen. En je laten geloven dat, nou ja wat iedereen zegt daar klopt helemaal niets van, maar zij hebben de waarheid in pacht. <...> En als je nou maar hen de macht geeft, dan zorgen zij dat alles goed komt.
- Oosterwoud Dat is een goede vraag. Uh. We hebben toevallig ook een game ontwikkelt voor 8 tot 10 jarigen onlangs uh die kun je vinden op getbadnews.com/junior. Dat is een Engelse versie en uh goed voor ons was dus inderdaad het grootste probleem wat voor woorden gebruik je zodat die kinderen uh je blijven begrijpen omdat je te moeilijke woorden gebruikt. Uh het zijn ja uh het zijn eigenlijk, je laat eigenlijk nep mensen je het idee geven uh dat iets bestaat terwijl het niet bestaat. Of je bedenkt zoveel verschillende verhalen dat iemand uiteindelijk niet meer weet welke van de verhalen nu waar is of niet, en dat is juist het idee er achter.
- Pardoen Maar ja, heel erg lastig om dat uit te leggen aan kinderen. Het is zelfs zo dat ik denk dat je dat aan kinderen op de basisschoolleeftijd nog helemaal niet kunt uitleggen en helemaal niet kunt verwachten in een periode van hun leven waarin ze nog helemaal aan het ontdekken zijn hoe de wereld in elkaar zit en ook in vertrouwen moeten kijken naar de wereld, om daar goed in op te groeien, dat je ze dan eigenlijk al moet leren dat alles wat ze zien niet klopt. Dat is een periode waarin kinderen nog in Sinterklaas geloven bij wijze van spreken, en nog gevoelig zijn voor allerlei verhalen en dat je dan ineens moet gaan zeggen: dit is niet waar, of: pas op, niet alles wat je ziet of hoort is waar. Terwijl je, daar zijn ze nog te jong voor, om daar die hele kritische houding bij te ontwikkelen.
- Reitsma Als ik kijk naar mijn doelgroep trappen die daar meestal niet in, die hebben daar zelfs een soort van allergie voor. Heel simpel voorbeeld is Moederdag van gisteren. Wat behoorlijk gecommer, hoe noem je dat, gecommmercialiseerd is, commercieel gemaakt is. En daarin zie je gewoon een bepaalde kritische levenshouding voor al dat soort dingen. Het is mooi om je moeder te eren, maar moet dat nou allemaal op die manier, of het is toch elke dag moederdag, of moet er dan niet ook een kinderdag zijn? Heeft dat met desinformatie te maken, dat weet ik niet, maar je ziet dat daar ook, vaak prikken ze er door heen als er een ander belang achter zit nog dan het ogenschijnlijke belang.

Terminologie

- Mutsaers Ik vind het woord desinformatie een beetje moeilijk gekozen als ik heel eerlijk ben. <...> Je had het net ook over nepnieuws uh fake news is nu natuurlijk een term die heel erg ook bij jongeren speelt.
- Mutsaers Ik denk dat kinderen begrijpen wat er bedoelt wordt met de term nepnieuws en niet wat er bedoelt wordt met de term desinformatie.

- Van Hall Ik denk wel dat het belangrijk is om ook desinformatie te noemen. Dat is wel volgens mij waar meer mensen over nadenken de laatste tijd. Nepnieuws is ook kleurend aan de ene kant. Dat gaat over dus eigenlijk, nou ja, zoals jij het ook al omschreef, over informatie. Wanneer is iets nieuws? Dat is het pas misschien als het wordt opgepikt door meerdere nieuwsorganisaties. Ja, en als het goed is zit daar, zit binnen in ieder geval de professionele nieuwsmedia poortwachters die dat moeten selecteren. Dus het gaat denk ik inderdaad meer om desinformatie, dan om nepnieuws. Plus de kleuring die je er mee krijgt.
- Post En nepnieuws is dan wel een goede term, zeg maar. Dat begrijpen wel veel kinderen.
- Reitsma Ik denk dat nepnieuws of fake news een term is die heel bekend is. En het klinkt soms een beetje te zwaar voor de situatie, fake news klinkt alsof alles wat er gezegd wordt niet waar is, terwijl uh de term desinformatie zoals je mij die net uitlegde is wat genuanceerder, en wat subtieler. Ik weet niet of dat uitmaakt voor kinderen. Als je één term gebruikt, iedereen heeft daar een beeld bij en dat kun je zelf weer als ouder of leerkracht nuanceren.

Nepnieuws

- Van Hall Nepnieuws, fakenieuws, is een belangrijke uh aanleiding geweest en er zit nou eenmaal een heel groot verschil tussen een kanaar en satirisch nieuws, zeg maar.
- Oosterwoud Dat (red. desinformatie) is een heel, heel systeem eigenlijk aan allemaal manieren waarop je mensen kunt misleiden, online voornamelijk. En dat is niet zozeer nepnieuws, want het gaat ook heel vaak over meer sociologische elementen dan puur over is het nou waar of niet.
- Oosterwoud Ja, dat zijn we eigenlijk al vanaf het begin gaan doen (red. term desinformatie gebruiken). Voor mij was de aanleiding bijvoorbeeld in 2014 de oorlog, of de opstanden in de Oekraïne die gevolgd werden door Russische desinformatie, die dus heel vaak wel met nieuws te maken hadden. Want bijvoorbeeld als ik een heel concreet voorbeeld geef van nepnieuws dan gebruik ik altijd de dingen die we doen in de workshop met scholieren, waarbij we de scholieren een lege website geven en een artikel laten schrijven en dan hebben we bijvoorbeeld thedutchpost.nl, dus dat klinkt heel erg media, journalistiek, en uh wat we ze dan laten doen is een titel, een emotioneel plaatje erbij en ongeveer drie zinnen tekst en dat publiceren ze dan op die website en dat ziet er dan dus uit alsof het een nieuwswebsite is, maar dat artikel is hartstikke nep want dat is bedacht door twee veertienjarigen. En uh vervolgens laten we ze dat verspreiden over internet en dan kun je dat artikel inderdaad nepnieuws noemen. Het ziet er uit als nieuws, maar dat is het niet, want het is gewoon uit de duim gezogen. Eigenlijk alleen in die workshop kunnen we dat heel duidelijk stellen, want verder, de meeste nepnieuws zijn, die soorten, waar mensen van zeggen: die verspreiden leugens en die manipuleren de publieke opinie, als je het dan hebt over Russian Today, of Spoetnik, vanuit Rusland, dan blijkt eigenlijk dat 95% van al die artikelen is gewoon waar, maar toch zijn ze misleidend. En dat is het probleem als je het hebt over nepnieuws en ik denk inderdaad dat de journalistiek nog niet altijd door heeft wat nou het grotere probleem is. Als je nou kijkt naar experts als Peter Burger aan de Universiteit Leiden en dergelijke: die kijken heel erg naar de inhoud van het bericht, is het

nou waar of niet, maar die missen eigenlijk het hele idee van die massa psychologie die daarachter zit en die massa sociologie.

Oosterwoud Als je dan in de huid kruipt van iemand die nepnieuws of desinformatie zou maken dan begrijp je veel beter welke aspecten er allemaal daaraan bij kunnen dragen die eigenlijk normaal zijn. Want het beste nepnieuws ziet er uit alsof het gewoon uit de krant komt. dus je hebt eigenlijk je best gedaan om zo journalistiek mogelijk te zijn, alleen je doel is niet informeren maar manipuleren.

Herkennen & vaardigheden

Van Hall We hebben een checklist waarmee je nepnieuws zou kunnen onderscheiden, maar ik geloof niet zo helemaal in checklists, dat je die naast je uh berichtgeving houdt, en kijkt of het nep is, dus het zit veel meer in bewustwording uh dat het bestaat en verder moet je dat proberen te tackelen. Er is een veelheid van facetten die daarin een rol spelen. Je hebt bijvoorbeeld een brede algemene kennis nodig, je moet bewust zijn van motieven voor het publiceren, je moet onderscheid kunnen maken in verschillende genres van nieuws of media. Eigenlijk zijn het gewoon de journalistieke regels die je daarvoor moet toepassen, maar dan bij de gebruiker, de eindgebruiker van dat medium. Ja, dat is aan de ene de bron controleren, is dat een betrouwbare bron, ken ik die, kan ik daar nog wat meer van terugvinden? <...> Hoor, wederhoor, kan je dat terugvinden in een artikel en is het een compleet verhaal, dus eigenlijk die standaard journalistieke vaardigheden.

Van Hall En dat begint soms met kleine oefeningetjes: probeer feiten en meningen te onderscheiden of schrijf een een andere titel boven een klein artikeltje, uh of probeer een andere foto bij een artikel te zoeken.

Van Hall Met kleine lesjes kan je dat dus beginnen. <...> Dat ze begrijpen hoe het nieuws in elkaar zit en wat de dynamiek daarachter is en dat ze onderscheid leren maken tussen reclame en gewoon nieuws.

Van Hall Nieuwsorganisaties zijn al jaren bezig met het controleren van feiten, bronnen analyseren, dus het gaat nu juist, nieuwsorganisaties zijn bij uitstek geselecteerd om die rol als poortwachter te nemen. En er zijn natuurlijk uh het vak journalist is natuurlijk een vrij beroep. Iedereen mag zijn stukjes schrijven, en daar ben ik ook hartstikke voor, leve de vrijheid van meningsuiting en persvrijheid. Maar daarmee is het wel belangrijk dat je begrijpt dat er verschillende perspectieven, verschillende genres en uh belangrijk onderdeel van je informatievaardigheden is altijd beseffen: wie is de afzender van dit bericht?

Van Hall Ja, en daar is het natuurlijk ook heel belangrijk het controleren van je bronnen en het netjes omgaan met bronnen. Dat moeten ze natuurlijk ook gewoon leren voor Nederlands, dus het sluit op een heleboel plekken ook gewoon naadloos aan op het onderwijs, want ook daar moeten ze natuurlijk de bronnen ook goed vermelden. En als ze zien dat iemand anders dat niet doet, kunnen ze de informatie beter plaatsen.

Van Hall Nou, een docent Nederlands, van het voortgezet onderwijs dan, die zegt ook: als je elke week met je klas van 5 of 6 VWO één keer een artikel goed analyseert dan hoef je dat hele eindexamen eigenlijk niet meer te maken, dan uh begrijp je precies hoe een opbouw in elkaar zit. Dus het wordt op heel verschillende manieren gebruikt.

Van Hall Een zekere basiskennis is essentieel.

- Pijpers Je gaat kijken naar de afzender; wie is de afzender? En welke belangen heeft de afzender om deze informatie te verspreiden? Is het een museum, of een omroep? Ken ik die afzender? Is die betrouwbaar, of niet? Wat is dan de bedoeling van de boodschap van deze afzender? Dat is één criterium. Een andere criterium kan zijn of iemand een beetje netjes schrijft en zijn taal op orde heeft. Dat kan ook getuigen van betrouwbaarheid. Idealiter kun je uit verschillende vaatjes tappen om uiteindelijk te kunnen oordelen: deze informatie is betrouwbaar. Maar de meeste kinderen vinden het al best een opgave om uit één vaatje te tappen. Maar de meesten weten helemaal niet waar ze op moeten letten, die hebben dat niet geleerd. Dus die weten dat wel als ze van huis uit dingen mee krijgen, als ze kranten lezen, als ze daar met hun ouders over praten, als ze naar het Jeugdjournaal kijken en daar met hun ouders over praten. Dus je vraag: weten ze desinformatie te herkennen? Dat geldt voor een kleine groep kinderen, meestal met hoogopgeleide ouders.
- Pijpers Je gaat kijken naar de afzender; wie is de afzender? En welke belangen heeft de afzender om deze informatie te verspreiden? Is het een museum, of een omroep? Ken ik die afzender? Is die betrouwbaar, of niet? Wat is dan de bedoeling van de boodschap van deze afzender? Dat is één criterium. Een andere criterium kan zijn of iemand een beetje netjes schrijft en zijn taal op orde heeft. Dat kan ook getuigen van betrouwbaarheid. Idealiter kun je uit verschillende vaatjes tappen om uiteindelijk te kunnen oordelen: deze informatie is betrouwbaar.
- Pardoen Als je het hebt over nepnieuws, dan moet je echt goed vertellen waar dat over gaat, anders blijft het alleen maar een soort beus woord waardoor iedereen een soort afschuwelijk gevoel van wantrouwen krijgt waardoor ze straks ook de gewone mainstream media niet meer geloven. En een van die uitwassen is bijvoorbeeld dat je een paar jaar geleden dat overleden jongetje had op dat strand dat aangespoeld was uit de Middellandse Zee en toen waren er allemaal kinderen in Nederland en de hele wereld die zeiden: dat is allemaal in scene gezet, dat is nepnieuws. En dan, dan span je eigenlijk het paard achter de wagen: dan maak je mensen kritisch, zogenaamd mediawijs, maar je geeft ze zo weinig middelen om te toetsen: wat is nou waar en wie zou daar belang bij hebben, en hoe zit het dan in elkaar dat je dus, dat je dus uiteindelijk helemaal nooit meer ergens zeker van kan zijn en dan, dan ben je eigenlijk bezig om met het verhaal van nepnieuws zoveel wantrouwen te creëren dat het ten koste gaat van onze democratische uh samenleving.
- Pardoen Ja, en kijk in bijvoorbeeld, en dat is het mooie van de simpele voorbeelden die het Jeugdjournaal dan gebruikt, met zo'n 1 aprilgrap kun je het in het kader zetten van 1 april, maar vertel er dan bijvoorbeeld dat 1 aprilgrappen soms niet gecorrigeerd worden, of weggehaald worden, dus als je het gevoel hebt: hé, dit zou wel eens een 1 aprilgrap kunnen zijn, ja dat moet je inderdaad goed kijken uh dat je ook nog in juni zo'n 1 aprilgrap kunt tegen komen. En hoe controleer je dat dan? Nou, bijvoorbeeld door te kijken naar de datum waarop zo'n bericht is gepubliceerd. Als dat rond 1 april is geweest, nou dan weet je: ring, ring, ring, alarmbel. Uh en het is ook vaak zo dat als je als je een bericht niet meer ergens anders kunt vinden dan is het ook verdacht, dan hoeft je het ook niet te geloven. Als het minstens drie keer ergens anders te vinden is in goede, betrouwbare

media dan moet je uitleggen wat dat zijn, dan kun je er misschien vanuit gaan dat het klopt.

Pardoen Maar ook jouw eigen gevoel van: nou, dit kan niet waar zijn! Praat daar met anderen over, praat daar met volwassenen over. Het is lastig om daar goede richtlijnen in te geven, maar daar kun je kinderen best wel een beetje mee op weg helpen.

Zelf nieuws maken

- Van Hall We hebben bijvoorbeeld een heel uitgebreid pakket, Nieuwsmakers. Daarin ga je eerst nieuws analyseren, daarna je eigen positie, dus wat is mijn voorkennis, vrij uitgebreid gaan leerlingen daarmee aan de slag. Uiteindelijk gaan ze daarmee zelf een nieuwspublicatie of nieuwsproductie maken. Ik denk dat dat ook heel sterk is: door zelf te ervaren hoe het is om iets op te schrijven, begrijp je ook hoe dat binnenkomt bij anderen. Als leerlingen van groep 7, zeg maar, een schoolkrant maken, dan zijn ze apetrots en is het opeens echt waar: als zij dat verslag hebben geschreven, ja dan begrijpen ze ook hoe dat binnenkomt. Aan de ene kant dat het gewoon mensenwerk is, want daar moet je gewoon ook altijd bewust van zijn: het is gewoon mensenwerk. En soms voelt dat niet zo voor mensen, als het ergens zwart op wit staat. Dat is denk ik ook een heel belangrijke bewustwording.
- Oosterwoud Want bijvoorbeeld als ik een heel concreet voorbeeld geef van nepnieuws dan gebruik ik altijd de dingen die we doen in de workshop met scholieren, waarbij we de scholieren een lege website geven en een artikel laten schrijven en dan hebben we bijvoorbeeld thedutchpost.nl, dus dat klinkt heel erg media, journalistiek, en uh wat we ze dan laten doen is een titel, een emotioneel plaatje erbij en ongeveer drie zinnen tekst en dat publiceren ze dan op die website en dat ziet er dan dus uit alsof het een nieuwswebsite is, maar dat artikel is hartstikke nep want dat is bedacht door twee veertienjarigen. En uh vervolgens laten we ze dat verspreiden over internet en dan kun je dat artikel inderdaad nepnieuws noemen. Het ziet er uit als nieuws, maar dat is het niet, want het is gewoon uit de duim gezogen. Eigenlijk alleen in die workshop kunnen we dat heel duidelijk stellen.
- Oosterwoud Ja, dat is ook waarom wij voor een game vorm hebben gekozen. Als je dan in de huid kruipt van iemand die nepnieuws of desinformatie zou maken dan begrijp je veel beter welke aspecten er allemaal daaraan bij kunnen dragen die eigenlijk normaal zijn. Want het beste nepnieuws ziet er uit alsof het gewoon uit de krant komt. dus je hebt eigenlijk je best gedaan om zo journalistiek mogelijk te zijn, alleen je doel is niet informeren maar manipuleren. En net zo als met emotie. De entertainment industrie is heel fijn als je entertainment wil en wordt heel vervelend als iemand entertainment gebruikt om jou te manipuleren. Maar alsnog, de beste uh the best practices uit die wereld kun je gewoon misbruiken voor je eigen doel, maar je kunt ze wel heel goed inzetten. Dat is het lastige. In die game vorm kun je dus, als je zelf in die huid kruipt, kun je uh begrijpen hoe je die hele normale dingen kunt ombuigen voor je doelen.

Voorbeelden

van Gelder Goed voorbeeld is reclame. Dat moet je de kleinsten uitleggen waartoe dat dient.

- Van Gelder Een goed voorbeeld dat ze wel zomaar klakkeloos geloven wat in onze krant staat - wat natuurlijk ook niet zo gek is want we zijn een super betrouwbaar medium - is onze 1 aprilgrap. Daar trappen ieder jaar weer honderden kinderen in. Dat weten we omdat elke grap oproept tot een actie, bijvoorbeeld een petitie ondertekenen. Dit jaar ging het over een snoepchip in je mond die bijhoudt hoeveel je snoept en dat doorstuurt naar je ouders. Honderden kinderen ondertekenden de petitie op onze site. Daarna hebben we natuurlijk wel goed uitgelegd hoe het zit.
- Pijpers En een voorbeeld is dat ze bewust valse informatie verspreiden over het klimaat en alle dingen die er niet goed uitzien.
- Pijpers Een mooi voorbeeld is wat Nu.nl besloten heeft, ik weet niet of je dat hebt meegekregen. <...> Daar heeft men besloten dat, dat mensen die via Nuij.nl, he het sociale media onderdeel van Nu.nl. <...> Klimaat, ja, klimaatontkenkers, dat die berichten worden verwijderd. Nou, dat is nogal een stap. <...> Je kunt in wezen zeggen dat Nu.nl zijn verantwoordelijkheid neemt. En, en dat juich ik echt van harte toe.
- Pijpers En het is lastig om te bepalen wat is nou desinformatie, en wat niet. Maar als we het hebben over klimaat, en over vaccinatie en dat soort zaken, dan kun je daar je verantwoordelijkheid in nemen.
- Oosterwoud Maar goed er zijn natuurlijk heel veel verschillende vormen van desinformatie ook weer. Als je bijvoorbeeld kijkt naar MH17 dan zie je een hele reactieve vorm van desinformatie uit Rusland komen waar gewoon wordt geprobeerd om zoveel mogelijk twijfel te zaaien. <...> Terwijl op andere momenten er ook een soort desinformatie continu wordt verspreid over bijvoorbeeld Europa of migranten die veel meer mensen juist wel een beeld wil geven van: het gaat heel slecht met Europa, of: migranten stromen Europa binnen. En dat zijn twee heel verschillende varianten.
- Oosterwoud Maar ondertussen, ik tuin er soms ook nog wel eens in. Het is alweer een tijdje terug, maar dan was er een Facebookbericht over die Zwarte Piet demonstranten, die wegblokkeerders, die zouden een gevangenisstraf hebben gekregen. En dan scroll je over je Facebook tijdlijn en dan denk je: het zal wel, want je hebt je er niet in verdiept, en dan blijkt dat gewoon een grote hoax te zijn die miljoenen heeft bereikt en dan ben ik daar zelf ook gewoon in getuind.
- Oosterwoud Want uiteindelijk kom je ook heel snel in een discussie terecht: is het dan eerlijk, framing is dat correct? Dus heel snel verzand je ook in journalistieke discussies, of iets nou goede journalistiek is of niet. Hè, de mensen die boos zijn op de NOS en de NOS fake news noemen, als je daarmee in een discussie belandt over is iets nou echt waar of niet en het gaat over de inhoud, dan wordt het heel snel een lastige discussie en zijn er allemaal valkuilen waar je in kunt vallen. Terwijl als het gaat over technieken, dan wordt het makkelijker.
- Oosterwoud Dus als het gaat over bijvoorbeeld, ken je het verhaal van Dotan? <...> Ja, nou die journalist, Robert, die ken ik wel goed, die heeft dan een jaar lang onderzoek gedaan naar al die, al die, goed, zeg maar, als een detective heeft hij dat helemaal doorgeplozen en als je dus publiceert als een detective vervolgens weer waarin je helemaal uitlegt van: en toen hebben we deze stapjes gezet en dit ontdekt, en toen deze stapjes en dat ontdekt, dan wordt het ook inzichtelijk voor mensen.
- Oosterwoud En dat we het idee hebben dat we iets missen als we niet online zijn

bijvoorbeeld. maar dat hele idee van altijd maar het laatste en het nieuwste, dat is juist uh een mankement, een soort verslavingsgevoeligheid die we hebben waar desinformatie volop gebruik van maakt. Want als er een aanslag is, of iets dergelijks, dan zie je dat de grootste samenzweringstheorieën het makkelijkst en het verst spreiden in eerste instantie, omdat er geen informatie is, maar mensen willen gewoon alles lezen wat ze kunnen op dat moment en dan gaat het soms van kwaad tot erger.

Oosterwoud   Want iedereen kan natuurlijk een nepnieuws bericht schrijven net als tijdens onze workshop. Het record van de workshop is ook, binnen hun eigen netwerken, stond op een bericht wat gewoon door twee scholieren is gemaakt, daar is 800.000 keer op geklikt. <...> In één week. Dat ging over een hittegolf met temperaturen tot 39 graden. Dat was een bericht geschreven twee maanden voor er een hittegolf kwam met temperaturen tot 39 graden, dus niemand had dat kunnen weten. Maar uh dat laat zien dat mensen heel makkelijk daar op kunnen klikken. En wat ze hebben gedaan, heel slim, is het in de juiste Facebookgroepen plaatsen waar het gaat rondzingen en mensen het gaan liken en dan kan het groot worden.

Pardoen   Als je het hebt over nepnieuws, dan moet je echt goed vertellen waar dat over gaat, anders blijft het alleen maar een soort beus woord waardoor iedereen een soort afschuwelijk gevoel van wantrouwen krijgt waardoor ze straks ook de gewone mainstream media niet meer geloven. En een van die uitwassen is bijvoorbeeld dat je een paar jaar geleden dat overleden jongetje had op dat strand dat aangespoeld was uit de Middellandse Zee en toen waren er allemaal kinderen in Nederland en de hele wereld die zeiden: dat is allemaal in scene gezet, dat is nepnieuws. En dan, dan span je eigenlijk het paard achter de wagen: dan maak je mensen kritisch, zogenaamd mediawijs, maar je geeft ze zo weinig middelen om te toetsen: wat is nou waar en wie zou daar belang bij hebben, en hoe zit het dan in elkaar dat je dus, dat je dus uiteindelijk helemaal nooit meer ergens zeker van kan zijn en dan, dan ben je eigenlijk bezig om met het verhaal van nepnieuws zoveel wantrouwen te creëren dat het ten koste gaat van onze democratische uh samenleving.

Jeugdjournaal

Linguïstische keuzes

Mutsaers   Ja, hier hebben we het al eerder over gehad. Ik vind de term desinformatie heel raar. En je gaf net ook aan dat het Jeugdjournaal die term zelf ook niet gebruikt. <...> Ik denk dat kinderen begrijpen wat er bedoelt wordt met de term nepnieuws en niet wat er bedoelt wordt met de term desinformatie. <...> Dus ik vind het terecht dat het Jeugdjournaal de term desinformatie niet hanteert.

Van Hall   Ja, dat is, op zich vind ik het niet erg om veel verschillende termen te gebruiken, want daarmee laat je ook de veelheid zien. Het is ook niet een heel eenzijdig verhaal, waar we het al eerder over hadden. Nepnieuws, fakenieuws, is een belangrijke uh aanleiding geweest en er zit nou eenmaal een heel groot verschil tussen een kanaar en satirisch nieuws, zeg maar. Dus dat vind ik niet per se erg. Je moet ook zorgen dat je niet altijd een eenvormig verhaal vertelt, dat je juist die weidheids laat zien. Ik denk wel dat het belangrijk is om ook

desinformatie te noemen. Dat is wel volgens mij waar meer mensen over nadenken de laatste tijd. Nepnieuws is ook kleurend aan de ene kant. Dat gaat over dus eigenlijk, nou ja, zoals jij het ook al omschreef, over informatie.

Post Ja. Wat valt me op. Ik ben wel benieuwd naar die termen die we er dan voor gebruiken. Weet, heb je die ook? <...> Ja, nepnieuws dus vaak he, ja. <...> Dat we desinformatie niet gebruiken, dat verbaast me niet, want ik vind het zelf ook een lastige term, wat valt er nou onder?

Oosterwoud Uh ja, op zich hoeft daar niet veel mis mee te zijn, ook omdat het zoveel verschillende vormen aan kan nemen. Ik bedoel, we kunnen kritiek hebben op het woord nepnieuws maar uiteindelijk zijn alle definities die één woord zijn doen tekort aan het probleem.

Reitsma Ik denk dat nepnieuws of fake news een term is die heel bekend is. En het klinkt soms een beetje te zwaar voor de situatie, fake news klinkt alsof alles wat er gezegd wordt niet waar is, terwijl uh de term desinformatie zoals je mij die net uitlegde is wat genuanceerder, en wat subtieler. Ik weet niet of dat uitmaakt voor kinderen. Als je één term gebruikt, iedereen heeft daar een beeld bij en dat kun je zelf weer als ouder of leerkracht nuanceren.

Redactionele keuzes

Post Bij het Jeugdjournaal maken we natuurlijk al een hele grote selectie uit wat wij denken dat belangrijk is om te weten en daarin laten we natuurlijk ook best wel veel dingen weg omdat je niets alles kunt vertellen.

Post Maar dat het dus wel heel belangrijk is dat als Jeugdjournaal zijnde, je zorgt dat je gewoon altijd de waarheid vertelt en vertelt hoe het echt is.

Post Kan wel deels uitleggen zijn, maar wij zouden het dan meer focussen op bijvoorbeeld er wordt les over gegeven, wat is het dan precies, wat vinden kinderen daar over. Zo zouden we daar dan denk ik meer mee om gaan.

Post We denken altijd heel erg vanuit het kind. Dus raakt dit kinderen, dit nieuws? En waarom zou je dit als kind willen weten, of moeten weten? En dat levert ook altijd heel veel discussie op hoor, en over verschillende onderwerpen kun je het denk ik eens of niet zijn. Gisteren bijvoorbeeld hadden we die modeontwerper die was overleden, Karl Lagerfeld, hadden we over: moeten we dat nu doen of niet. En was een best wel lange discussie. Uiteindelijk hebben we het dan wel gedaan. En is het ook een heel leuk item geworden. Maar we zeiden uiteindelijk wel: het is leuk, en het is leuk dat we het gedaan hebben, omdat ook veel beroemdheden zeg maar die kinderen dan wel kennen die lopen dan in zijn kleding bijvoorbeeld en wilden heel graag naar zijn shows. Dus dat is dan een beetje het aanknopingspunt. Plus hij had een kat en die ging die altijd mee op de foto, dus dan lichten we die kat bijvoorbeeld heel erg uit. En die beroemdheden en dan vertellen we even kort wie hij was. Dus het was heel leuk, maar we hadden het ook prima niet kunnen doen. Dus daar houden we eigenlijk altijd rekening mee.

Uitspraken

Van Hall Nee, wel dat ze hun uiterste best doen om het nieuws en dat ze daar verschillende stappen voor maken om zoveel mogelijk waar nieuws te brengen, maar uh ik denk ook zeker juist bij Jeugdjournaal zit ook wel eens meningen er door verweven en uh ook dat is een onderdeel van het bredere complex. Niet

per se nepnieuws, maar wel voor het begrijpen van je nieuwsbronnen. En soms gaat er ook wel eens wat mis. Dus dat is lastig, maar dat is een genuanceerd verhaal natuurlijk, dus soms wil je ook wel eens kort zijn. In plaats van zeggen: "wij doen ons best", ja je kan ook wel zeggen: "95% van alles wat we zeggen is waar". Ik zou daar niet per se zo zwaar aan trekken. Maar in principe is het onwaar. Het is onwaar. Alleen al dat bericht is alleen onwaar.

Van Hall Maar ik denk wel dat het belangrijk is, los van dat je ook wel eens kort door de bocht mag zeggen: we proberen zoveel mogelijk, wat we doorgaans doen is waar zeg maar, maar uh denk ik wel dat het goed is om je eigen rol daarin te laten zien.

Post Je zou ook kunnen zeggen, uh, heeft het Jeugdjournaal dan altijd gelijk? Nou ja, denk ik wel, dat is in ieder geval wat we absoluut proberen.

Oosterwoud Dat vind ik dan weer dom, als in: je moet niet een soort van soul searching live op tv, waarin je gaat uitzoeken of je zelf nou inderdaad de waarheid vertelt of niet, maar uh om dan zelf te verklaren dat alles wat je zegt waar is vind ik een soort van zwaktebod.

Oosterwoud Natuurlijk alles op het Jeugdjournaal doet hun best om zo goed mogelijk informatief te zijn, en dat is ook het hele probleem met waarheid en geen waarheid. Als ze nou live zeggen: we doen er altijd alles aan om jullie zo goed mogelijk te informeren, dan zeg ik: ja, dat doen ze absoluut. Maar bij voorbaat stellen dat alles wat wij zeggen waar is, ook al wil ik dat best geloven, is niet, vind ik iets doms om te zeggen.

Internetprobleem

Mutsaers Ik snap wel dat zij dat linken aan internet, omdat internet één van de belangrijkste media is voor kinderen.

Post En dat verbaasd me wel, dat het vaak aan internet wordt toegeschreven, want het is natuurlijk ook wel op tv.

Pijpers Nou ja, het wordt nu wel geframed in een digitale context, maar kijk je terug in de tijd dan zijn er natuurlijk wel meer voorbeelden van informatie die uh werd verdraaid om daar een bepaald belang mee te dienen. En dan denk ik met name aan de jaren 30 in Duitsland, maar ook in Rusland. In de jaren 30 waren de Nazi's heel goed in het verdacht maken van Joden door het verspreiden van desinformatie over Joodse medeburgers. Met als doel om ze te isoleren en verdacht te maken, nou ja de afloop weten we. Dus ja het klopt wel dat desinformatie heel erg kloppend is in de digitale context, tegelijkertijd is het ook van alle tijden.

Oosterwoud Oja, haha. Uh, ik ben het zeker wel eens dat online het grootste probleem veroorzaakt, omdat het gewoon heel makkelijk is om online, nou ja, een groep mensen te faken en om uh heel makkelijk bronnen te creëren uit het niet. Anderzijds is er natuurlijk een grote offline component als je bijvoorbeeld kijkt naar de Lisa case in Duitsland. Ken je die? <...> Een meisje, Lisa, zou verkracht zijn door een immigrant. En vervolgens is er Russische staatsmedia, dat is natuurlijk ook een probleem: wat wij zien als onafhankelijke journalistiek betekent natuurlijk niet in ieder land hetzelfde. Ik bedoel, het Jeugdjournaal in Noord-Korea zal heel anders zijn dan het Jeugdjournaal in Nederland. <...> Uh en Russische media hebben het verhaal toen zo lang op geklopt, terwijl Duitse politie al had gezegd dat het verhaal niet waar bleek te zijn, dat er toch 2000

mensen de straat op zijn gegaan om te demonstreren tegen immigranten, want die hadden "hun" Lisa aangerand. Terwijl, wat bleek? Het meisje was gewoon met haar vriendje ontsnapt en een nacht weggeweest, maar dat was gewoon haar vriendje. Het heeft, het ontstaat online, omdat het daar makkelijk verspreid kan worden, en vervolgens kan het op alle manieren effect hebben op onze samenleving en dat hoeft echt niet meer online te zijn.

Voorbeelden: 1 aprilgrappen

- van Gelder Een goed voorbeeld dat ze wel zomaar klakkeloos geloven wat in onze krant staat - wat natuurlijk ook niet zo gek is want we zijn een super betrouwbaar medium - is onze 1 aprilgrap. Daar trappen ieder jaar weer honderden kinderen in. Dat weten we omdat elke grap oproept tot een actie, bijvoorbeeld een petitie ondertekenen. Dit jaar ging het over een snoepchip in je mond die bijhoudt hoeveel je snoept en dat doorstuurt naar je ouders. Honderden kinderen ondertekenden de petitie op onze site. Daarna hebben we natuurlijk wel goed uitgelegd hoe het zit.
- Oosterwoud Ja, dat is een beetje, allemaal een beetje paradoxaal, een beetje, hoe heet het, inception achtig. Het is inderdaad niet het soort item waarmee ik dit soort grapjes uit zou gaan halen en al helemaal niet Marcel Gelauff als gezicht daarvan. <...> Dit is precies wat hij andere mensen kwalijk neemt: dit is niet eerlijk, want we hebben jullie drie keer gevraagd of het waar is. Dat zouden dus andere journalisten bij Marcel moeten doen als hij dit soort dingen verkondigt, en dan zou hij ook liegen.
- Pardoen Nee, ja, ja, ja. Dat vind ik heel goed.
- Pardoen Ze horen die termen wel, dus wat het Jeugdjournaal dan heel goed doet is om het te verbinden aan hele concrete gevallen, maar omdat ze ook nog niet de vaardigheden hebben om dat nepnieuws te onderscheiden van echt nieuws moet je ze daar niet mee lastig vallen.
- Pardoen Ja, en kijk in bijvoorbeeld, en dat is het mooie van de simpele voorbeelden die het Jeugdjournaal dan gebruikt, met zo'n 1 aprilgrap kun je het in het kader zetten van 1 april, maar vertel er dan bijvoorbeeld dat 1 aprilgrappen soms niet gecorrigeerd worden, of weggehaald worden, dus als je het gevoel hebt: hé, dit zou wel eens een 1 aprilgrap kunnen zijn, ja dat moet je inderdaad goed kijken uh dat je ook nog in juni zo'n 1 aprilgrap kunt tegen komen. En hoe controleer je dat dan? Nou, bijvoorbeeld door te kijken naar de datum waarop zo'n bericht is gepubliceerd. Als dat rond 1 april is geweest, nou dan weet je: ring, ring, ring, alarmbel. Uh en het is ook vaak zo dat als je als je een bericht niet meer ergens anders kunt vinden dan is het ook verdacht, dan hoef je het ook niet te geloven. Als het minstens drie keer ergens anders te vinden is in goede, betrouwbare media dan moet je uitleggen wat dat zijn, dan kun je er misschien vanuit gaan dat het klopt.

Voorbeelden: inhoudelijk

- Van Hall Ik denk wel dat het belangrijk is, maar het hoeft niet per se het verhaal van de pizza-gate te zijn.
- Post Volgens mij hebben we het over gehad toen Donald Trump werd geïnaugureerd dat hij zelf zei dat dat hele plein zo vol stond en uit foto's bleek dat niet zo te zijn. Dat is dan wel weer heel interessant, omdat het ook een heel aantoonbaar

voorbeeld is denk ik. Van een foto, iemand zegt iets, klopt niet, kijk maar: deze foto. En met Hillary Clinton was het toch ook wel weer een denk ik ingewikkelder verhaal, dus dat is dan, dat kan dan ook een afweging zijn geweest.

Oosterwoud Enerzijds het geven van concrete voorbeelden in één vorm als het ware, dus als je zegt: dit bericht, is enorm problematisch, omdat je daarmee het probleem niet goed kunt tonen denk ik. En uh dan kom ik weer terug bij het punt over het detective verhaal. Als je dus het echte voorbeeld wilt geven moet je een detective kunnen vertellen. En met zo'n pizza gate zou dat kunnen omdat je kunt aantonen: hier begon het mee, toen is het op deze kanalen verspreid, toen heeft deze man het daar gelezen, toen is hij er op deze manier vervolgens mee doorgedaan en dit is het resultaat. Dan kun je een voorbeeld geven van wat desinformatie kan doen en hoeveel mensen het heeft bereikt. En als je dus zegt van dit was niet waar en dat hebben we met een factcheck kunnen bewijzen en het heeft hier op deze manier gestaan en zoveel mensen hebben het gelezen. Dan zou ik zeggen dat dat niet een voorbeeld is van desinformatie, maar een voorbeeld van iets wat niet waar bleek te zijn en mensen hebben het gelezen. Maar we willen meer weten: wie heeft het dan gemaakt bijvoorbeeld, of als we dat niet kunnen weten waar is het dan ontstaan en is het vervolgens nog kunstmatig vergroot?

Pardoen Het gaat echt over de hoofden van deze kinderen heen als je het gaat hebben over de Russen die bezig zijn om te infiltreren en manipuleren in allerlei verkiezingsuitslagen, want dan moet je ook uitleggen waarom dat is, en hoe je dat kunt herkennen en hoe het zit met geld en al die jongens geld verdienen in Macedonië met het maken van nepnieuws. Ze horen die termen wel, dus wat het Jeugdjournaal dan heel goed doet is om het te verbinden aan hele concrete gevallen, maar omdat ze ook nog niet de vaardigheden hebben om dat nepnieuws te onderscheiden van echt nieuws moet je ze daar niet mee lastig vallen.

Aandachtspunten

Kijkje in de journalistieke keuken

- van Gelder Wat wij terughoren in onderzoek onder lezers is dat ze het heel fijn vinden dat oudere mensen het maken, echte journalisten.
- Van Hall Ik denk door te laten zien hoe hun werkwijze is, zeg maar. Dat ze hun bronnen controleren, en dat ze, en dat te laten zien. Volgens mij kun je daar een hartstikke leuk item van maken. En soms, nou ja, dat vooral. Laten zien hoe je aan je bronnen komt. Eigenlijk een beetje het verhaal van Joris Luyendijk: laten zien en uitleggen hoe je aan je bronnen komt, waar je twijfels hebt. Dat kunnen ze ook prima bij een item doen, en volgens mij is dat ook heel leerzaam.
- Van Hall Dus het is belangrijk om leerlingen te leren over het nieuws en wat de rol van nieuwsorganisaties is en zo ook het Jeugdjournaal.
- Post Nou, misschien uitleggen hoe het gaat, of wat dan wel betrouwbare bronnen zijn. Dat zou je wel kunnen uitleggen natuurlijk.
- Pijpers Maar, maar nog educatiever uh kan stil staan bij alles wat achter het nieuws zit. He, hoe werkt het nieuws, waar, hoe wordt nieuws gemaakt, welke afwegingen worden gemaakt? Ik denk dat het ook heel interessant kan zijn om

nog veel meer te vertellen over het maken van fouten. Journalisten maken gewoon ook heel veel fouten, uh, niet bewust he, maar ik denk dat het voor kinderen heel interessant kan zijn te leren over het maken van nieuws, het maken van afwegingen van nieuws. Dus niet alleen maar vertellen wat is waar en wat is niet waar, maar ook hoe lastig het soms is om te bepalen wat is waar en wat is niet waar. Hè, voor journalisten is dat ook heel lastig. Als je een persbericht krijgt toegestuurd, klopt dat dan niet? Hoe bepaal je nou of je daar iets mee moet, en hoe je dat aan kinderen doorgeeft. Je wordt als journalist heel vaak gebruikt door mensen met een bepaald belang. Dus uh, ik heb het idee dat het Jeugdjournaal al behoorlijk ingaat op wat desinformatie is en kinderen probeert te helpen. Maar wil je nog een stap zetten, dan zou je daar op kunnen insteken. Nog meer uh stilstaan bij hoe het nieuws wordt gemaakt en hoe het Jeugdjournaal werkt. Ik geniet zelf heel erg van, en ik weet niet of je het kent, The Daily, een dagelijkse podcast van The New York Times. <...> Waarin ze elke dag stil staan bij bepaalde politieke onderwerpen, maar in feite ook een kijkje geven in de keuken van The New York Times, van de redactie. Welke verslaggevers zijn er allemaal, hoe uh komt men tot items, hoe maakt men afwegingen? Ja, ik zou het heel leuk vinden als het Jeugdjournaal ook die kant op gaat. <...> Ja, nog, en dat doet het Jeugdjournaal al, maar dat nog meer. Nog meer van binnen, van buiten, nee niet meer van binnen naar buiten, nee uh nog meer van binnen naar buiten. Zo van, wat zit er nou allemaal op die redactie, en wat kun je daar van laten zien? <...> Door niet de presentatoren uh naar voren te halen, maar een keer de regisseur, of de redacteur. <...> Ja, en dan praten over hoe kom je nou tot die waarheid? Die waarheid uh welke afweging heb je gemaakt, waarom hebben we deze keuze gemaakt? Paar keer per week, één keer per week.

Oosterwoud En uh dan kom ik weer terug bij het punt over het detective verhaal. Als je dus het echte voorbeeld wilt geven moet je een detective kunnen vertellen. En met zo'n pizza gate zou dat kunnen omdat je kunt aantonen: hier begon het mee, toen is het op deze kanalen verspreid, toen heeft deze man het daar gelezen, toen is hij er op deze manier vervolgens mee doorgegaan en dit is het resultaat. Dan kun je een voorbeeld geven van wat desinformatie kan doen en hoeveel mensen het heeft bereikt. En als je dus zegt van dit was niet waar en dat hebben we met een factcheck kunnen bewijzen en het heeft hier op deze manier gestaan en zoveel mensen hebben het gelezen. Dan zou ik zeggen dat dat niet een voorbeeld is van desinformatie, maar een voorbeeld van iets wat niet waar bleek te zijn en mensen hebben het gelezen. Maar we willen meer weten: wie heeft het dan gemaakt bijvoorbeeld, of als we dat niet kunnen weten waar is het dan ontstaan en is het vervolgens nog kunstmatig vergroot?

Contact zender & ontvanger

Van Hall Verder doet het Jeugdjournaal natuurlijk ook veel. Ik heb niet helemaal zicht op wat ze allemaal doen, maar een lespakketje. Ze doen natuurlijk ook schoolbezoeken.

Van Hall Dus nee, ik denk ook dat contact met die journalisten, dat is heel krachtig natuurlijk. Dat doen wij ook met verschillende projecten, dat een journalist in de klas komt om te vertellen: hoe werkt het nou als journalist. En uh wat zijn dan, dat project bijvoorbeeld is aan de hand van de aanslagen van Charlie Hebdo,

dan komt een journalist in de klas en dan leren ze eerst over de vrijheid van meningsuiting en dan gaan ze bespreken met die klas, juist ook op VMBO scholen hier in Amsterdam. Want ook juist daar waren ook heel veel complottheorieën over de aanslagen in Parijs, en ja als je in je eigen bubbel zit wordt je heel vaak bevestigd in je eigen verhalen. Zo zit ik ook in mijn eigen bubbel, maar er zit best wel een verschil tussen de VMBO scholier bubbel en de journalist. Dus daar, dat contact maken is heel belangrijk. En dan leren de leerlingen niet alleen van de journalist, maar andersom ook.

Berichtgeving desinformatie kinderen

- Mutsaers Ja, wat ik belangrijk vind is dat het Jeugdjournaal daar zeker aandacht aan besteedt.
- Post Nou, wat wel leuk is, waar we nu mee bezig zijn, maar dat moet je dan maar even. <...> Dat blijft nu in jouw onderzoek gewoon. Maar toevallig hebben we vorige week een hele brainstorm week gehad voor YouTube en toen is daar dus eigenlijk een soort format uitgerold wat hier ook een beetje op inspeelt. En dat heet de Checkmachine, en daarin willen we dus eigenlijk dingen die wij heel erg zien, zoals comments onder video's. We hadden toen als voorbeeld genomen dat Spaanse jongetje wat in de put was gevallen, daar kwam toen heel erg veel reactie op van: kan hij nog wel leven? Sommige mensen zeiden: je kan tien dagen zonder eten, en zonder drinken. Maar kinderen vragen dan toch: is dat zo? Nee, hij is al lang dood, dat soort dingen worden dan allemaal gecomment. Nou, en uh, wij zitten dan altijd heel erg van wat moet je daar mee? Wij proberen daar dan wel altijd op te reageren, of iets mee te doen. En eigenlijk vanuit die behoefte kwam toen dus ook dat nieuwe format. Dus het idee is nu om het te gaan maken en dan bijvoorbeeld zo'n stelling beetje mee te beginnen. Van: kun je tien dagen zonder eten? En dan beetje uit te leggen: jongen in de put, we krijgen allemaal deze comments: hoe zit het nu echt? En dat dan de presentator uit legt van: nou, eten werkt zo en zo en dat gaat met verteren en je moet hier en hier en hierom eten en drinken en je kunt dus blijkbaar veel langer zonder eten dan zonder drinken. Als je echt geen water drinkt ga je heel snel dood. Maar zonder eten kun je dus, nou, best wel lang. En dat wordt dan uitgelegd en aan het eind blijkt dan die stelling waar te zijn bijvoorbeeld, van: je kunt tien dagen zonder eten. Nou, zo willen we dan bijvoorbeeld een beetje door die checkmachine. En dat je daar af en toe dan dingen in kunt gooien. Beetje zo, nou, nepnieuws en desinformatie tegen gaan. Dus dat, daar moest ik wel aan denken toen je dat stuurde, dacht ik: oh, grappig we zijn hier echt net nu heel veel mee bezig. <...> Nee, maar wel heel erg onder een onderwerp op YouTube en daar gebeurd het ook heel veel, maar daar kunnen wij het natuurlijk ook niet altijd in de hand houden. Als één iemand dit zegt. Ja, dan is het gewoon als kind: ja, dat heb ik daar gelezen dus. Misschien denk je dan ook wel weer dat het van het Jeugdjournaal is ofzo, weet je wel. Dat kan natuurlijk ook allemaal. Dus uh, ik denk dat het echt heel goed zou zijn als we zoiets zouden doen.
- Pijpers Dus uh, ik heb het idee dat het Jeugdjournaal al behoorlijk ingaat op wat desinformatie is en kinderen probeert te helpen. Maar wil je nog een stap zetten, dan zou je daar op kunnen insteken. Nog meer uh stilstaan bij hoe het nieuws wordt gemaakt en hoe het Jeugdjournaal werkt.
- Oosterwoud En wat zij, er zijn een aantal dingen die media goed kunnen doen en dat is niet

zozeer mensen leren dit moet je niet geloven en dat moet je wel geloven, maar heel inzichtelijk maken hoe bepaalde beïnvloedingscampagnes hebben gewerkt. Dus als het gaat over bijvoorbeeld, ken je het verhaal van Dotan? <...> Ja, nou die journalist, Robert, die ken ik wel goed, die heeft dan een jaar lang onderzoek gedaan naar al die, al die, goed, zeg maar, als een detective heeft hij dat helemaal doorgeplozen en als je dus publiceert als een detective vervolgens weer waarin je helemaal uitlegt van: en toen hebben we deze stapjes gezet en dit ontdekt, en toen deze stapjes en dat ontdekt, dan wordt het ook inzichtelijk voor mensen. Voor kinderen is dat natuurlijk op een ander niveau dan. Uh, maar als je het behandelt als een detective in plaats van als een scoop van: we hebben ontdekt dat uh Dotan fake accounts gebruikt, dan wordt het voor mensen interessant en dan leren ze door het lezen van het artikel. Je kunt dan mensen trainen zonder dat het je eerste bedoeling is om ze juist te trainen, maar meer om ze te informeren. En dat, er zijn meerdere, Ben Nimmo zegt die naam je wat? <...> Uh, Ben Nimmo werkt voor het DFRLab voor Atlantic Council (red. Digital Forensic Research Lab). En dat is ook zijn hele benadering. Hij zegt: je moet er een 'how done it' van maken. Je kunt mensen wel vertellen wie de moordenaar was, maar ze willen weten hoe hij het gedaan heeft. De moordenaar, ok, dat is interessant, maar dan zitten ze nog steeds met een hele prangende vraag: hoe heeft hij het gedaan? En als je dat goed uit kunt leggen dan leer je mensen indirect ook wat ze wel en niet moeten geloven.

Oosterwoud Want dat is natuurlijk de grote vraag, want iedereen kan natuurlijk een nepnieuws bericht schrijven net als tijdens onze workshop. Het record van de workshop is ook, binnen hun eigen netwerken, stond op een bericht wat gewoon door twee scholieren is gemaakt, daar is 800.000 keer op geklikt. <...> In één week. Dat ging over een hittegolf met temperaturen tot 39 graden. Dat was een bericht geschreven twee maanden voor er een hittegolf kwam met temperaturen tot 39 graden, dus niemand had dat kunnen weten. Maar uh dat laat zien dat mensen heel makkelijk daar op kunnen klikken. En wat ze hebben gedaan, heel slim, is het in de juiste Facebookgroepen plaatsen waar het gaat rondzingen en mensen het gaan liken en dan kan het groot worden. En het is eigenlijk dus die verspreiding die je moet benadrukken. Hoe kan het dat 800.000 mensen hier op geklikt hebben? En niet: het is nep, want we hebben gecheckt, het was niet zo.

Oosterwoud En uh dan kom ik weer terug bij het punt over het detective verhaal. Als je dus het echte voorbeeld wilt geven moet je een detective kunnen vertellen. En met zo'n pizza gate zou dat kunnen omdat je kunt aantonen: hier begon het mee, toen is het op deze kanalen verspreid, toen heeft deze man het daar gelezen, toen is hij er op deze manier vervolgens mee doorgegaan en dit is het resultaat. Dan kun je een voorbeeld geven van wat desinformatie kan doen en hoeveel mensen het heeft bereikt. En als je dus zegt van dit was niet waar en dat hebben we met een factcheck kunnen bewijzen en het heeft hier op deze manier gestaan en zoveel mensen hebben het gelezen. Dan zou ik zeggen dat dat niet een voorbeeld is van desinformatie, maar een voorbeeld van iets wat niet waar bleek te zijn en mensen hebben het gelezen. Maar we willen meer weten: wie heeft het dan gemaakt bijvoorbeeld, of als we dat niet kunnen weten waar is het dan ontstaan en is het vervolgens nog kunstmatig vergroot?

Oosterwoud Uh, nou, het zo min mogelijk hebben over waar of niet waar en zoveel mogelijk

hebben over manieren waarop misleid kan worden.

Oosterwoud Dan hoeft je dus niet eens te zeggen dat het desinformatie was dus, als je maar kunt laten zien wat voor interessant verhaal je ervan hebt gemaakt.

Pardoen Ze horen die termen wel, dus wat het Jeugdjournaal dan heel goed doet is om het te verbinden aan hele concrete gevallen, maar omdat ze ook nog niet de vaardigheden hebben om dat nepnieuws te onderscheiden van echt nieuws moet je ze daar niet mee lastig vallen.

Pardoen Ja, en kijk in bijvoorbeeld, en dat is het mooie van de simpele voorbeelden die het Jeugdjournaal dan gebruikt, met zo'n 1 aprilgrap kun je het in het kader zetten van 1 april, maar vertel er dan bijvoorbeeld dat 1 aprilgrappen soms niet gecorrigeerd worden, of weggehaald worden, dus als je het gevoel hebt: hé, dit zou wel eens een 1 aprilgrap kunnen zijn, ja dat moet je inderdaad goed kijken uh dat je ook nog in juni zo'n 1 aprilgrap kunt tegen komen. En hoe controleer je dat dan? Nou, bijvoorbeeld door te kijken naar de datum waarop zo'n bericht is gepubliceerd. Als dat rond 1 april is geweest, nou dan weet je: ring, ring, ring, alarmbel. Uh en het is ook vaak zo dat als je als je een bericht niet meer ergens anders kunt vinden dan is het ook verdacht, dan hoeft je het ook niet te geloven. Als het minstens drie keer ergens anders te vinden is in goede, betrouwbare media dan moet je uitleggen wat dat zijn, dan kun je er misschien vanuit gaan dat het klopt.

Toekomst nieuwsmedia kinderen

Mutsaers Ja, wat, he, heel erg voor de hand ligt is om op YouTube het een en ander te brengen in short vorm en om bepaalde gezichten daar aan te verbinden.

Post Ja, dat denk ik absoluut dat dat de toekomst is. En ook heel erg de toekomst kijken wat je wil kijken op jouw moment. Nu is het nog heel erg gericht op de uitzending hè, 19:00 uur 's avonds dan moet het zijn, maar kinderen, en eigenlijk ik ook, kijk gewoon wat je wil op je eigen tijd. Dus, uh, dat gaat in de toekomst alleen nog maar meer worden. Ik denk zeker omdat kinderen daar nu heel erg mee opgroeien. Veel minder met lineaire tv, maar daarmee. Dus over een paar jaar, ja, kan dat eigenlijk gewoon niet meer zo, lineaire tv.

Post Nou, wat wel leuk is, waar we nu mee bezig zijn, maar dat moet je dan maar even. <...> Dat blijft nu in jouw onderzoek gewoon. Maar toevallig hebben we vorige week een hele brainstorm week gehad voor YouTube en toen is daar dus eigenlijk een soort format uitgerold wat hier ook een beetje op inspeelt. En dat heet de Checkmachine, en daarin willen we dus eigenlijk dingen die wij heel erg zien, zoals comments onder video's. We hadden toen als voorbeeld genomen dat Spaanse jongetje wat in de put was gevallen, daar kwam toen heel erg veel reactie op van: kan hij nog wel leven? Sommige mensen zeiden: je kan tien dagen zonder eten, en zonder drinken. Maar kinderen vragen dan toch: is dat zo? Nee, hij is al lang dood, dat soort dingen worden dan allemaal gecomment. Nou, en uh, wij zitten dan altijd heel erg van wat moet je daar mee? Wij proberen daar dan wel altijd op te reageren, of iets mee te doen. En eigenlijk vanuit die behoefte kwam toen dus ook dat nieuwe format. Dus het idee is nu om het te gaan maken en dan bijvoorbeeld zo'n stelling beetje mee te beginnen. Van: kun je tien dagen zonder eten? En dan beetje uit te leggen: jongen in de put, we krijgen allemaal deze comments: hoe zit het nu echt? En dat dan de presentator uit legt van: nou, eten werkt zo en zo en dat gaat met verteren en je moet hier en

hier en hierom eten en drinken en je kunt dus blijkbaar veel langer zonder eten dan zonder drinken. Als je echt geen water drinkt ga je heel snel dood. Maar zonder eten kun je dus, nou, best wel lang. En dat wordt dan uitgelegd en aan het eind blijkt dan die stelling waar te zijn bijvoorbeeld, van: je kunt tien dagen zonder eten. Nou, zo willen we dan bijvoorbeeld een beetje door die checkmachine. En dat je daar af en toe dan dingen in kunt gooien. Beetje zo, nou, nepnieuws en desinformatie tegen gaan. Dus dat, daar moest ik wel aan denken toen je dat stuurde, dacht ik: oh, grappig we zijn hier echt net nu heel veel mee bezig. <...> Nee, maar wel heel erg onder een onderwerp op YouTube en daar gebeurt het ook heel veel, maar daar kunnen wij het natuurlijk ook niet altijd in de hand houden. Als één iemand dit zegt. Ja, dan is het gewoon als kind: ja, dat heb ik daar gelezen dus. Misschien denk je dan ook wel weer dat het van het Jeugdjournaal is ofzo, weet je wel. Dat kan natuurlijk ook allemaal. Dus uh, ik denk dat het echt heel goed zou zijn als we zoiets zouden doen.

Vorm berichtgeving

- Van Hall En ja, tuurlijk moet je, gaat het om ander woordgebruik. Als je, als je het hebt over het schokkende nieuws moet je daar natuurlijk ook anders mee om gaan: niet per se de details, niets per se die schokkende beelden erbij.
- Pijpers En ook heel veel volwassenen kijken naar het Jeugdjournaal, omdat het Jeugdjournaal zo goed in staat is uh om het nieuws begrijpelijk uit te leggen.
- Oosterwoud En wat zij, er zijn een aantal dingen die media goed kunnen doen en dat is niet zozeer mensen leren dit moet je niet geloven en dat moet je wel geloven, maar heel inzichtelijk maken hoe bepaalde beïnvloedingscampagnes hebben gewerkt. Dus als het gaat over bijvoorbeeld, ken je het verhaal van Dotan? <...> Ja, nou die journalist, Robert, die ken ik wel goed, die heeft dan een jaar lang onderzoek gedaan naar al die, al die, goed, zeg maar, als een detective heeft hij dat helemaal doorgeplozen en als je dus publiceert als een detective vervolgens weer waarin je helemaal uitlegt van: en toen hebben we deze stapjes gezet en dit ontdekt, en toen deze stapjes en dat ontdekt, dan wordt het ook inzichtelijk voor mensen. Voor kinderen is dat natuurlijk op een ander niveau dan. Uh, maar als je het behandelt als een detective in plaats van als een scoop van: we hebben ontdekt dat uh Dotan fake accounts gebruikt, dan wordt het voor mensen interessant en dan leren ze door het lezen van het artikel. Je kunt dan mensen trainen zonder dat het je eerste bedoeling is om ze juist te trainen, maar meer om ze te informeren. En dat, er zijn meerdere, Ben Nimmo zegt die naam je wat? <...> Uh, Ben Nimmo werkt voor het DFRLab voor Atlantic Council (red. Digital Forensic Research Lab). En dat is ook zijn hele benadering. Hij zegt: je moet er een 'how done it' van maken. Je kunt mensen wel vertellen wie de moordenaar was, maar ze willen weten hoe hij het gedaan heeft. De moordenaar, ok, dat is interessant, maar dan zitten ze nog steeds met een hele prangende vraag: hoe heeft hij het gedaan? En als je dat goed uit kunt leggen dan leer je mensen indirect ook wat ze wel en niet moeten geloven.
- Oosterwoud Uh, nou, het zo min mogelijk hebben over waar of niet waar en zoveel mogelijk hebben over manieren waarop misleid kan worden.

Aansluiten bij kinderen

- van Gelder Wat wij terughoren in onderzoek onder lezers is dat ze het heel fijn vinden dat

- oudere mensen het maken, echte journalisten. Nieuws of media gemaakt door leeftijdsgenoten willen ze niet. En volwassenen moeten ook niet hip gaan doen door kinder-jargon te gebruiken. Dat geloven ze al helemaal niet.
- Mutsaers Kinderen van 9 tot 12 jaar vinden het ook altijd heel leuk om zelf een bijdrage te leveren aan, dus om uh in een of andere manier uh ja daar aan mee te doen.
- Van Hall Maar ook wel laten zien wat het met andere leerlingen in Nederland bijvoorbeeld doet. Dus niet alleen maar inzoomen daar, maar ook wat je er in Nederland mee kan en moet. Soms is het goed om een handelingsperspectief te geven als er iets aan de hand is. Wil je er ook iets aan doen? Dat ze niet alleen maar het nieuws frontaal naar zich toe krijgen, maar dat ze zelf ook mee aan het werk gaan, dat ze er zelf iets mee doen.
- Van Hall Maar ik denk niet dat je teveel op uh soms zie ik ook wel voorbeelden dat het echt als kinderen nieuws gebracht wordt, zeg maar, ik denk dat je ze wel ook serieus moet nemen. Dat is wel heel belangrijk.
- Post We denken altijd heel erg vanuit het kind. Dus raakt dit kinderen, dit nieuws? En waarom zou je dit als kind willen weten, of moeten weten?
- Pijpers Dat je eerlijk bent. Dat je helder bent. Dat je niet betuttelend doet, dat je niet op de knieën gaat zitten. Kinderen kunnen heel veel, begrijpen heel veel, weten heel veel, maar je moet ze wel een handje helpen.
- Oosterwoud Voor kinderen is dat natuurlijk op een ander niveau dan. Uh, maar als je het behandelt als een detective in plaats van als een scoop van: we hebben ontdekt dat uh Dotan fake accounts gebruikt, dan wordt het voor mensen interessant en dan leren ze door het lezen van het artikel. Je kunt dan mensen trainen zonder dat het je eerste bedoeling is om ze juist te trainen, maar meer om ze te informeren.
- Pardoen Nou, dat het dus echt, echt, echt op de leeftijd van die kinderen afgestemd is. Ik zie sommige. sorry, ik zie ouders snel uh denken, sommige ouders denken dat je kinderen vanaf zes, zeven jaar al naar het Jeugdjournaal kunt laten kijken, maar eigenlijk is dat ook pas vanaf negen jaar bedoeld. En dat klopt, dat klopt bij de ontwikkeling. Vanaf negen jaar samen kijken, samen over praten en het ook nog een keertje in de klas kijken en er samen over praten en de dingen in een kader zetten. En het Jeugdjournaal wordt goed gemaakt, omdat het afgestemd wordt op die levensfase, waarbij ze dus inderdaad alles goed uitleggen, en goed relativiseren, hè dat niet alles wat gebeurt meteen om de hoek is en heel erg veel schade of heel erg veel risico levert voor het kind zelf. Dus je moet steeds die verbinding maken met dagelijks leven van die kinderen. En dat is heel belangrijk, dat dat gebeurt. En ja, het zijn professionele nieuwsmakers voor jongeren, voor kinderen, dus die doen dat wel goed. En over het algemeen geen, van wat ik hoor van ouders ook, geen hele grote problemen daarmee. Ze doen dat goed.
- Pardoen Het is lastig om daar goede richtlijnen in te geven, maar daar kun je kinderen best wel een beetje mee op weg helpen.

Context schetsen

- Van Hall Ja, wat ze bij het Jeugdjournaal, en je ziet ook wel een soort variant bij NRC Next zeg maar, is dat ze ook altijd het bredere plaatje schetsen. Dus niet meteen naar het laatste nieuwsfeit en daar diep op ingaan, en commentaar en kritiek, maar even het bredere plaatje: er is in Syrië al een tijdje een burgeroorlog en we

hebben nu te maken met die en die situatie, bijvoorbeeld. Dus uh dat ze het even in perspectief plaatsen, dat is denk ik belangrijk.

- Van Hall Dat hangt er een beetje van af op welk niveau. Als het gaat om een 1 aprilgrap dan hoeft het niet altijd. Maar nogmaals: het is wel belangrijk om je genre te duiden. Jezelf als afzender te laten, en dat het ook maar een perspectief is en dat je daarin bronnen gebruikt. Dus ja, volgens mij is het belangrijk. Zeker bij kinderen, als je het er over hebt, dat je even dat bredere perspectief, dat kadertje van in Syrië is al langer een burgeroorlog gaande, dus volgens mij is dat belangrijk. Dus als dat het bredere kader is waarin het wordt geplaatst dan zou het logisch zijn om dat ook even uit te leggen.
- Post Ja, absoluut. Maar wat, dat vind ik moeilijk om echt als term zo los te zien. Ik zou het meer in context dan schetsen. Nou, ik moet gelijk denken aan nepnieuws en Trump, maar dat is meer een beetje mijn eigen associatie en Facebook natuurlijk, waar het nu ook heel veel over gaat.
- Pijpers Hè, de media zijn de afzenders, verspreiders van informatie, dus die moeten goed nadenken over wat ze doorlaten en wat niet. Hè, gaat ze het één op één overzetten of geven ze daar een context bij, een uitleg bij? Dus je hebt als, en het probleem van deze tijd is dat heel veel zonder context bij, bij het publiek terecht komt. Dat noem je contextcollapse. Dus context uh explosie zou je kunnen zeggen. De context die wegvalt. Waardoor het voor de lezer, het publiek nog lastiger wordt om te bepalen of het klopt. <...> Vroeger hè, las je de krant en wist je hier heeft de krant over nagedacht, er is commentaar bij en het heeft een bepaalde context die mij helpt om tot een oordeel te komen, of iets desinformatie is of niet. Uhm, nu, ja krijg je via WhatsApp doorgestuurd. En ja, wie stuurt dat dan door? Wie is de afzender? Dat zie je vaak helemaal niet. Dus het is echt een stuk lastiger geworden.
- Oosterwoud Uh, ja, uh, waar ik mij altijd aan stoort bijvoorbeeld zijn kwalitatief slechte berichtjes van de NOS. <...> Omdat het, nou ja, goed volgens mij is het belangrijkste dat je niet gemakzuchtig bent en dat je ook echt verstand van zaken hebt als je ergens over schrijft. Dus dat een correspondent ook echt uh kennis van een bepaald land moet hebben of in ieder geval daar zo'n tijd verblijft dat hij daar ook echt iets over kan zeggen in plaats van iemand die eventjes in Amerika heeft gezeten en dan naar Afghanistan wordt gevlogen om dan daar in het nieuws te voorzien.
- Oosterwoud Uh, ja, als het te abstract is voor kinderen om het voorbeeld te begrijpen dan denk ik dat het goed is inderdaad om uit te leggen dat uh dat desinformatie uit verschillende dingen kan bestaan, maar je kan niet iedere keer dat hele complexe onderwerp weer duidelijk uitleggen denk ik en ook weer hier als je het uit wil leggen, in die detective vorm.